

SPAANSE GRIEP

LAATSTE RUSTPLAATS
VAN SLACHTOFFERS

VAN DE
**SPAANSE
GRIEP**

WAARAAN IN 1918 IN DE
GEMEENTE HOOGEVEEN
CA. 150 MENSEN
ZIJN OVERLEDEN

IN HOLLANDSCHEVELD EN OMSTREKEN

ALBERT METSELAAR

Met het toeslaan van de corona zijn we terechtgekomen in een periode waarin ook de pandemie van 1918 regelmatig weer in herinnering wordt gebracht. Kennis daaromtrent is helaas nog beperkt aanwezig, omdat veel plaatsen hun eigen geschiedenis uit die jaren niet in beeld hebben gebracht. Hollandscheveld en omstreken c.q. de gemeente Hoogeveen is daar een uitzondering op. Met dank aan die ene oude man, Hendrik Fidom, die zijn herinneringen deelde met zijn buurjongen, voor wie hij een opa was. Het maakte diepe indruk. Vandaar dan ook dat dit onderzoek verscheen, en regelmatig van een verbeterde versie werd voorzien. Bij deze de editie van 2021.

**‘Opa Fidom’, Hendrik Fidom,
werkzaam bij de gemeente
Hoogeveen en betrokken bij
het begraven van de
slachtoffers van de
Spaanse Griep.**

Stichting
Informatiecentrum Geschiedenis
Hollandscheveld & Hoogeveen e.o.

© Albert Metselaar, Hoogeveen 2021. **Tweede, uitgebreide editie.**
Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt en/of
vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de auteur.

DE SPAANSE GRIEP

IN HOLLANDSCHEVELD EN OMSTREKEN

©Albert Metselaar, 2021 albertmetselaar@home.nl

Op het oude gedeelte van de begraafplaats van Hoo-geveen, aan de Zuiderweg, staat een gedenkteken voor slachtoffers van de Spaanse Griep. In de knekelkuil eronder worden de resten bewaard van onder andere de in Hoogeveen ter aarde bestelde doden van deze pandemie. Samen met andere leden van een commissie van de Historische Kring Hoogeveen was ik een van de initiatiefnemers. Gevoed door de verhalen van 'opa Fidom', was ik vanaf mijn jeugd op de hoogte van deze golf van doden, waar niemand wat aan leek te kunnen doen. Moge deze studie de slachtoffers zelf in herinnering houden. Onze doden van de Eerste Wereldoorlog.

Nederland heeft in de Eerste Wereldoorlog getracht neutraal te blijven. Dat is ook gelukt. Nederland werd niet betrokken in de oorlog, omdat het Duitse aanvalsplan (het Von Schlieffenplan) uit angst voor verzwakking van de troepen aan het Oostfront in 1905 werd gewijzigd¹. Daarvoor zouden zowel België als Nederland worden aangevallen, in de Duitse strijd tegen de Europese grootmachten, daarna was alleen een aanval op België nog nodig, om Frankrijk te kunnen bestrijden. Op 1 augustus 1914 werd de algemene mobilisatie uitgeroepen, en werd het Nederlandse leger bij de grenzen geplaatst, om een eventueel toch komende vijand tegen te houden. De slagkracht van het leger was niet groot. In maart en april 1916 dreigde alsnog een Duitse inval, omdat de Duitsers vernomen hadden dat er Britse plannen waren voor een grootscheepse aanval op bezet België. In dat geval zouden de Duitse troepen over Nederlands grondgebied trekken om de Britten te bevechten. Alle Nederlandse militaire verloven werden ingetrokken. De Duitsers bleken zich gelukkig vergist te hebben in de Britse plannen. Veel jonge mannen uit de gemeente Hoogeveen hebben in de vier jaar die de Eerste Wereldoorlog heeft geduurd aan de grenzen gelegen, of deden bewakingsdiensten in interneringskampen. Omdat Nederland neutraal

was, werden zowel Engelsen, als gevluchte Belgen en Duitsers in kampen ondergebracht. Op 3 augustus 1914 werd een levensmiddelenwet van kracht, om prijsopdrijving tegen te gaan en uitvoer van levensmiddelen te verhinderen. In 1916 werd een distributiewet van kracht. In 1917 en 1918 moest op ruime schaal tot distributie worden over gegaan, omdat er een toenemende schaarste was aan levensmiddelen en huishoudelijke artikelen. Een verzwakte bevolking wist in 1918 de grootste vijand van dit tijdperk niet meer buiten de deur te houden: de Spaanse Griep. De kracht waarmee deze toesloeg is af te lezen aan de sterftcijfers van de gemeente Hoogeveen.

Het aantal begrafenissen te Hollandscheveld werd bijgehouden en vanaf 1871 gepubliceerd in de jaarlijkse verslagen van de gemeente Hoogeveen². De cijfers laten een grillig beeld zien. Zo nu en dan zijn er grote uitschieters. We zien bijvoorbeeld in de periode 1885-1891 de volgende aantallen begrafenissen te Hollandscheveld:

1885: 67	1887: 108	1889: 148	1891: 70
1886: 92	1888: 136	1890: 73	

In de topjaren 1887, 1888 en 1889 waren er ook op de begraafplaats te Hoogeveen veel begrafenissen, namelijk 181, 191 en 161. Zoveel begrafenissen als er in 1889 in Hollandscheveld zijn geweest, is daarna nooit meer voorgekomen. Er was nog wel weer een piek in het aantal begrafenissen. In 1918 waren het er te Hollandscheveld 138. Er was echter een verschil tussen 1918 en de jaren 1887-1889. Bladerend in de boekhouding van de Hoogeveense begraafplaats komen we er achter dat er alle maanden meer bijzettingen waren dan anders, maar dat er nergens echt een grote uitschieter was. Een voorbeeld: in 1888 werden er op de Hoogeveense algemene begraafplaats van januari tot en met december per maand 12, 12, 20, 13, 16, 13, 13, 13, 15, 9, 11 en 13 lichamen begraven³. De grote sterfte uit deze periode had dan ook niet te maken met een ernstige ziekte en veel doden ineens. Anders was het in 1918. Toen stierven er veel mensen in korte tijd, zowel te Hoogeveen als in Hollandscheveld en omstreken. De Spaanse Griep had toegeslagen.

HISTORISCH VERLOOP VAN DE SPAANSE GRIEP

De Spaanse Griep was een vorm van influenza. Iedereen sprak van griep, en ook hier zal deze onjuiste benaming verder worden gehanteerd. De Spaanse Griep heet Spaanse Griep omdat de Europeanen er van uit gingen dat hij uitgebroken was in Spanje, en zich van daar over de wereld had verspreid⁴. Griep komt van gripp, een Russisch woord voor reutelen, rochelen. In feite ging het om een varkensgriep, een varkens-influenza-A-virus, dat in de Verenigde Staten miljoenen varkens ziek maakte, en duizenden doodde. Gedurende de herfst en de winter van 1917/1918 waren er in de militaire opleidingskampen in de Verenigde Staten verschillende gevallen van mazelen geweest, vergezeld van een tamelijk hoog aantal dodelijke gevallen van door streptokokken veroorzaakte longontsteking.

Door andere aandoeningen veroorzaakte longontsteking heerste ook, maar deze gaf geen bijzondere klinische aspecten en had een normaal verloop, zonder al te uitzonderlijke cijfers van dodelijke afloop te tonen. Omstreeks 5 maart 1918 heerste er in Camp Funston (Kansas) een felle influenzaepidemie, in verschillende golven. Op elke golf volgde in fases longontsteking, veroorzaakt door pneumokokken, met een dodelijke afloop van 15-20%. In andere opleidingskampen werden soortgelijke epi-

demieën geconstateerd. In de maanden erop ging er een influenzagolf over Amerika, welke wat betreft het verloop en ernst van de ziekte nogal verschillend was. De Amerikaanse plaats Boston moet de haard zijn geweest, van waar de ziekte zich verspreidde over de mensheid. Boston was in deze tijd de voornaamste haven van waaruit naar Europa werd gereisd. De Amerikaanse troepen brachten de ziekte van daaruit mee naar Frankrijk, uit Frankrijk terugkerende Britse militairen brachten de ziekte naar Engeland. De ziektegolf rolde naar alle delen van Europa.

Omdat vanaf 27 mei 1918 het nieuws over een geheimzinnige ziekte in Madrid rondging, sprak men van de Spaanse Griep. Daar waren al 700 doden in de eerste tien dagen dat de griep er heerste, en 100.000 door de griep aangetaste patiënten. De griep trok zich niets aan van vrienden, vijanden of neutraliteit. In de zomer van 1918 werd ook de Nederlandse bevolking aangetast. Aanvankelijk in een zo op het oog onschuldige versie. Men was flink ziek, maar men kwam er wel weer door. In het najaar kwam de griep terug, en nu in zijn meest dodelijke versie.

Er was sprake van een pandemie, een wereldomspannende epidemie. Alleen afgelegen oorden als de eilanden St.Helena en Samoa bleven voor de griep gespaard. Wereldwijd vielen er 20 tot 100 miljoen doden. Er circuleren in de publicaties diverse getallen, zodat ook nogal eens een middenweg van 50 miljoen wordt genoemd. Als we dit vergelijken met de 9.000.000 'gewone' doden van de Eerste Wereldoorlog, de oorlogsslachtoffers, dan zien we dat de plaag die in de jaren 1918-1922 over de wereld ging de mensheid veel zwaarder trof dan die uit de jaren 1918-1918. In Nederland stierven aan de griep of de complicaties ervan in oktober 1918 5506, in november 1918 16.960 en in december 1918 5321 personen, 4,1 promille van de totale bevolking. Bijna 28.000 mensen. De dodelijkheid had te maken met de hoge mate besmettelijkheid van de ziekte, de verminderde weerstand van de bevolking tijdens de neutraliteitsperiode, slechte behuizingen, hygiënische omstandigheden en een combinatie van samenwerking tussen een virus en bacillen.

De Spaanse Griep had veelal een acuut karakter. Mensen konden plotseling ziek worden, en na enkele dagen doodziek zijn. De influenza richtte zich onder meer op de longen. Het eenmaal aangetaste longweefsel had geen weerstand meer tegen bacillen en er ontwikkelde zich een longontsteking van een bijzonder soort: niet een gedeelte van de longen was ontstoken, de hele longen raakten ontstoken. Daardoor ontstond een situatie van groot zuurstofgebrek, waarbij de patiënten stikten met een paars-blauwige kleur op het gelaat. De mensen kenden dit ook van een andere ziekte. De Spaanse Griep heette in de volksmond daarom ook wel longpest of zwarte pest, hoewel de griep er daar niets mee te maken had.

HERINNERINGEN AAN DE SPAANSE GRIEP

"In de zomer van 1918 kwam er een griepepidemie onder de bevolking en ook onder de soldaten. Die griep was niet kwaadaardig. Maar door de ondervoeding hadden de mensen er toch heel wat last van en konden niet spoedig weer op krachten komen. Maar in het najaar, toen het weer slechter werd, werd het erger. Toen kwam die beruchte Spaanse Griep opzetten, die was kwaadaardiger. Veel mensen zijn daar aan overleden. Ik weet één gezin van 9 personen, daar bleef in één week tijds 1 van over, een baby van 1 jaar. In de veenstreken was het 't ergste. Daar waren de meeste

mensen die ondervoed waren. Zwaar werk en slecht eten. Gelijk met de demobilisatie nam de griep weer af, al bleven er altijd nog wel gevallen zich voordoen.⁵

Aan het woord is ooggetuige Hendrik Booij uit Elim, toen nog een deel van het Hollandsche Veld, die rond 1975 zijn herinneringen op papier zette. Vooral de slechte voeding was funest voor de griep-slachtoffers: *“Het was beter geweest voor de veenarbeider, als zij zich meer ingespannen hadden voor meer en beter eten. Dan waren er hoogstwaarschijnlijk in de veenstreken niet zoveel slachtoffers aan de griep gevallen als nu het geval is geweest.⁶* Maar veel konden de veenarbeiders niet doen. Een flink deel van de beschikbare arbeidskrachten was gemobiliseerd en lag aan de grenzen, in de kazernes en bij de interneringskampen. Ze moesten hun gezinnen achterlaten. En dan was er nog de schaarste en de distributie van het weinige dat over was. Er was gewoon weinig te krijgen:

“Overal begon gebrek aan eten te komen. Voornamelijk de Duitse grenssoldaten, die hadden het bar slecht. Maar niet alleen over de grens was het slecht gesteld wat het eten betreft, ook bij ons was het slecht. Er was overal gebrek aan.⁷ Als Nederlands soldaat viel het gebrek nog wel mee, maar het thuisfront had moeilijk. Hendrik Booij was ook enige tijd in dienst: *“Om in dienst te zijn vond ik niet erg maar er was zo veel onrechtvaardigs bij. Wij waren gedwongen ons land te verdedigen en als het nodig was, ons leven te wagen. Daar kon ik nog bij komen. Maar dat diezelfde mannen hun vrouw en kind of kinderen in gebrek achter moesten laten, dat vind ik een schande.⁸* De mensen leefden voornamelijk op aardappelen en eventueel wat bruine bonen. Vier jaar Eerste Wereldoorlog, voor Nederland vier jaar neutraliteit, had de weerstand van de bevolking zo aangetast, dat men er weinig of niets meer bij kon hebben.

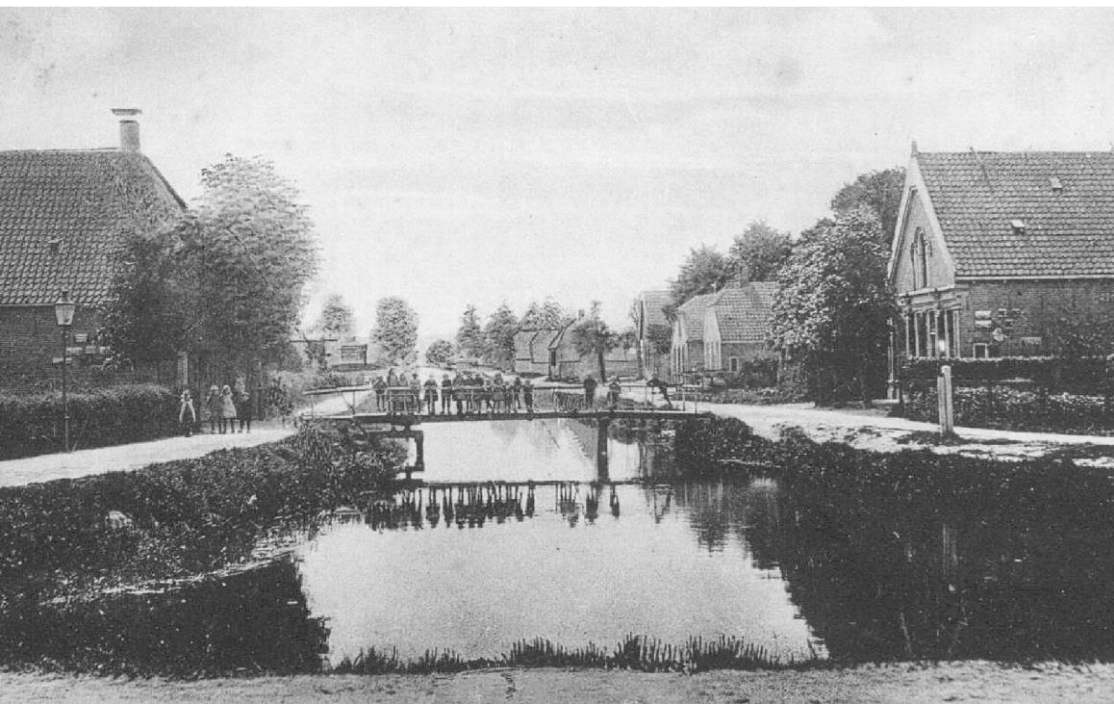
De doorsnee soldaat had het tijdens de mobilisatie aanvankelijk niet slecht. Hendrik Booij schreef daarover: *“Behalve de laatste tijd. Toen hebben veel soldaten honger geleden. Wij hadden daar geen last van, maar de meeste soldaten wel. Toen in (oktober) 1918 in Harskamp geplunderd werd en later de zaak in brand werd gestoken, was dat geen revolutie zoals Troelstra meende, en waar hij al lang op gewacht had, maar gewoon een hongerreel. Ze hebben eerst de officiersskantine geplunderd en naderhand in brand gestoken. Niet omdat het een officiersskantine was, maar omdat daar de meeste voorraad zat. De officieren hadden nog geen gebrek. Ik weet dat zo goed omdat twee soldaten, die daarmee begonnen, uit Elim afkomstig waren en niet uit een plaats waar veel SDAP-ers waren. Toen de andere soldaten zagen, dat daar wel wat te halen was, toen was de boot aan. Dat kan men begrijpen. De beide aanstekers kwamen nog diezelfde dag thuis in Elim.*

Zij hebben ook geen straf gehad. Want alles was in de war en de officieren waren bang. Want Troelstra liet zich horen. Zij wisten ook wel dat ze geen recht hadden op een volle keuken, terwijl de gewone soldaat nog geen koek kon krijgen bij de namaak koffie. Dat was ook niet goed. Maar het was niet nodig om daar een revolutie om te maken. Het werd toch geen verdelen van wat op tafel kwam, maar alleen maar een verplaatsen van de overvloed van de ene naar de andere kant. Bij wie aan de touwtjes trekt valt en komt het meeste neer. Revolutie is alleen maar met geweld nemen, wat een ander niet gund wordt. Na die zogenaamde opstand in het leger was het spoedig demobilisatie.⁹

Zicht op Het Hoekje, voor de Tweede Wereldoorlog. Van een dorp Holland-scheveld was nog geen sprake. De lintbebouwing langs de opgaanden was hier en daar wat dichter, er stonden winkels en bakkerijen, dat was het.

Onder: Zicht over het begin van het Zuideropgaande, vanaf de wal bij de 'waterbaank' bij de kerk (zie blz.7). Rechts woonde bakker Hotze ten Hoeve. Ook hij stierf ten gevolge van de Spaanse Griep.

Zo beschreef Hendrik Booij de soldatenrellen in de Harskamp, waar soldaten uit het Hollandsche Veld SDAP-leider Pieter Jelles Troelstra het idee gaven dat Nederland rijp was voor de revolutie. Hendrik Booij was ook politiek actief, als lid van de AR, de Anti-Revolutionaire Partij. Op 11 november 1918 spoorde Troelstra op een bijeenkomst te Rotterdam de arbeidersklasse aan de macht te grijpen. De situatie bleek echter niet revolutionair te zijn, al vielen er wel enkele doden bij een demonstratie in Amsterdam onder leiding van Wijnkoop. De 17de november kondigde Troelstra dan ook aan dat hij zich had vergist. Op 18 november was er een grote demonstratie van regeringsgetrouwen op het Malieveld. De situatie bleef gespannen, ook om wat er in het buitenland gebeurde. Een opstand in Kiel, uitgegaan van Matrozen, verspreide zich snel over de Duitse Hanzesteden en in noordwest Duitsland. Er werden arbeiders- en soldatenraden gevormd. Andere steden volgden, waaronder op 9 november Berlijn. Duitsland dreigde door de revolutie een socialistische staat te worden. De keizer deed op 9 november troonsafstand en vluchtte de 10de de Nederlandse grens over. Alle Duitse vorsten traden die dag af. De 11de november werd een wapenstilstand getekend, welke het einde van de Eerste Wereldoorlog zou betekenen. Toen was de Spaanse Griep in het Hollandsche Veld net aan zijn dodelijkste fase begonnen. Nederland wist de oorlog te omzeilen. Nu kostte deze vredessituatie alsnog veel slachtoffers.

SCHRIFTELIJKE BRONNEN UIT HOOGEVEEN

In het gemeentelijke jaarverslag over 1918 lezen we over de Spaanse Griep: *“De Spaanse Ziekte maakte veel slachtoffers, vooral onder jongere mensen, met name te Beilen en te Hoogeveen en omstreken woedde zij hevig. Er kwamen dan ook handen tekort om de zieken te verplegen. De meeste medici werden door collega’s van elders bijgestaan.”* De plaatselijk geneesheer in de kom van de gemeente was dokter J.R.Meijering. Van zijn hand is in dit gemeentelijke jaarverslag de volgende tekst weergegeven: *“Gaf de gezondheidstoestand over ‘t eerste halfjaar van 1918 geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen, in het tweede halfjaar werd deze veel ongunstiger. In de maanden augustus, september en oktober kwamen nu en dan gevallen van influenza voor, steeds met gunstige afloop, doch in de maand november brak een zware epidemie uit, die in het zieken aantal niet onder deed aan die in 1890. De zeer dikwijls er mee gepaard gaande pneumonieën hadden meestal een ongunstig verloop, zodat het sterftecijfer een ongekende hoogte bereikte.”*

Dokter C.Th. Broekhoff was arts te Hollandscheveld. Zijn bijdrage voor het gemeentelijke jaarverslag zag er als volgt uit: *“De gezondheidstoestand der gemeente wat Hollandscheveld aangaat is gedurende de eerste helft van het jaar bevredigend geweest en weinig sterfgevallen. De laatste helft van het jaar 1918 was wat de gezondheidstoestand aangaat zeer slecht. Toen de griep haar intrede deed waren de sterfgevallen zeer groot, enkele aantal weken vier maal zo veel als anders het geval was. Infectieziekten als roodvonk en typhus zijn hier niet voorgevallen.”*

Hoeveel mensen werden er in de gemeente in 1918 begraven? In totaal waren dat 329 personen, waarvan 26 uit andere gemeenten. Grafdelver B. van Zijl (jaarsalaris f 300,-) had in de plaats Hoogeveen 189 bijzettingen¹⁰. Jan Jonker (jaarsalaris f 150,) begroef op de begraafplaats van het Hollandsche Veld 138 personen. De Joodse Gemeente van Hoogeveen is er in 1918 goed afgekomen. Er werden slechts twee personen in dat jaar bijgezet op de Israëlitische begraafplaats. Slechts één persoon

De doden uit deze periode werden volgens oud gebruik thuis opgebaard. Daar was een afscheidsdienst. Vervolgens werd men in een punter of een bok naar de kerk gevaren. We zien hier de 'waterbaank' waar de kist op werd gezet, om daarna aan land op een wagentje te worden gezet. Zo rolde men de kist in het bijzijn van familie, buren en bekenden naar de begraafplaats. Het pad tussen de kerk en de oude pastorie - kort voor de Tweede Wereldoorlog vervangen door een nieuwe - was nog onverhard. Er was nog geen begrafenisvereniging. Al het werk dat gedaan moest worden, werd gedaan door de buren. Er was al wel een grafdelver. Tijdens de Spaanse Griep stopten de buren met dit werk.

stierf tijdens de zware epidemie van de Spaanse Griep. Dat was de 84-jarige Hartog Akker, weduwnaar van Rachel van der Horst, geboren 22-8-1834 te Groningen als zoon van Levi Izak Akker en Grietje Hartog Oostra. Hartog Akker overleed op 27 november 1918, in zijn woning aan de Kleine Kerkstraat, A 177. Sterftcijfers zeggen was iets als we ze vergelijken met die van omringende jaren. Op de Hoogeveense begraafplaats werden in de periode 1908-1917 1342 lichamen begraven, gemiddeld 134,2 per jaar¹¹. Op deze begraafplaats werden in 1918 in totaal 54,8 mensen meer begraven dan op basis van het jaargemiddelde te verwachten was. We concentreren ons op het Hollandsche Veld. Daar werden in de periode 1908-1917, in tien jaar tijd, 746 personen begraven. Dat is gemiddeld 74,6 per jaar. Er werden in 1918 138 personen begraven, wat 63,4 meer is dan op basis van het jaargemiddelde verwacht zou kunnen worden.

Hieruit kunnen we opmaken dat de Spaanse Griep zorgde voor naar schatting 118 extra sterfgevallen in de gemeente Hoogeveen en de aangrenzende gebieden, die voor het begraven van lichamen op de begraafplaatsen van deze gemeente waren aangewezen. Het zijn extra sterfgevallen. In het 'gebruikelijke' sterftcijfer zitten ook griep-slachtoffers. Hierover zo meer. De cijfers geven ook aan dat in het gebied rond de Hollandscheveldse begraafplaats meer slachtoffers vielen dan in en rond de het hoofddorp Hoogeveen. 63,4 extra begrafenissen te Hollandscheveld en 54,8 extra begrafenissen te Hoogeveen lijkt maar ongeveer 10 begrafenissen meer te Hollandscheveld. Het verschil wordt duidelijker als we de cijfers van 1917 vergelijken met die van 1918. In Hoogeveen werden in 1917 146 mensen begraven, en in 1918 'maar' 43 meer. In Hollandscheveld was het aantal bijzettingen in 1917 in totaal 88 lichamen. In 1918 waren dat er 50 meer.

Als we het aantal extra doden afzetten tegen de jaargemiddelden per begraafplaats, wordt pas goed duidelijk hoeveel zwaarder de Spaanse dood in Hollandscheveld en omstreken toesloeg ten opzichte van Hoogeveen. In Hoogeveen werden geen 134,2 mensen begraven, maar 189. Stellen we het jaargemiddelde op 100%, dan groeide het aantal bijzettingen op de begraafplaats aldaar tot 140,8%. In Hollandscheveld werden geen 74,6 mensen begraven, maar 138. Stellen we ook hier het jaargemiddelde op 100%, dan groeide het aantal bijzettingen in 1918 tot 185%! In enkele weken tijd, op een moment dat de Eerste Wereld al was afgelopen, stierven er in het Hollandsche Veld meer mensen als 'vredesslachtoffers' van de nasleep van de oorlog, dan het gebied aan oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog kent!

Zoals gezegd, als we de jaargemiddelden afzetten tegenover het aantal begrafenissen in 1918, komen we op 118 sterfgevallen, en daarmee op een schatting van 118 extra doden ten gevolge van de Spaanse Griep. Maar dat zegt nog niet alles van de feitelijke slachtoffers van deze griep. Ook in de 'gebruikelijke' dodencijfers kunnen in 1918 griepdoden hebben gezeten. Een andere manier van berekenen kunnen we halen uit de overlijdensakten van de gemeente Hoogeveen. Kijken we naar het aantal overlijdensakten in oktober 1917, 1918 en 1919, dan vinden we achtereenvolgens 23, 19 en 20 overlijdensakten. Er is dus geen aanwijzing dat de Spaanse Griep in oktober 1918 voor meer sterfgevallen heeft gezorgd dat gebruikelijk was. De griep was nog niet aanwezig. Kijken we naar november in genoemde jaren, dan vinden we 9, 131 en 17 overlijdensakten. Het gemiddelde van 9 en 17 (cijfers 1917 en 1918) is 13. In november 1918 zijn er 131 min 13 = 118 meer mensen in de gemeente Hoogeveen overleden dan op basis van dit gemiddelde verwacht kan worden. In decem-

ber van genoemde jaren stierven er in de gemeente Hoogeveen 17, 49 en 21 personen, volgens de overlijdensakten. Kijken we weer naar het gemiddelde van 1917 en 1919, dan had men voor 1918 zo'n 19 sterfgevallen kunnen verwachten. Het werden er 30 meer. Op basis van het aantal overlijdensakten in de gemeente Hoogeveen, kan zo het aantal slachtoffers van de Spaanse Griep worden geschat op $118 + 30 = 148$ personen. Het is echter maar de vraag of deze becijfering zo juist is. Ook de 'normale' sterftcijfers konden per jaar nogal verschillen. Als we beide voorgaande berekeningen tegen elkaar houden, dan kan zondermeer de inschatting worden gemaakt dat het aantal sterfgevallen van de Spaanse Griep in de gemeente Hoogeveen minimaal 118 en maximaal 148 personen betrof. Het afronden op ongeveer 150 is geen keus die gemakshalve maar wordt gedaan.

BLADEREND DOOR DE BOEKHOUDING VAN EEN BEGRAAFPLAATS

Helaas zijn de registers van de begraafplaats van Hollandscheveld uit deze periode niet bewaard gebleven. Pas veel later werd een register opgemaakt met daarin de informatie over de eigen graven uit de periode 1858-1925. Er is wel boekhouding geweest met informatie over de algemene graven, maar deze is niet bewaard gebleven. Anders ging het in Hoogeveen. Zowel de registers met bijzettingen in de algemene graven als die van de eigen graven zijn volledig bewaard gebleven. In november en december 1918 werden ten tijde van de grote sterfte te Hoogeveen de volgende personen begraven in nieuwe eigen graven, blok 1, 'nieuwe aanleg'. Het is de rij graven net ten oosten van het oudste blok eigen graven, ten zuidoosten van het baarhuisje. In diverse graven zijn later andere lichamen bijgezet. De eerste bijzettingen waren van:

Willem Arie van Es, graf 1, 14-11-1918, 8 mnd.

Jentje Thijs, graf 2, 14-11-1918, 27 jr.

(Graf 3 is later in gebruik genomen, voor de ouders Lena Koster en Remmelt Thijs.)

Pieterdina Woltman, graf 4, 16-11-1918, 47 jr.

Seijertje Dina Seinen, graf 5, 16-11-1918, 26 jr.

Hillechien Vos, graf 6, 14-11-1918, 78 jr.

Jentje Eikelboom, graf 7, 19-11-1918, 23 jr.

Annie Kwint, graf 8, 18-11-1918, 2 jr.

Cornelia Geertruida Steenbergen, graf 9, 19-11-1918, 21 jr.

Aaltje Smit, graf 10, 24-11-1918, 31 jr.

(Aaltje Smit werd 22-6-1957 herbegraven op no.845, nieuwe begraafplaats.) Arent van Zalen, graf 11, 21-11-1918, 77 jr.

Roelof Hartman, graf 12, 22-11-1918, 35 jr.

Hillechien Tuit, graf 13, 23-11-1918, 27 jr.

Aaltien Kok, graf 14, 25-11-1918, 37 jr.

Arend Veld, graf 15, 26-11-1918, 19 jr.

Geesje Snippe, graf 16, 29-11-1918, 40 jr.

(Graf 17 werd later in gebruik genomen, voor haar man Hendrikus Fernhout.) Jan

Baardslag, graf 18, 28-11-1918, 63 jr.

Jentje ten Kate, graf 19, 29 november 1918, 69 jr.

Arend Oosterveen, graf 20, 2-12-1918, 27 jr.

Aaltje Wobben, 38 jr, en Harm Timmerman, 2 jr, beiden begraven 3-12-1918, graf 21.

Hilligje Kleijs, graf 22, 4-12-1918, 54 jr.
Jantien Bijleveld, graf 23, 7-12-1918, 37 jr.
Johannes Scholten, graf 24, 4-12-1918, 37 jr.
(Graf 25 is leeg gebleven.)
Jan Zantingh, graf 26, 6-12-1918, 61 jr. Koert
Koster, graf 27, 9-12-1918, 69 jr
Lammigje Sieders, graf 28, 13-12-1918, 7 jr.

Elders werden op de oude Hoogeveense begraafplaats in eigen graven bijgezet in deze periode:

Aaltje Endendijk, blok 4a, graf 61a, 11-11-1918, 45 jr.
Klaas Kuunder Warmels, blok 3, graf 931, 16-11-1918, 18 jr.
Christiaan Wams, blok 4, graf 323, 22-11-1918, 23 jr.
Elisabeth ten Cate, blok 3, graf 769, 23-11-1918, 20 jr.
Willem Fresema Gratama, blok 3, graf 1011, 23-11-1918, 45 jr.
Grietje Seinen, blok 3, graf 1029, 23-11-1918, 71 jr.
Hyleke Henrica van der Veen, blok 4, graf 212, 7-12-1918, 63 jr.

Begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen, november en december 1918:

Jentje Otten, 5-11-1918, 4 jr.
Roelof Schokker, 9-11-1918, 27 jr.
(Begin grote sterfte.)
Willemte Kamman, 13-11-1918, 7 jr.
Willem van den Berg, 13-11-1918, 4 mnd.
LLK van K.Hartman en Segertje Dena Lensen, 13-11-1918. LLK
van K.Hartman en Segertje Dena Lensen, 13-11-1918. (2e!)
Wicher Kuik, 15-11-1918, 18 jr.
Maria Timmerman, 16-11-1918, 6 jr.
Geertje Knol, 16-11-1918, 26 jr.
Gerrit Strijker, 18-11-1918, 8 mnd.
LLK van H.Bisschop en H.Kuik, 19-11-1918.
Koert Nijmeijer, 20-11-1918, 2 jr.
Annie Nijmeijer, 20-11-1918, 11 mnd.

Wicher Akse, 20-11-1918, 3 jr.
Maria Otten, 21-11-1918, 1 jr.
Hilbert Everts, 21-11-1918, 66 jr.
Arend Bruins, 21-11-1918, 42 jr.
Lammigje Bokking, 22-11-1918, 2 jr.
Annie Spoelder, 22-11-1918, 2 jr.
Geesje Scholten, 23-11-1918, 14 jr.
Gerhardus Lijster, 23-11-1918, 1 jr.
Johanna Schulting, 23-11-1918, 2 jr.
Hendrik Moes, 23-11-1918, 80 jr.
Johannes Lowijs, 23-11-1918, 41 jr.
Anna Zomer, 25-11-1918, 1 jr.
Geesje Meinen, 25-11-1918, 23 jr.

Gerrit Westhof, 26-11-1918, 60 jr.
Roelofje Groote, 27-11-1918, 33 jr.
Hendrik Zomer, 27-11-1918, 16 jr.
Andries Mol, 27-11-1918, 34 jr.
Ebeltje Hollander, 27-11-1918, ? jr.
Hermannus Strijker, 29-11-1918, 3 jr.
Hendrik Luchies, 30-11-1918, 51 jr.
Leffert Kriekjes, 30-11-1918, 29 jr.
Johannes Gort, 30-11-1918, 83 jr.
Hendrikje Hof, 30-11-1918, 68 jr.
Hendrik ten Hoorn Boer, 30-11-1918, 23 jr.
Hendrikje Hellendoorn, 2-12-1918, 55 jr.
Harm Timmerman, 4-12-1918, 70 jr.
Grietje Prins, 4-12-1918, 80 jr.

Aaltje Bouwmeester, 5-12-1918, 21 jr.
Gesina Zuidema, 5-12-1918, 9 mnd.
Trijntje Post, 5-12-1918, 17 jr.
Hilbert Kat, 9-12-1918, 22 jr.
Jantina Gerritdina Herksen, 10-12-1918, 1 jr.
Hermann van Eck, 10-12-1918, 24 jr.
LLK van Hermann van Eck, 10-12-1918.
Johanna Willemina Akse, 11-12-1918, 3 jr.
Anna Sieders, 14-12-1918, 5 jr.
Albert Akse, 14-12-1918, 68 jr. (Einde grote sterfte.)
Lamberta Eising, 18-12-1918, 3 mnd.
Frens Stuifzand, 18-12-1918, 16 jr.
Vrouwkje Rûmp, 27-12-1918, 44 jr.
LLK van Vrouwkje Rûmp, 27-12-1918.

Einde register 1918. De graven bestaan niet meer. Zowel in Hollandscheveld als in Hoogeveen zijn ze geruimd. Het gebeente van de Hoogeveense begraafplaats werd daarbij in een knekelkuil gelegd, waarin ook gebeente van omliggende jaren werd bijgezet. De knekelkuil werd gemarkeerd met het monument van de Spaanse Griep.

Combineren we de gegevens uit de algemene en de eigen graven, dan zien we dat 14 december 1918 de laatste dag was van het grote aantal begrafenissen van de grote sterfte te Hoogeveen, zodat te Hoogeveen deze golf van sterfgevallen 10 december 1918 ophield. Aan de bijzettingen in de algemene graven zien we dat de grote sterfte zaterdag 9 november 1918 begonnen moet zijn, omdat de golf begrafenissen op de vijfde dag daarna, op 13 november begon. In de periode van 13 november tot en met 14 december 1918 werden er 33 personen begraven in eigen graven en 48 personen in algemene graven. Dat zijn in totaal 81 bijzettingen te Hoogeveen, ten tijde van de grote sterfte. Daarvan betreft het 11 personen die we nog zullen tegenkomen als inwoners van Hollandscheveld, Krakeel en Noord en omstreken. Mensen uit de buitengebieden, waarvan de nabestaanden er voor kozen om hen in Hoogeveen te begraven. Dat maakt in totaal in bovenstaande lijst 70 personen die ten tijde van de grote sterfte te Hoogeveen begraven werden, en geen banden had-

den met het nog te behandelen gebied Hollandscheveld, Krakeel en Noord en omstreken. Uit het te behandelen gebied zullen we 94 personen met naam vermelden, waarvan het waarschijnlijk is dat ze aan de Spaanse Griep zijn overleden.

We komen zo op $94 + 70 = 164$ personen waarvan het overlijden in verband kan worden gebracht met de Spaanse Griep. Daaronder waren dus ook de personen die bijvoorbeeld net over de gemeentegrens woonden, maar wel in de gemeente Hoogeveen werden begraven. Als we ons realiseren dat er ook enkele 'gewone' sterfgevallen tussen zaten, zonder dat goed aan te geven is wie dat waren, en in het getal 94 ook personen zitten die elders stierven, maar wel uit het gebied afkomstig waren, dan zien we dat het getal van 164 te hoog is. Er waren geen 164 slachtoffers van de Spaanse Griep in de gemeente Hoogeveen. We hadden in het voorgaande een minimum van 118 slachtoffers en een maximum van 148 slachtoffers binnen de gemeente Hoogeveen berekend. Als we de 32 sterfgevallen van de 164 aftrekken die 'normaal' in november (13) en december (19) te verwachten waren, komen we met een getal van 132 opnieuw uit tussen de 118 en de 148.

In de tekst verderop zullen we berekenen dat 92% van het aantal doden met zekerheid te maken had met de Spaanse Griep. 92% van 164 is 150,88. Om nu een eind te maken aan dit gegoochel met cijfers - wat was het makkelijk geweest als men toentertijd het aantal griepdoden zelf al had bijgehouden! - kunnen we stellen dat in de gemeente Hoogeveen op twee begraafplaatsen ongeveer 150 slachtoffers van de Spaanse Griep werden begraven. Daarvan was een onbekend aantal personen van net over de gemeentegrenzen. Op jaarbasis waren er 26 personen van buiten de gemeente in de gemeente Hoogeveen begraven. Het aantal inwoners van de gemeente Hoogeveen dat aan de Spaanse Griep stierf moet dus ook volgens deze berekening tussen de al aangegeven 118 en 148 slachtoffers hebben gelegen. Maar om het niet te moeilijk te maken, kunnen we spreken van ongeveer 150 griepdoden waarmee de gemeente Hoogeveen te maken kreeg.

HET BEGIN VAN DE GROTE STERFTE

Zoals we nog zullen zien is de grote sterfte in het Hollandscheveld een dag later dan te Hoogeveen begonnen, zondag 10 november, in het gezin van een veldwachter. Iemand die uit hoofde van zijn werk regelmatig in Hoogeveen kwam. In dat zelfde Hoogeveen, waar de grote sterfte begon, kwam vrijwel gelijktijdig iets anders aan: de grote groep Franse vluchtelingen. Ten gevolge van het slotoffensief van de geallieerden, eind september tot en met begin november 1918, moesten grote groepen mensen uit hun woningen vertrekken en elders onder worden gebracht. In Hoogeveen werden refugés, vluchtelingen, ondergebracht uit Douai, Cambrai en St. Quentin, plaatsen uit Noord-Frankrijk.

Op 29 oktober 1918, 's morgens om 07.00 uur, arriveerde de eerste groep van 202 mensen in Hoogeveen. Velen van hen waren toen al drie weken onderweg, lopend van Noord-Frankrijk naar Maastricht en verder met de trein. Op 30 oktober arriveerde op het perron te Hoogeveen de volgende groep mensen, 121 personen groot. Dat viel flink mee, want men had er nog zo'n 700 verwacht die dag. Omdat er nog meer vluchtelingen werden verwacht, werden er op last van de burgemeester van Hoogeveen door J. Rahder en ds. Kooiman in snel tempo comités voor opvang samengesteld in Noordscheschut en Hollandscheveld. Er kwamen echter niet meer vluchte-

lingen, zodat de beide dorpen/streken niet in actie hoefden te komen. In Hoogeveen was een eigen comité actief, dat in grote problemen kwam toen de Spaanse Griep aldaar was uitgebroken. Eind november waren er van de beschikbare comitéleden nog slechts enkele dames actief. De rest van de comitéleden was door de griep geveld¹².

Opvallend was dat de Hoogeveense gemeenschap in alle sociale lagen door de griep getroffen werd, maar dat de Franse vluchtelingen niet ziek werden. Een mogelijke verklaring zou zijn, dat de Franse vluchtelingen in hun eigen land de Spaanse Griep al doorstaan hadden, waardoor ze antistoffen hadden opgebouwd. Maar wie antistoffen heeft opgebouwd kan nog wel drager zijn van een ziekte. Is de Spaanse Griepgolf in Hoogeveen en omstreken het gevolg geweest van de opvang van Franse vluchtelingen, uit eerder door de griep besmette gebieden? Dit is niet uit te sluiten, maar aan de andere kant doet het er eigenlijk weinig toe of er verband bestond tussen hun komst naar Hoogeveen (29 en 30 oktober) en het kort daarop (na de gebruikelijke incubatietijd en enkele dagen ziekte?) toeslaan van de grote sterfte. De Spaanse Griep was namelijk sowieso al onderweg naar Hoogeveen. In oktober 1918 werd Overijssel er door getroffen. Het was nog slechts een kwestie van tijd voor de Spaanse Griep Hoogeveen aan zou doen. Het redelijk gelijktijdig aankomen van Franse vluchtelingen en de ernstigste vorm van de Spaanse Griep kan dan ook net zo goed een samenloop van omstandigheden zijn geweest.

DE KRANTEN OVER DE GRIEP

Wat lezen we in de Hoogeveensche Courant¹³ over de Spaanse Griep? Eigenlijk maar weinig. Het nieuws werd gedomineerd door het einde van de Eerste Wereldoorlog, distributiemaatregelen, troepenbewegingen, demobilisatie, en alles wat maar speelde in deze rumoerige tijd. Het grote nieuws veraf was hoofdnieuws. Een arts schreef een artikeltje over hoe om te gaan met de griep. Het kwam er op neer dat men er voor moest zorgen dat men niet in contact kwam met speekseldruppeltjes van anderen. Kortom, niet te dicht bij elkaar gaan staan en de hand voor de mond houden, als men toch in elkaars nabijheid moest verkeren. De vele tientallen doden van de Spaanse Griep vinden we enkel terug in de kolom van de burgerlijke stand, waar de slachtoffers één voor één even werden genoemd, en enkele korte berichtjes.

Het aantal overlijdensberichten nam in de loop van november flink toe, dat wel, maar dat betrof maar een gedeelte van het aantal sterfgevallen. Velen waren nog niet gewoon om gebruik te maken van de krant, als iemand in het gezin stierf. De buurt en de familie werden op traditionele manier ingelicht, via de burens. De overlijdensberichten vermeldten zelden een datum van de begrafenis en de plaats waar iemand werd begraven. Dat werd als vanzelfsprekend geacht. De boekhouding van de algemene graven van de Hollandscheveldse begraafplaats begint pas in 1932. De namen van de Spaanse Griep-slachtoffers kennen we alleen als ze in een koopgraf werden bijgezet. Helaas is er dus ook niet via de advertenties achter te komen wie uit de randgebieden van de Hollandscheveldse begraafplaats toch in het Hollandsche Veld werden begraven.

De redactie van de Hoogeveensche Courant kampte met ziekte onder het drukkerspersoneel. In de krant van 2 november lezen we: *“Door de Spaanse Griep van het*

drukkerspersoneel, waardoor slechts ééne pers kan worden bediend, verschijnt dit keer slechts 1 blad. Het tweede blad hopen we bij het woensdagnummer te verzenden.” De plaatselijke correspondent uit Hollandscheveld bleef zeer summier in zijn mededelingen over de griep. Hij vermeldde het een paar keer, en ging verder over op ander nieuws. Het drama dat zich in enkele weken tijds in Hoogeveen en omstreken afspeelde, moeten we terug zien te vinden in de korte stukjes, tussen het andere nieuws. Een voorbeeld daarvan:

Hoogeveensche Courant, 9-11-1918 (voorafgaand aan de grote sterfte):

“De Spaanse Griep is elders aan het afnemen, doch neemt hier nog steeds in hevigheid toe. De doctoren zijn bijna niet in staat al hun patiënten te bezoeken. Ook hier zijn gevallen van longontsteking. Verscheiden zetters van de Hoogeveensche Courant zijn door de Spaanse vijand gegrepen, we zijn dus niet in staat heden twee bladen te laten verschijnen. Ook onder de bezorgers zijn zieken; de lezers worden verzocht zo de courant niet zoals gewoonlijk bezorgd wordt te willen reclameren. Waarschijnlijk zal een deel met de post verzonden worden, zodat ze in de laatste bestelling kunnen worden opgenomen. De ambachtsschool is gesloten, niet minder dan 37 jongens ontbraken. Ook de avondschool wordt niet gehouden. Gisteren werden aan de Hervormde school drie klassen naar huis gestuurd en zo zal het in andere scholen ook wel zijn. In Meppel zijn alle openbare gemakkelikheden en samenkomsten verboden. In Beilen is het nog erger, daar hebben zoveel begrafenissen plaats, dat het luiden der klok, zoals in Drentse dorpen gebruik is, niet meer mag plaats hebben. In Assen zijn vele militairen overleden. Behalve Spaanse Griep komen in ons land hier en daar vlektyphus voor. Met het oog op de ziekte toestand, die voor een deel aan minder weerstandsvermogen wordt toegeschreven, is het noodrantsoen verhoogd, doch juist nu is het gebrek aan melk een groot kwaad; gelukkig wordt hier de taptemelk (geen karnemelk) gedistribueerd.”

DE EERSTE DODEN: MILITAIREN

Ook uit de Hoogeveensche Courant van 9-11-1918 (voorafgaand aan de grote sterfte): *“Hollandscheveld. De Spaanse Griep breidt zich hier ook uit. Wij horen nog wel niet van sterfgevallen, wel een paar soldaten die in Assen gestorven zijn; voor de jonge vrouwen (zij waren pas getrouwd) is dit een treurig verlies.”* Dit uiterst korte artikel brengt ons bij de eerste slachtoffers van de Spaanse Griep uit de gemeente Hoogeveen: twee jongemannen uit het Hollandscheveld. Ze stierven in het militaire hospitaal in Assen. Het waren:

-Geert Schonewille, 25 jr, in het dagelijks leven arbeider en toentertijd soldaat, gelegerd te Assen. Geert was woonachtig in het Hollandsche Veld, echtgenoot van Aaltje Dekker, z.v. wijlen Geert Schonewille en Margje Prigge, geb.10-8-1893, en overleden te Assen op 4-11-1918. Geert en Aaltje waren inwonend bij Geert's moeder, in het pand Hollandsche Veld E 336, op de noordkant van de Binnenwijk.

-Hendrik Hartholt, 19 jr, soldaat, z.v. Bastiaan Hartholt en Hadeweg van Raalte, geb. 30-1-1899 te Kerkenveld, overleden te Assen op 5-11-1918. Gelegerd te Assen en wonend in het Hollandsche Veld in het pand E 521 op de zuidkant van Het Hoekje, naast zijn schoonouders (Arend Schonewille en Geesje Maatjes, Hollandsche Veld E 522). Hij was sinds 11-9-1918 echtgenoot van Geertruida Schonewille. Bij zijn overlijden was zijn vrouw hoog zwanger. Ze beviel 21-1-1919 van een dochter: Hadeweg Hendrika.

Het eerste Spaanse Griep-slachtoffer dat *binnen* de gemeente Hoogeveen overleed was eveneens een soldaat. Het was op 5 november 1918 dat schippersknecht Roelof Schokker stierf. Hij voer in zijn burgerjaren samen met zijn broer Jan op een beurtschip, waarmee hij diensten op Meppel onderhield, vanaf Nieuweroord en het Hollandsche Veld. Hij was getrouwd met Jantje Smit, en was geboren op 7 mei 1891 als zoon van Hendrik Schokker en Elsje Otten. Zijn ouders woonden te Noord, waar Roelof was opgegroeid. Roelof Schokker was zelf in die jaren buiten de gemeente Hoogeveen woonachtig, omdat hij als militair elders gelegerd was. Zijn vrouw en kinderen woonden op de noordkant van Het Haagje. Roelof stierf bij hen thuis, nadat hij ziek uit militaire dienst naar huis was gekomen. Hij werd vanuit de woning in het Haagje begraven.

Of Roelofs overlijden wat met de Spaanse Griep te maken had, dat weten we niet absoluut zeker, omdat een medische verklaring daaromtrent ontbreekt, maar volgens zijn zoon was dit wel degelijk het geval. We volgen hier de herinneringen. En herinneringen zijn nog lang en met een dramatische ondertoon doorgegeven. Het leed van de Spaanse Griep had diep ingesneden in de gemeenschap. Los daarvan was het heel gewoon te onthouden en te vertellen waaraan iemand was gestorven. Het hoorde bij de basisinformatie die men aan de kinderen en kleinkinderen doorgaf.

We krijgen een goed beeld van het aantal sterfgevallen en waar deze plaatsvonden als we de overlijdensakten van de inwoners van het Hollandsche Veld (nu Hollandscheveld, Moscou, Elim, het Hoogeveense deel van Nieuwlande), het Zwindersche Veld (Oosterhesseler deel van Nieuwlande) en het Krakeel (inclusief de Krakeelse Wijken) er op naslaan. Ze werden niet afzonderlijk geregistreerd, maar in de overlijdensakten van de gemeente Hoogeveen en Oosterhesselen werd goed aangegeven waar iemand woonde, zodat de sterfgevallen in deze streken zonder veel moeite uit die van de totale gemeente te halen zijn. Met behulp van huisnummerregisters is weer terug te halen aan welke wijk men woonde. We weten door de Hollandscheveldse correspondent van de Hoogeveense Courant dat alle sterfgevallen voor de 9de november afvallen. Voordien was op 5 november 1918 Janna Benjamins overleden, de vrouw van Jan de Jonge Jzn., dochter van Klaas Benjamins en Aaltje Schonewille. Ze was 7 september 1874 geboren en overleed op 34-jarige leeftijd in haar woning, E 431, op de noordkant van de Van Echtsenwijk, bij het Zuideropgaande. De 10de november stierf de dochter van veldwachter De Vos, na een ziekte van drie weken. De Spaanse Griep had nu haar 'vreedzame' karakter verloren en sloeg hard toe.

BLADEREND DOOR DE OVERLIJDENSAKTEN: DE GROTE STERFTE

Ook veel bewoners van de omgeving rond het Noordse Opgaande, Noordscheschut en Nieuweroord waren gewoon hun doden te Hollandscheveld te begraven, al was dit geen regel. De streek had geen eigen begraafplaats en men begroef in de plaats waar men zich het meest mee verbonden voelde. Sommige slachtoffers van de griep uit de Hoogeveense buitengebieden werden in Hoogeveen ter aarde besteld. Toentertijd heette heel dit hele gebied in het door de gemeente Hoogeveen gehanteerde systeem van buurten en streken 'Noord'. Om het bedoelde gebied te onderscheiden van het Achterom en dat deel van het Noordse Opgaande dat op het dorp Hoogeveen georiënteerd was, nemen we hier enkel de overlijdens ten oosten van de 10de wijk.

Door de cholera in de 19^e eeuw waren er in de gemeente Hoogeveen voorzieningen getroffen voor de opvang van lijdens aan besmettelijke ziekten. Zo was er een speciaal daarvoor in 1885 gebouwd ziekenhuisje in de Korremorre¹⁴.

Het Achteromse Opgaande ontsprong uit deze 10de wijk. In het huisnummerregister van 1910-1923 waren dit alle woningen met huisnummers tussen de C 129 (op de 10de wijk, op de noordkant van het Noordse Opgaande) en C 408 (op de 10de wijk, op de zuidkant van het opgaande). Aanvankelijk is er rond het Noordse Opgaande geen dicht opeenvolgende reeks van sterfgevallen te constateren.

Pas vanaf de 11de november lijkt dat duidelijk te worden. Het kind dat dan te Noord (Nieuweroord) sterft, is de eerste in de buurt, en de 13de overlijdt haar buurman. De vader van het kind geeft kort daarop het overlijden van de buurman aan op het gemeentehuis. We laten het epidemische en dodelijke gedeelte van de Spaanse Griep Griep te Noord en Nieuweroord dan ook met haar overlijden beginnen, en zien dat vanaf dat moment de dood in het Hollandsche Veld, in het Krakeel, te Nieuweroord en te Noord dagelijks toeslaat.

Verder konden de doden worden opgebaard in een baarhuisje op de begraafplaats te Hoogeveen en die van Hollandscheveld. Het ging allemaal zo snel en de angst om besmet te worden was zo groot, dat van deze voorzieningen geen gebruik werd gemaakt. Ook de doden bleven gewoon thuis opgebaard. Hierna: de baarhuisjes te Hoogeveen (boven) en te Hollandscheveld.

De slachtoffers van de Spaanse Griep in het Hollandsche Veld (Elim, Moscou enz.), het Krakeel, Nieuwlande en te Noord:

Overleden op zondag 10 november 1918:

- Grietje de Vos, 18 jr, d.v. rijksveldwachter Pieter de Vos en Jetske Veldstra, geb. 25-1910 te Emmen, overleden 10-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 240, op de zuidzijde van de Bakkerswijk, na een ziekte van drie weken¹⁵.

Overleden op maandag 11 november 1918:

- Annigje Everts, 8 jr, d.v. landbouwer Albert Everts en Johanna van der Haar, geb. 3-2-1910, stierf 11-11-1918 bij haar ouders, Noord C 318, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande. Dit gedeelte van Noord viel onder Nieuweroord. Ze stierf na een hevige ziekte van slechts zes dagen.

Overleden op dinsdag 12 november 1918:

- Trijntje Veld, 26 jr, echtgenote van Egbert Kellij, d.v. landbouwer Hendrik Veld en Hendrikje ten Cate, geb. 4-10-1892, stierf 12-11-1918 na een kortstondige ziekte in haar woning, Krakeel D 146, zuidkant Krakeelse Opgaande.
- Trijntje Pastoor, de vrouw van arbeider Derk ten Kate, bevalt 12-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 307a, van een levenloos kind van het mannelijke geslacht. E 307a was op de zuidkant van de Langewijk, bij Elim.
- Jan Kroezen, 13 jr, z.v. Koert Kroezen en Grietje van der Weide, geb. 19-7-1905, overleden 12-11-1918 in de gemeente Dalen, in het Dalerveld, in de woning van zijn ouders, Dalerveld 78, vallend onder Nieuwlande, net over de grens van de gemeente Hoogeveen bij Elim. Tot 13-2-1902 had het gezin gewoond in het Hollandsche Veld, op de zuidkant van de Carstenswijk, ten oosten van Elim.

In de loop van deze dinsdag verscheen de Hoogeveensche Courant van 12 november 1918. De krant lijkt nog steeds in zijn berichtgeving belemmerd te zijn door de ziekte onder het personeel. Er zijn slechts wat summier gegevens met betrekking tot de griep over de gemeente in zijn totaliteit vermeld. De correspondent van Hollandscheveld meldt: "Wegens het heersen van de Spaanse Griep is de Hervormde school alhier gesloten." Dat was de school van meester La Maitre. Deze vertrok per 1-1-1919 en werd opgevolgd door meester J. Glazenburg. Van de Openbare Lagere School bij de Hervormde kerk, de school van meester F. Brands, is eveneens bekend dat hij gesloten werd. De Gereformeerde school, van meester Van de Kamp, zal ook gesloten zijn geweest, evenals de Openbare Lagere School aan het Zuideropgaande (meester E. Siegers) en de school te Elim (meester Bartlema). Van dit dorp lezen we niets in de krant. Daar was geen correspondent. De berichtgeving over de velden was zo beperkt, dat de mensen in het hoofddorp Hoogeveen zich amper gerealiseerd zullen hebben wat zich daar afspeelde. Iedereen moest maar zien om te gaan met het probleem dat op zijn-haar eigen weg kwam.

Overleden op woensdag 13 november 1918:

- Johanna Veuger, 11 jr, d.v. Jan Veuger en Arendina Koops, geb. 26-8-1907, stierf 13-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 514, op de westkant van het Zuideropgaande.

Overleden op donderdag 14 november 1918:

- Annigje Kreeft, 49 jr, echtgenote van postbode Jan Aaldert Mennink, d.v. Geert Kreeft en Jentje Ridderinkhoff, geb. Zuidwolde 15-7-1869, overleden 14-11-1918 in haar woning, Krakeel D121. Hoewel dit pand volgens het toenmalig gehanteerde systeem van nummering onder het Krakeel viel, stond het aan de Kerkenkavel.
- Harm Wimmenhove, 17 jr, z.v. Roelof Wimmenhove en Klaasje Swiers, geb. 15-8-1901, stierf 14-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 488, op de westkant van het Zuideropgaande.
- Roelofje Boertien, 28 jr, echtgenote van Hendrik Tigelaar, d.v. Hendrik Boertien en Zwaantje Koster, geb. 14-10-1890, stierf 14-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 69, op de noordkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Lambert Slomp, arbeider, weduwnaar van Margje Jonkman, z.v. Gerard Slomp en Jansien Schra, geb. 3-1-1839, overleden 14-11-1918 in zijn woning, Noord C 317, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande.

Overleden op vrijdag 15 november 1918:

- Koert Salomons, 30 jr, arbeider, echtgenoot van Cornelia Bruinsma, z.v. Harm Salomons en Margje Kleine, geb. Westerbork 13-9-1888, overleden 15-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 43, op de noordkant van het Krakeelse Opgaande.
- Cornelia Geertruida Steenbergen, 21 jr, d.v. landbouwer Hendrik Steenbergen en Everdina Maria Elisabeth Gruppen, geb. Oosterhesselen 28-9-1897, overleden na een ziekte van slechts acht dagen 15-11-1918 bij haar ouders, Krakeel D 153. Dit pand stond op de zuidkant van het Krakeelse Opgaande, niet ver van het dorp Hoogeveen verwijderd. Het laatste pand voor Hoogeveen was D 154. Cornelia werd 19-11-1918 begraven in een eigen graf op de Hoogeveense begraafplaats.
- Jan de Vries, 11 jr, zoon van landbouwer Jan de Vries en Lammigje Bijl, geb. 5-9-1907, stierf 15-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 560, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Hilligje Kleine, 81 jr, weduwe van grafdelver Geert Reinders Maatjes, d.v. Berend Kleine en Geesje Booy, geb. 7-7-1837, overleed zacht en kalm op 15-11-1918 ten huize van Andries Mol, Hollandsche Veld E 116. Het ging om de woning tussen hoofdmeester Freek Brands (E113) en de Openbare Lagere School bij de Kerk (E117). In de huidige situatie moeten we het pand situeren op de oostzijde van het noordelijke deel van de Hendrik Raakweg, bij de Kerkenkavel. Hilligje Kleine was de grootmoeder van Hendrik Hartholt, een in Assen overleden Hollandscheveldse soldaat, en Geertruida Schonewille.
- Jantje Tichelaar, de vrouw van arbeider Hendrik Benjamins, beviel 15-11-1918 van twee levenloze kinderen, allebei jongetjes, in haar woning, Hollandsche Veld E 396. Dit pand stond op de zuidzijde van de Meester Pieterswijk. De Griep zal ook toegeslagen hebben op zuidelijker wijken, over de grens met Overijssel.
- Lammigje ten Hoeve, 10 jr, d.v. Izaäk Hilbert ten Hoeve en Margrieta Bakker, geb. 4-4-1908, overleden 'zeer plotseling, zeer onverwachts', op 15-11-1918, bij haar ouders, Noord C 230, bij Noordscheschut, op de noordzijde van het opgaande. Ze werd begraven in een eigen graf, op het oude gedeelte bij het baarhuisje te Hollandscheveld. Per abuis werd later de verkeerde overlijdensdatum op haar grafsteen gezet. Volgens de steen zou ze in april 1918 zijn gestorven. Volgens het register van de begraafplaats werd ze hier wel degelijk in november bijgezet, in graf 64 van gedeelte 5 EG.

TER HERINNERING AAN MIJN DIENSTTIJD.

Overleden op zaterdag 16 november 1918:

- Aaldert Tuit, 39 jr, arbeider, echtgenoot van Aaltje Blokzijl, z.v. Arend Tuit en Pieter-tje Smit, geb. 26-6-1879, stierf 16-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 54, noordkant Krakeelse Opgaande. **(Zie foto hiervoor.)**
- Hendrik Metselaar, 10 jaar, z.v. Jan Metselaar en Anna Thalen, geb. 13-4-1908, overleed 16-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 140. E 140 werd volgens het huisnummerregister uit de periode 1910-1923 gevonden op de zuidzijde van het Rechttuit. Daaronder vielen echter ook de woningen op het 1ste en het 2de Zand-wijkje. Vader Jan Metselaar werd genoemd tussen Jan Corba (voorop 2de Zand-wijkje) en Arend Smit (voorop 3de Zandwijkje) en woonde toentertijd op het 2de Zandwijkje. In 1977 werd tijdens een familieonderzoek door een zuster van Hendrik aangegeven dat hij aan de Spaanse Griep was overleden.

De Hooogeveensche Courant van 16 november 1918 meldt tussen het grote wereld-nieuws: *“De Hooogeveensche Courant verschijnt vandaag slechts met een klein bijblad. Nog steeds heerst de Spaanse Griep onder de zettters en ook de oproeping van de vrijwillige landstorm bracht stoornis.”* We lezen over de Mulo-school aan de Kerkstraat, de Industrieschool en de HBS te Meppel, welke allen gesloten zijn. We lezen nog niets over de dodelijke kracht, waarmee de griep inmiddels toe heeft geslagen in Hooogeveen en omstreken. In de buitengebieden is de zaterdag ook een ontmoetingsdag bij uitstek. Het werk van de voorgaande week zit erop. Er worden boodschappen gedaan en nieuwtjes uitgewisseld. Bij de ‘schèerbaos’, de barbier, ontmoeten veel mannen elkaar en vertellen wat er die week zoal is voorgevallen. De griep en de vele doden zullen het hoofdonderwerp zijn geweest.

Als er vergadert moet worden, gebeurt dat ook nogal eens op de zaterdag. Voor de bestuursleden van de Vereniging Hollandscheveld (Plaatselijk Belang) wordt het vandaag duidelijk dat zich iets vreselijks aan het voltrekken is. Er wordt een noodbestuursvergadering belegd, die nergens in de notulenboeken van de vereniging terug is te vinden. Bestuurslid Hotze Hilbert ten Hoeve is niet bij het overleg aanwezig geweest, want hij lag die dag zelf al zwaar ziek op bed. Het resultaat van deze noodvergadering is een brief, die nergens in de brievenboeken met afschriften werd bijgeschreven. We weten ervan doordat de brief van secretaris Derk Eshuis, aan de burgemeester van Hooogeveen, door deze werd bewaard¹⁶. We lezen mee met de burgemeester van Hooogeveen:

“Den Heer Burgemeester der Gemeente Hooogeveen. Edelachtbare Heer! Wegens het grote aantal zieken te Hollandscheveld en omstreken is het thans dringend nodig dat er alhier geneeskundige hulp bijkomt, omdat de dokter alhier ze niet op tijd kan bezoeken en er zeer zeker velen zullen sterven zonder dat er een dokter bij is geweest. Doordat de ziekte alhier kwaadaardig is en er veelal longontsteking bij komt moeten de zieken op tijd worden bezocht. Heb er ook met dr. Broekhoff over gehad die het ook wel nodig achtte en ook wel genegen is huisvesting enz. te verlenen. Geef daarom namens het bestuur der Vereniging Hollandscheveld Ued. Achtbare beleefd in overweging te willen zorg dragen dat er zoo spoedig mogelijk alhier geneeskundige hulp bij komt daar de toestand onverantwoordelijk wordt. Wij hebben hier gezinnen daar 4 en 5 personen ziek en vier en vijfmaal om een dokter zijn geweest zonder gevolg, omdat hij allen niet gelijk kan bedienen, zodat het soms drie dagen duurt. Hopende dat dit schrijven er toe mag lijden dat er spoedig verandering

komt. Teken ik UedAchtbare Dienaar D.Eshuis. Secretaris. Hollandscheveld 16 november 18."

Overleden op zondag 17 november 1918.

- Hilbert Everts, arbeider, 66 jr, echtgenoot van Niesje de Groot, z.v. Evert Everts en Jantje Lunenburg, geb. 6-3-1852, overleden 17-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 134, zuidzijde Krakeelse Opgaande. Hij werd donderdag 21-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.
- Grietje Slomp, 14 jr, d.v. landbouwer Harm Slomp en Lammigje Bouwmeester, geb. 26-3-1904, overleden 17-11-1918 bij haar ouders, Krakeel D 71, op de 5de Krakeelse Wijk.
- Elsje Okken, 29 jr, echtgenote van Pieter Bos, dochter van Harm Okken en Fijchje Koops, geboren 13-11-1889, overleden 17-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 588, op de westzijde van het opgaande, in de Wolfsbos.
- Hotze Hilbert ten Hoeve, bakker, 38 jr, echtgenoot van Aaltje Troost, z.v. Hilbert Jacobs ten Hoeve en Fokje van den Berg, geb. 22-1-1880 te Engwirden, overleden 17-11-1918 'na een ongesteldheid van slechts enkele dagen' in zijn woning, Hollandsche Veld E 518, voorop het Zuideropgaande, op de westkant ervan. Er werd al voor het onderzoek naar de Spaanse Griep in het gebied door de familie aangegeven dat hij eraan was gestorven.
- Maria Otten, 1 jr, d.v. arbeider Roelof Otten en Margje Geertruida Botter, geb. 1410-1917, overleden 17-11-1918 na een smartelijk lijden van slechts enkele dagen bij haar ouders, Noord C 367, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, bij de 20ste wijk. Ze werd donderdag 21-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.

Overleden op maandag 18 november 1918:

- Jan Kuiper, 25 jr, arbeider, z.v. Hendrik Kuiper en Lammigje Timmer, geb. 6-9-1893, overleden 18-11-1918 na een kortstondig lijden van slechts zeven dagen, bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 86b, op de noordkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Geesje Scholten, 14 jr, d.v. arbeider Jan Scholten en Hendrikje Nijmeijer, geb. 207-1904, overleden 18-11-1918 bij haar ouders, Noord C 153, op de noordzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 14de en de 17de wijk. Ze werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.
- Hendrik Kats, 27 jr, arbeider, z.v. Jan Otto Kats en Elsje Fieten, geb. 6-2-1891, overleden 18-11-1918 bij zijn ouders op de Alteveerse wijken, bij de Riegshoogtendijk, F 130a. Zijn trouwe vrienden van de Riegshoogtendijk zetten samen een rouwadvertentie in de Hoogeveensche Courant: W.Kroezen, H.ter Stege, A. Smink, K.Pastoor, P.ter Stege, R.Bisschop, H.Scholing en R.de Boer.

Overleden op dinsdag 19 november 1918:

- Catharina Jentje Mennink, 15 jr, d.v. postbode Jan Aaldert Mennink en wijlen Annigje Kreeft, geb. 24-2-1903 en overleden 19-11-1918 bij haar vader, Krakeel D 121, Kerkenkavel. Dit was het tweede sterfgeval in dit gezin door de Spaanse Griep. Annigje Kreeft werd de dag ervoor begraven.

- Matthijs Kroezen, 17 jr, arbeider, z.v. wijlen Matthijs Kroezen en Jantje Waterham, geb. 11-7-1901 in de gemeente Gramsbergen, overleden 19-11-1918 in het vaartuig van zijn ouders, liggend voor de woning van Jam Ymker, Hollandsche Veld E 393. Jan Ymker woonde op de zuidkant van de Meester Pieterswijk. Matthijs' moeder was na de dood van zijn vader op 16-9-1916 hertrouwt met Wessel Doldersum, geb. 132-1857, wettig gescheiden van Trijntje Hoorn, z.v. Daniël Doldersum en Sophia de Jong.
- Gerhardus Lijster, 1 jr, z.v. landbouwer Gerhardus Lijster en Aaltje ten Kleij, geb. 12-10-1917, overleden 19-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 592, op de westkant van het opgaande, in de Wolfsbos. Hij werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de begraafplaats te Hoogeveen.
- Grietje Engels, 58 jr, echtgenote van Harm Lucas Vos, d.v. Harm Engels en Geertje Mattenmaker, geb. 27-5-1860, overleden 19-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 420, op de noordkant van de Groot Hendrikswijk.
- Hendrik Jan Klein Wassink, 48 jr, z.v. Jan Hendrik Klein Wassink en Hendrika Woerts, geb. te Hengelo 25-12-1869, overleden 19-11-1918 te Zwinderscheveld (nu Nieuwlande). Hij was gehuwd met Gerritje Bruijfel. Ze hadden een landbouwbedrijf. Geen griepslachtoffer! Hij stierf volgens de familie door een trap van een paard.

Overleden op woensdag 20 november 1918:

- Hendrik Moes, 80 jr, arbeider, echtgenoot van Aaltje Mager, z.v. Hendrik Moes en Geesje Schreurs, geb. 13-2-1838, overleden 20-22-1918 in zijn woning, Krakeel D 10, op de noordkant van het Krakeelse Opgaande. Hij werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de begraafplaats te Hoogeveen.
- Berend Haveman, 5 jr, z.v. Albert Haveman en Hilligje Sniijders, geb. 4-4-1913, overleden 20-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 181, op de oostkant van het Zuideropgaande, even ten zuiden van het Hoekje.
- Jan van Blanken, 32 jr, arbeider, z.v. Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 25-11-1885, overleden 20-11-1918 ten huize van zijn moeder, weduwe van Lucas van Blanken, Hollandsche Veld E 261, op de noordzijde van de Carstenswijk. Jan stierf 's middags om 14.30 uur, en volgens de overlijdensakten stierf gelijktijdig, ook om 14.30 uur zijn broer Lucas.
- Lucas van Blanken, 25 jr, arbeider, z.v. Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 6-11-1893, overleden 20-11-1918 ten huize van zijn moeder, weduwe van Lucas van Blanken, Hollandsche Veld E 261, noordkant Carstenswijk.
- Roelofje van der Sleen, 6 jr, d.v. Klaas van der Sleen en Trijntje Benjamins, geb. 22-1912, overleden 20-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 133, op de noordkant van het Rechttuit.
- J.H.Otten, gehuwd, overleden te Nieuweroord, net buiten de gemeente Hoogeveen, op 20-11-1918, volgens overlijdensadvertentie in de Hoogeveensche Courant. Hij was slechts vier dagen ziek geweest.

Overleden op donderdag 21 november 1918:

- Jan Doldersum, 23 jr, arbeider, zoon van Wessel Doldersum en Jantje Boertien, geb. 13-3-1895, overleden 21-11-1918 's avonds om 23.30 uur aan boord van het

vaartuig van zijn vader, liggend voor de woning van Jan Ymker, Hollandsche Veld E 393, zuidzijde Meester Pieterswijk.

- Jacob ten Hoeve, 30 jr, arbeider, echtgenoot van Klaasje van der Meer, z.v. Lambert ten Hoeve en Aaltje Mol, geb. 26-5-1888, overleden 21-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 145, Rechttuit Zuidzijde.
- Klaasje Boertien, 1 jr, d.v. arbeider Jan Boertien en Annigje Kreeft, geb. 9-6-1917, overleden 21-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 122a, op de noordkant van het Rechttuit.
- Geesje Meinen, 23 jr, d.v. landbouwer Hendrik Meinen en Wubbigje Veldman, geb. 23-7-1895, overleden 21-11-1918 bij haar ouders, Noord C 357, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, 18de wijk. Ze werd 25-11-1918 begraven op de algemene begraafplaats te Hoogeveen.

Overleden op vrijdag 22 november 1918:

- Hendrikje Benjamins, echtgenote van Hendrik Pastoor, beviel 22-11-1918 van een levenloos kind van het mannelijke geslacht, in haar woning in het Hollandsche Veld, E 417, op de zuidkant van de Barswijk.
- Hendrik Boertien, 1 jr, z.v. arbeider Jan Boertien en Aaltje Schonewille, geb. 24-4-1917, overleed 22-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 212, op de zuidkant van de Schutswijk.
- Anna Blokzijl, 43 jr, echtgenote van Jan Remken, d.v. Gerhardus Blokzijl en Hendrikje Meinen, geb. 24-2-1875, overleden 22-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 524, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Margje Bruinsma, 22 jr, overleed te Nieuweroord, net buiten de gemeente Hoogeveen, op 24-11-1918, na slechts enkele dagen ziek te zijn geweest.

Overleden op zaterdag 23 november 1918:

- Christiaan van der Weide, 79 jr, weduwnaar van Vrouwgje Zwart, eerder weduwnaar van Grietje Kroezen, z.v. Albert van der Weide en Grietje Harms Prijs, geboren 19-9-1839, overleden 23-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 384, op de noordkant van de Jeulenwijk.

EEN ZATERDAG MIDDEN IN DE GRIEPPGOLF

Zaterdag 23 november. Als we uitgaan van de gewoonte om een lichaam op de 5de dag te begraven, en wanneer dit op een zondag viel de zaterdag als dag van begravenis te gebruiken, dan werden vandaag de doden van dinsdag 19 en woensdag 20 november begraven. In totaal werden op deze zaterdag dan minimaal negen personen op de Hollandscheveldse begraafplaats ter aarde besteld. Mogelijk meer, afkomstig van streken buiten de gemeente, aangewezen op de begraafplaats in Hollandscheveld. De verschrikkingen van de Spaanse Griep waren nu alom bekend. We lezen in de Hoogeveense Courant van 23 november 1918: *“Hoogeveen, 22 november. De Spaanse Griep woedt hier en in de omtrek in steeds heviger mate. Het aantal sterfgevallen neemt onrustbarend toe. In de jaren dat de zo gevreesde cholera-epidemieën voorkwamen vielen niet zoveel slachtoffers als thans. In één gezin stierven twee volwassen zoons, in een andere twee zoons en een dochter, terwijl in beide gezinnen nog meer huisgezinnen ziek liggen. In het gehucht Stuifzand*

overleden zondag 4 personen. Het is een angstige tijd.” De krant meldt dat het aantal sterfgevallen in de gemeente Emmen in één week tijd 243 bedroeg, terwijl anders in het zelfde tijdvak 21 mensen stierven!

In Nieuweroord werkte men aan een nieuwe kerk. De bouw was stilgelegd, omdat vrijwel alle arbeiders ziek waren. Ze knapten al weer wat op, en men hoopte over enige weken de kerk in te kunnen wijden. De correspondent van Hollandscheveld geeft een verslag van een vergadering van de Vereniging Hollandscheveld (Plaatselijk Belang), dat begint met: *“Gisteravond (bedoeld werd woensdag 20 november 1918) hield de Vereniging Hollandscheveld haar eerste wintervergadering. Weinig leden waren present, maar men besloot toch om de vergadering door te laten gaan.”* Hij vermeldde niet waarom er zo weinig mensen waren opgekomen. In de notulen van de Vereniging Hollandscheveld lezen we dat de slechte opkomst *‘zeker zijn oorzaak had in ‘t heersen der Spaanse Griep, waardoor zeer zeker velen wegens ziekte van hun zelf of familie verhinderd waren deze vergadering te bezoeken.’* Noch in de krant, noch in de notulen vinden we ook maar één woord vermeld over het heengaan van Hotze Hilbert ten Hoeve, bestuurslid van de Vereniging Hollandscheveld, die 17 november was overleden. *‘Zijn nagedachtenis zal bij ons allen steeds in dankbare herinnering blijven’*, lezen we in de notulen van 23 december 1918. Die dag werd Geert Raak Hzn. als zijn opvolger gekozen.

Terug naar de Hoogeveensche Courant van 23 november. Na het beschrijven van alle beslommeringen van deze vergadering werd de dood van tientallen mensen door de Hollandscheveldse correspondent in slechts één zin samengevat: *“De Spaanse Griep of wat het ook zij, is hier zeer erg, velen worden grafwaarts gedragen, en wij hopen dat er spoedig verandering mocht komen, en deze roede wordt opgeheven.”* Het ‘of wat het ook zij’ geeft aan dat ook in Hollandscheveld de geruchten waren rondgegaan dat het geen griep zou zijn, maar bijvoorbeeld een soort pest. De griep was zo dodelijk, dat men het alleen daarmee kon vergelijken. Niemand leek zich op dat moment te realiseren wat de streek overkwam, want niemand had echt overzicht. Het sociale en economische leven van de veldelingen stagneerde. Een ziektewet was er niet. Wie ziek was, had zolang geen inkomen, tenzij men lid was van Hulp in Lijden. Dan werd via deze plaatselijke vereniging voor een klein inkomen gezorgd, maar het ledental was niet groot.

Eenmaal griep in het gezin, betekende dat noch de kostwinner noch de andere inwonende en werkende kinderen voor geld konden zorgen. Een zieke moeder betekende geen opvang voor de kinderen. Dit kon iedereen overkomen, maar nu overkwam het een groot deel van de bevolking tegelijkertijd. Het overlijden van een volwassen gezinslid betekende geen inkomen meer en geen opvang voor de kinderen meer. Bedrijfjes lagen stil, winkels misten personeel en boerderijtjes werden met grote moeite draaiende gehouden. De scholen waren dicht, de vergaderingen die zo nu en dan werden gehouden - veel verenigingen waren er nog niet - kampten met zeer slechte opkomst. *“Bijna geen gezin of de ziekte deed haar intrede. Het aantal sterfgevallen neemt onrustbarend toe. In de jaren dat de zo gevreesde choleraepidemieën voorkwamen vielen niet zoveel slachtoffers als thans. In één gezin stierven twee volwassen zoons, in een ander twee zoons en een dochter, terwijl in beide gezinnen nog meer huisgenoten ziek liggen. In het gehucht Stuifzand overleden*

zondag vier personen. Het is een angstige tijd.” Aldus, opnieuw, de krant van 23 november.

Het grootste probleem was waarschijnlijk dat het stelsel van burenplichten niet meer goed functioneerde. Bij ziekte hielpen de burens mee, het boerderijtje draaiende te houden. Bij overlijden van een buurman, - vrouw of - kind, zorgde de buurt voor wasen, kisten, en een fatsoenlijke begrafenis. In wat we van ooggetuigen weten komt duidelijk naar voren dat men doodsbang was om de burenplichten nog langer uit te voeren. En toch moesten de doden begraven worden. Hendrik Fidom (geboren 7-9-1875) heeft tot op hoge leeftijd aan het 3de Zandwijkje gewoond, en vertelde over deze periode. De grafdelver kon het werk alleen niet af. Er was een ploegje arbeiders gevormd, dat ervoor zorgde dat de doden per bok van het sterfhuis werden opgehaald. De doden waren nog steeds thuis opgebaard. Eigenlijk was het baarhuisje op de begraafplaats bedoeld voor de lichamen van hen die aan besmettelijke ziekten waren overleden, maar dit werd in de griepperiode daarvoor niet gebruikt. Ook werd niet over gegaan tot versneld begraven.

Als we de overlijdensakten van de gemeente Hoogeveen vergelijken met de bijzettingen op de begraafplaats te Hoogeveen, zien we dat nog steeds op de vijfde dag begraven werd, of op de vierde, als de vijfde een zondag was. Hendrik Fidom was één van de arbeiders, welke de grafdelver bijstonden en de werkzaamheden van de burens verlichtten. De mannen waren doodsbang zelf de griep te krijgen. Ze hadden gehoord dat alcohol desinfecteerde. Dat doet het ook, maar niet op de manier zoals zij het gebruikten. Ze durfden pas aan het werk na een flinke slok desinfecterende alcohol en bleven ook tussendoor aan het drinken, om maar geen griep te krijgen. Aan het eind van de dag, een voor hen onbekend aantal begrafenissen later, waren ze zo dronken, dat ze niet meer wisten wie ze begraven hadden en waar ze die begraven hadden, zo vertelde Hendrik Fidom¹⁷.

Zondag 24 november. De stand van zaken. Op de ochtend van deze zondag stonden er minstens 9 overledenen in woningen in de omgeving op een begrafenis te wachten. In de afgelopen week waren er alleen al uit het Hollandsche Veld, Noord en het Krakeel 31 personen begraven, als we uitgaan van begraven op de vijfde dag of de vierde, als de vijfde dag op een zaterdag viel. Volgens tijdgenoten was er in de Spaanse Griep-periode één week waarin er 29 begrafenissen op de Hollandscheveldse begraafplaats plaatsvonden. Hendrik Booi daarover: *“In één week waren er in Hollandscheveld 29 begraven. Wij keken elke morgen wanneer het licht was, waar de ramen dicht bleven Want dan was er weer één overleden.”*¹⁸ Dat moet deze week zijn geweest. De slachtoffers van Noord zijn mogelijk niet allemaal in Hollandscheveld begraven, maar daar staat tegenover dat er ook slachtoffers vielen in de buiten de gemeente Hoogeveen vallende delen van Nieuwlande en in het Zwinderscheveld. Er was al een begraafplaats in Geesbrug, maar men maakte ook nog gebruik van die te Hollandscheveld.

Overleden op zondag 24 november 1918:

- Hendrikje Benjamins, 41 jr, echtgenote van Hendrik Pastoor, d.v. Goosen Benjamins en Grietje Kroezen, geb. 24-11-1877, stierf 24-11-1918 op haar verjaardag, in haar woning in het Hollandsche Veld, E 417, op de zuidkant van de Barswijk.

- Jantina Everdina Prigge, 2 jr, d.v. Jan Evert Prigge en Roelofje Vaartjes, geb. 20-9-1916, overleed 24-11-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 103, op de 7de Krakeelse Wijk.
- Egbert Boertien, 27 jr, arbeider, echtgenoot van Evertje van der Meer, z.v. Albert Boertien en Margje Thalen, geb. 3-5-1891, stierf 24-11-1918 in zijn woning in het Hollandsche Veld, E 569, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Jantje van Blanken, 28 jr, d.v. wijlen Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 110-1890, overleed 24-11-1918 bij haar moeder in het Hollandsche Veld, E 261, op de noordkant van de Carstenswijk. Derde sterfgeval in het gezin Van Blanken.
- Jantje ten Brink, 77 jr, weduwe van Harm Schonewille, d.v. Jan Frederiks ten Brink en Femmigje Jans Stoffers, geb. 18-5-1841, overleden 24-11-1918 ten huize van Berend van der Weide, Noord C 265, ten zuiden van het Noordse Opgaande te Nieuweroord.

Overleden op maandag 25 november 1918:

- Geert van Blanken, 22 jr, arbeider, z.v. wijlen Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 25-1-1896, overleden 25-11-1918 bij zijn moeder in het Hollandsche Veld, E 261, op de noordkant van de Carstenswijk. Vierde sterfgeval in het gezin Van Blanken.
- Hillegonda Prigge, 5 jr, d.v. arbeider Jan Evert Prigge en Roelofje Vaartjes, geb. 259-1913 te Ruinen, overleden 25-11-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 103, 7de Krakeelse Wijk.
- Berend Kroesen, 56 jr, arbeider, z.v. Hendrik Jans Kroesen en Beeke Iemkers, geb. Ambt Hardenberg 5-11-1862, overleden 25-11-1918 in zijn woning, E 263, op de noordkant van de Carstenswijk.
- Margrieta Smit, 47 jr, echtgenote van Klaas Koekoek, d.v. Johan Georg Smit en Johanna van Doorn, geb. 3-7-1871, overleden 25-11-1918 in haar woning te Kerkenbovenveen (Kerkenveld), na een 'kortstondige ongesteldheid' van 'slechts 15 dagen'. Ze werd begraven in een koopgraf bij het baarhuisje te Hollandscheveld. Het graf ligt er nog steeds. Bijgaand haar **portret**. Helaas zijn er maar weinig graven van slachtoffers van de Spaanse Griep bewaard gebleven. Het geeft de graven die er nog wel zijn wat extra lading: teken van pandemie.

GEERTJE PIETERS, WEDUWE VAN LUCAS VAN BLANKEN (PORTRET)

De meest geplaagde vrouw in deze periode was Geertje Pieters. Geertje Pieters werd 3 december 1861 geboren als dochter van Jan Reinders Pieters en Jantje Kroezen. Ze woonde in het Hollandsche Veld, E 261, op de noordkant van de Carstenswijk, in dat deel van de velden dat we nu kennen als Elim. Het pand dat nu op de plaats van haar woning staat kennen we als Carstenswijk no.5. In de toenmalige situatie woonde ze aan de hoofdwijk naar het Dwarsgat, en wle naar het Dwarsgat wilde kwam haar voor het huis langs. Later werd de Carstensijsdijk achter haar woning langs gelegd. Geertje trouwde op 20 december 1882 met Lucas van Blanken. Lucas was 22 april 1855 geboren als zoon van Menso van Blanken en Aaltje Zwiggelaar. Ze kregen negen kinderen: Harm, Jan, Arend, Jantje, Lucas, Geert, Berend, Mannes (Mans) en Matthijs (Thijs). Vader Lucas van Blanken

overleed 13 maart 1903. Geertje bleef achter met een huis vol kinderen. Hun oudste zoon stierf 17 december 1910. De Spaanse Griep sloeg hard toe in haar woning.

Mannes bleef ongehuwd en bleef bij zijn moeder wonen. De 57-jarige Geertje Pieters is 15 oktober 1919 hertrouwd, met de even oude Arend Koster. Arend Koster was weduwnaar van Geesje Meijer. Hij was 20 juni 1862 geboren als zoon van Stoffer Koster en Aaltien Smand. Arend bracht een zoontje Jan mee. Ook Geertje's tweede echtgenoot stierf, 13 oktober 1922. Ze trouwde voor de derde keer op 3 november 1928, met Harm Oelen. Ook haar derde man overleefde ze. Op 2 december 1941 kwamen de burens haar overlijden aangeven op het gemeentehuis te Hoogeveen.

Overleden op dinsdag 26 november 1918:

- Marinus Deuten, 2 jr, z.v. Hendrik Deuten en Jantje Koster, geb. 25-5-1916, overleden 26-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 148, Rechthuis Zuidzijde.
- Hendrik Luchies, 51 jr, arbeider, echtgenoot van Geesje Dekker, z.v. Albert Luchies en Hendrikje Meijer, geb. 24-4-1867, overleden 26-11-1918 in zijn woning te Noord, C175, noordzijde Noordse Opgaande, 20ste of 21ste wijk. Hij werd zaterdag 30-11-1918 begraven op het oude gedeelte van de algemene begraafplaats te Hoogeveen.

Overleden op woensdag 27 november 1918:

- Johannes Gort, 83 jr, arbeider, echtgenoot van Wummigje Hup en eerder weduwnaar van Grietje Veuger, geb. 9-8-1835, overleden 27-11-1918. Zijn overlijdensakte vermeldt geen adres, wel dat hij te Noord woonde. We vinden hem in het huisnummerregister over de jaren 1910-1923 bij zijn overlijden wonen op Noord C 369, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 18de en de 20ste wijk. Dit klopt met de adressen van de burens die zijn overlijden opgaven bij het gemeentehuis, Hendrik Groote en Roelof Otten. Johannes Gort werd zaterdag 30-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen. Johannes Gort is een van de weinigen waarvan absoluut zeker is dat hij niet aan de Spaanse Griep is overleden. We lezen namelijk in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van donderdag 28 november 1918: *"Door de duisternis misleid is dinsdagavond de 85jarige Johannes Gort te water geraakt en jammerlijk verdronken."* De leeftijd is te hoog geschat, maar het gaat hier wel degelijk om bedoelde Johannes Gort.
- Leffert Kriekjes, 29 jr, arbeider, zoon van arbeider Matthijs Kriekjes en Marchien Figelant, geb. 28-1-1889, overleed 27-11-1918 in Ziekenhuis Bethesda te Hoogeveen. Matthijs Kriekjes woonde op C 365, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, op de 21ste wijk. Uit het feit dat Hendrik Groote, de buurman van Matthijs Kriekjes het overlijden aangaf op het gemeentehuis, mogen we afleiden dat Leffert onder het huishouden van zijn ouders viel. Leffert werd zaterdag 30-11-1918 begraven op het oude gedeelte van de algemene begraafplaats te Hoogeveen.
- Trijntje Thalen, 27 jr, echtgenote van Evert Boer, overleed na een ziekte van slechts 4 dagen, op 27-11-1918, te Nieuwlande, zo lezen we in de Hoogeveensche Courant. Ze werd begraven in een koopgraf te Hollandscheveld. De overlijdensakte maakt melding van het Zwinderscheveld. Ze werd 27-4-1892 geboren als dochter van Jacob Thalen en Femmigje Kikkert.

De Hoogeveensche Courant van 27 november 1918 meldde na wat algemene informatie over de griep: *“Een weduwe in Hollandscheveld verloor in één week vier volwassen kinderen, allen huisgenoten.”* Het was het leed van de weduwe Blanken, Geertje Pieters, dat tot in Hoogeveen was doorgedrongen. De correspondent uit Hollandscheveld had te melden: *“De Openbare school is weer open, maar de helft van de leerlingen ontbreken nog. ‘t Was ook beter dat ze nog een paar dagen gesloten was, totdat de ziekte vertrokken was.”* Gezien dit commentaar is het waarschijnlijk dat de Hervormde- en de Gereformeerde school ter plaatse nog gesloten waren. De correspondent vervolgde met: *“Naar we vernemen is hier gelukkig een dokter bijgekomen. Dr.Broekhoff zelf kan niet overweg en zijn plaatsvervanger kan overal alleen lang niet komen, maar nu er twee zijn gaat het beter, want er zijn nog vele zieken en ook zeer ernstige, één gezin heeft 3 sterfgevallen.”* Er is hier in eerste instantie niet sprake van een toegevoegde arts, maar van een plaatsvervanger. Blijkbaar was dokter Broekhoff zelf ook door ziekte geveld en kreeg hij een vervanger.

Dokter Broekhoff had zich flink van zijn taak gekweten, voor zover hij wat kon doen, en was zonder aanzien des persoons overal op bezoek gegaan waar ziekte werd gemeld. Hij kwam onder meer bij Albert Metselaar op de Schutswijk. De twee dochters uit zijn eerste huwelijk lagen beiden ziek op bed. Albert had de geit laten slachten, in de hoop dat de kinderen daarvan zouden aansterken. Dokter Broekhoff interesseerde zich niet alleen voor de zieke, ook voor de woonomstandigheden en wat er te eten viel. Hij tilde het deksel van de pan en roerde in de ‘pot’. Hij sprak iets in de geest van: *“Als er meer mensen dit op tafel konden zetten, zouden er minder aan sterven”*. De rekening van dit soort doktersbezoeken aan arbeidersgezinnen werd doorgaans nooit verstuurd. Toen Albert er om vroeg zei hij: “Ik stuur de rekening wel als jij die kunt betalen!” De beide dochters overleefden de Spaanse Griep, al is het maar de vraag of dat alleen aan de geit lag. De griep leek onberekenbaar. Ook ogenschijnlijk sterke mensen stierven eraan.

Dokter Broekhoff was slecht ter been. Om toch al zijn patiënten te kunnen bezoeken, tot ver achterop de wijken, maakte hij gebruik van een punter. Deze lag dag en nacht klaar voor gebruik voor de wal van de dokterswoning. Dat is het oude dokterspand, dat nog steeds aan Het Hoekje te Hollandscheveld staat. Hij werd dan ‘gevreekt’, voortgeduwd, door Hendrik Fidom of zijn oom Jacob Fidom. 's Winters, als het water dichtgevroren was, zat hij in een soort coupé op een slee. De Fidoms trokken hem terwijl ze op de schaats voor hem uit gingen.

Broekhoff en Fidom.

Dokter Broekhoff raakte zelf besmet, en moest bed houden. Toen dokter Broekhoff weer op de been was, konden beide huisartsen op huisbezoek. Deze tweede arts was het resultaat van de geciteerde brief van Plaatselijk Belang aan de burgemeester van Hoogeveen. In de gemeente Hoogeveen en in Hollandscheveld is toentertijd dokter A.J. Kiewiet de Jonge aan het werk geweest, een Reserve-Officier van Gezondheid der 2de Klasse bij de Landwacht, die vanwege de wapenstilstand in de militaire gelederen gemist kon worden. De arts was nog maar net geslaagd voor zijn artsexamen. De 7de november 1918 behaalde hij zijn papieren en de 16de november had hij al contact met de burgemeester van Hoogeveen over aanstelling ter plaatse¹⁹. De drie sterfgevallen waar de correspondent op doelt zullen te maken hebben gehad met de weduwe Blanken, Geertje Pieters, en de correspondent was op dat moment blijkbaar nog niet op de hoogte van de dood van haar vierde kind.

Overleden op donderdag 28 november 1918:

- Harm Guichelaar, 8 mnd, z.v. vervener Harm Guichelaar en Anna Catharina Prigge, geb. 1-3-1918, overleden 28-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 287, op de zuidkant van de Carstenswijk.
- Geesje Booy, 27 jr, d.v. arbeider Hendrik Booy en Arendje Kats, geb. 5-5-1891, overleden 28-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 216, op de zuidkant van de Schutswijk.
- Margje Deuten, de echtgenote van arbeider Hendrik Fidom, beviel 28-11-1918 van een levenloos manlijk kind, in hun woning in het Hollandsche Veld, volgens de overlijdensakte pand E 13. Daar is Hendrik Fidom niet te vinden, in het huisnummerregister. We vinden het jonge gezin wel op E 11. Beide nummers waren op de oostkant van het opgaande, in de Wolfsbos. Hendrik Fidom en Margje Deuten woonden daarna tot op hoge leeftijd aan het 2de Zandwijkje. Dit levenloze kind moet begraven zijn te Hollandscheveld, want het werd niet begraven op de Hoogeveense begraafplaats. De grootvader van dit kind, ook een Hendrik Fidom, was betrokken bij de begrafenis van meerdere griepslachtoffers en was een van degenen die zorgde dat dokter Broekhoff bij zijn patiënten kwam. Margje Deuten was een dochter van Hendrik Deuten en Jantje Koster. Op 26-11-1918, twee dagen eerder, was Margje Deuten's broertje Marinus overleden.
- Johanna Schonewille, 28 jr, echtgenote van Arend Albert Oosterveen, d.v. Pieter Schonewille en Geertruida Guichelaar, geb. 28-9-1890, overleed 28-11-1918 in haar woning op de Alteveerse Wijken, bij de Riegshoogtendijk, F 138.
- Grietje Vos, echtgenote van arbeider Jan Corba, wonend in het Hollandsche Veld, beviel 28-11-1918 van een levenloos kind van het vrouwelijke geslacht, in ziekenhuis Bethesda. Jan Corba staat in het huisnummerregister over de jaren 1910-1923 aanvankelijk ingeschreven in een woning op de zuidkant van het Rechthuis, de eerste woning op de westkant van het 2de Zandwijkje, E 144. Deze woning ging nog in dezelfde periode over op Jacob Corba. Jan Corba en zijn vrouw woonden daarna aan het Oostopgaande, op de zuidkant ervan, in het pand E 203a, tussen Engbert ten Hoorn Boer (E 204) en Jan van der Meer (E 203).
- Elsje Brinkman, 2 jr, d.v. scheepsjager Egbert Brinkman en Willemina van Veen, geb. 9-10-1916, stierf 28-11-1918 bij haar ouders, Noord C 239, noordzijde van het kanaal, ten oosten van Noordscheschut, op de noordzijde van het opgaande.

Overleden op vrijdag 29 november 1918:

- Jan Jonker, 1 jr, z.v. Jacob Jonker en Annigje Kleiman, geb. 23-3-1917, overleed 29-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 444, Moscou. Onder Moscou verstond men toentertijd enkel de uiterste zuidpunt van het Zuideropgaande, bij het Ritmeestersveld. Het was een kleinzoon van grafdelver Jan Jonker.
- Johannes Scholten, 39 jr, bakker, echtgenoot van Jantien Middelveld, z.v. Pieter Scholten en Femmigje Dunnink, geb. Gramsbergen 23-3-1879, overleden 29-11-1918 in zijn woning te Noord, C 180, op de noordzijde van het Noordse Opgaande, 22ste wijk. Hij werd begraven in een eigen graf op het oude gedeelte van de Hoogeveense begraafplaats, blok I, graf 24.

Overleden op zaterdag 30 november 1918:

- Margaretha Gruppen, 32 jr, echtgenote van Martinus Uiterwijk Winkel, d.v. Hendrik Gruppen en Geesje de Jonge, geb. 11-12-1885, overleed 30-11-1918 in haar woning bij de Riegshoogtendijk, F 158.
- Jantje Zwiers, 5 jr, d.v. Geert Zwiers en Zwaantje Lichtendonk, geb. 18-3-1913 in de gemeente Gramsbergen, overleed 30-11-1918 bij haar grootouders, Hollandsche Veld E 282. E 282 was de woning van Jan Lichtendonk en Geesje, op de zuidkant van de Carstenswijk. Haar moeder was al overleden en haar vader was hertrouwd. Sindsdien was Jantje bij haar grootouders gebleven. Nog voor haar begrafenis overleed ook een halfbroertje van Jantje, Christiaan Zwiers.
- Christiaan Zwiep, 54 jr, arbeider, echtgenoot van Peetje Duinkerken, z.v. Koop Zwiep en Jentje Schonewille, geb. 21-8-1864, overleed 30-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 219a, op de noordkant van de Brouwerswijk.

Overleden op zondag 1 december 1918:

- Geertje Stoter, 1 jr, d.v. landbouwer Klaas Stoter en Hendrikje Kattouw, geb. 25-6-1917, overleden 1-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 324a, op de Jan Slotswijk.
- Johanna Doldersum, 8 mnd, d.v. arbeider Wessel Doldersum en Johanna Bos, geb. 19-3-1918, stierf 1-12-1918 aan boord van het vaartuig van haar ouders, liggend bij de woning van Frans Mol in het Hollandsche Veld, E 435, op de noordkant van de Reinder van Oostenwijk.
- Annigje Kleiman, 25 jr, echtgenote van arbeider Jacob Jonker, d.v. arbeider Jan Kleiman en Annigje Kroezen, geb. 15-4-1893, overleden 1-12-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 444, te Moscou. Ze was de schoondochter van grafdelver Jan Jonker. Tweede sterfgeval in het gezin Jonker.

Overleden op maandag 2 december 1918:

- Harm Pol, 36 jr, schippersknecht, z.v. wijlen Harm Pol en Luchien Boertien, geb. 510-1882, overleden 2-12-1918 in de woning van zijn moeder, Hollandsche Veld E 525, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande. In de Hoogeveensche Courant werd een advertentie geplaatst door zijn vrienden P.Booij, Jacob Booij, A.Blomsma, P.van der Weide en A.Redderhof.

- Jacoba Zwiep, 19 jr, d.v. wijlen Christiaan Zwiep en Peetje Duinkerken, geb. 17-12-1898, overleed 2-12-1918 ten huize van haar moeder, Hollandsche Veld E 219a, op de noordkant van de Brouwerswijk. Tweede sterfgeval in het gezin Zwiep.
- Christiaan Zwiers, 1 jr, z.v. Geert Zwiers en Aaltje Schonewille, geb. 25-7-1917 in de gemeente Hoogeveen, overleden 2-12-1918 in de gemeente Gramsbergen. Zijn moeder beviel op 6-12-1918 van een dochter, die Christina ('Dine') werd genoemd. Dat was op dezelfde dag dat de kleine Christiaan werd begraven. De dood van het eerste kind van dit ouderpaar en de geboorte van hun tweede kind vinden we terug in één advertentie in de Hoogeveensche Courant. Ze woonden bij Elim, net over de provinciegrens, en voelden zich zozeer behorend tot het Hollandsche Veld, dat deze streeknaam onder de advertentie werd gezet. De kinderen wisten later te vertellen dat ze steeds bij de Brandligtswijk hadden gewoond. De data van geboorte en overlijden komen uit het bewaard gebleven trouwboekje. Geert Zwiers was aanvankelijk gehuwd geweest met Zwaantje Lichtendonk. Uit dat huwelijk was een dochter Jantje geboren, die ook aan de Spaanse Griep is overleden. Jantje was slechts enkele dagen voor Christiaan overleden, en moest bij zijn dood nog begraven worden.....

Overleden op dinsdag 3 december 1918:

- Helena Schonewille, 2 jr, d.v. arbeider Hendrik Schonewille en Albertje Metselaar, geb. 9-11-1916, overleden 3-12-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 69, 7de Krakeelse Wijk.
- Jantje Doldersum, 2 jr, d.v. Wessel Doldersum en Johanna Bos, geb. 21-3-1916, overleden 3-12-1918 aan boord van het vaartuig van haar ouders, liggend bij de woning van Meeuwis Martens, Hollandsche Veld E 437, zuidzijde Reinder van Oostenwijk. Tweede sterfgeval op de schuit van Wessel Doldersum en Johanna Bos. Deze Wessel Doldersum was een zoon van Wessel Doldersum en Jantje Boertien.
- Hendrikje Slomp, 3 jr, d.v. arbeider Harm Slomp en Johanna Pastoor, geb. 25-10-1915, overleden 3-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 212a, op de zuidkant van de Schutswijk.

Overleden op woensdag 4 december 1918:

- Jacob Jonker, 25 jr, arbeider, weduwnaar van Annigje Kleiman, z.v. grafdelver Jan Jonker en Engeltje Koster, geb. 30-9-1893, overleden 4-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 444, Moscou. Derde sterfgeval in één jong gezin. Van het jonge gezin van Jacob Jonker en Annigje Kleiman was nu nog maar één kind over, de baby Jan Jonker, geb. 25-10-1918, een week voor de dood van zijn moeder.
- Hendrik Kat, 22 jr, arbeider, z.v. landbouwer Hendrik Kat en Aaltje Luchies, geb. 112-1896, overleden 4-12-1918 bij zijn ouders, Krakeel D 152, zuidkant Krakeelse Opgaande.

Overleden op donderdag 5 december 1918:

- Aaltje Stoter, 1 jr, d.v. landbouwer Klaas Stoter en Hendrikje Kattouw, geb. 25-6-1917, overleden 5-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 324a, Jan Slots-

wijk. Het was het tweede sterfgeval in één gezin. Haar tweelingzusje Geertje was op 1 december overleden.

- Roelof Kreeft, 33 jr, arbeider, echtgenoot van Maria Duinkerken, z.v. Jan Kreeft en Klaasje Lichtendonk, geb. 27-11-1885, overleed 5-12-1918 in zijn woning in het Dalerveld, onder Nieuwlande, ten oosten van Elim.

Overleden op vrijdag 6 december 1918:

- Grietje Boertien, 23 jr, arbeidster, d.v. Gosen Boertien en Beekien Benjamins, geb. 13-4-1895, overleden 6-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 303, op de noordkant van de Langewijk, bij Elim.
- Jan Pieters, 60 jr, arbeider, echtgenoot van Margaretha Schonewille, z.v. Jan Reinders Pieters en Jantje Kroezen, geb. 18-10-1858, overleden na een kortstondige, doch hevige ziekte, op 6-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 260, op de noordkant van de Carstenswijk.

DE LAATSTEN VAN DE SPAANSE GRIEP

Daarna is het afgelopen met de dagelijkse sterfgevallen te Noord, in het Hollandsche Veld en het Krakeel. De Hooogeveensche Courant van 7 december 1918 lezen we: "De scholen in de gemeente zijn allen heropend. Kinderen uit gezinnen waar de griep nog heerst worden echter niet toegelaten." De laatste dagelijkse sterfgevallen hadden zich geconcentreerd rondom Elim. Daar gebeurde ook nog wat anders, zo meldde de zelfde krant: *"Door de gemeenteveldwachter Seller te Hollandscheveld is gisteren iemand aangehouden, die voorgaf voor een weduwe gelden in te zamelen, doch deze ten eigen bate aanwendde. Het publiek wordt aangeraden zich in het vervolg te vergewissen of collectanten werkelijk gerechtigd zijn gelden in ontvangst te nemen. Voor het lopen met lijsten enz. is vergunning van de burgemeester nodig."* Het zal een collecte zijn geweest voor Geertje Pieters, de weduwe van Lucas Blanken. Haar leed was bekend tot in de wijde omgeving.

Op 9 december overleed Geesje Kwint, echtgenote van Lambertus Otten uit het Krakeel (D 136), dochter van Christiaan Kwint en Hillegonda Stoter. Geesje Kwint was al 78 jaar oud. Ze kan een laat slachtoffer van de Spaanse Griep zijn geweest, maar dat is niet zeker. De 14de december stierf te Noord Frens Stuifzand, 16 jr, schippersknecht, z.v. arbeider Frens Stuifzand en Geertje Dunning, geb. 13-7-1902, overleden bij zijn ouders, Noord C398, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 11de en de 12de wijk. Spaanse Griep of niet? We weten het niet. Zeker is in ieder geval dat vanaf 6 december 1918 het aantal sterfgevallen in het Hollandsche Veld, te Noord en het Krakeel weer een redelijk 'normaal' beeld begint te vertonen. Na 6 december was de epidemie bedwongen, al weten we uit overleveringen dat de griep ook na de epidemie nog zo af en toe slachtoffers maakte. De vraag is alleen wie er echt aan de Spaanse Griep overleed, en of er misschien ook sprake was van een andere kwaal met als complicatie de beruchte longontsteking, die aan de Spaanse Griep deed denken.

Er is echter een duidelijke aanwijzing dat de Spaanse Griep in enkele delen van het Hollandsche Veld, geconcentreerd rond het Rechthuis en de Meester Pieterswijk, nog even flink heeft nagewoed. Rond het Rechthuis vinden we de volgende sterfgevallen:

-Titia van der Sleen, 5 jr, d.v. arbeider Klaas van der Sleen en Trijntje Benjamins, geb. 11-10-1913, overleden 19-12-1918 in de woning van haar ouders, Hollandsche Veld E 133, op de noordkant van het Rechthuis. Dit is het eerste sterfgeval na de 6de december. Op de 20ste november was haar zusje Roelofje overleden.

-Folkert Prins, 80 jr, arbeider, weduwnaar van Annigje Okken, eerder van Geertje Meijer, z.v. Jan Geerts Prins en Maria Okken, geb. 10-3-1838, overleden 20-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 125, op de noordkant van het Rechthuis. Hij woonde in de buurt van Titia van der Sleen en van de op 21 november overleden Klaasje Boertien.

-Op 26-12-1918 beviel Geesje Oelen, echtgenote van Jan Prins, van een levenloos kind van het vrouwelijke geslacht, in haar woning, Hollandsche Veld E 149, op de zuidkant van het Rechthuis, 1ste Zandwijkje.

Toeval? Feit is dat de sterfgevallen in het Hollandsche Veld, na 6 december en voor het eind van het jaar, in twee groepjes uiteenvallen. Een 'los' overlijden, zonder verband met anderen, is dat van de 84 jarige Hendrik Zwiep, weduwnaar van Annigje Schonewille, zoon van Christiaan Willem Zwiep en Jacoba Roelofs Nijenhuis. Hij werd 23-5-1834 geboren en overleed op 84-jarige leeftijd op 23-12-1918, in zijn woning in het Hollandsche Veld, E 224. Ouderdom? Of toch verzwakt door de griep? Het blijft onzeker. Zeker niet los van elkaar zullen hebben gestaan de beide sterfgevallen op de Meester Pieterswijk, waar al eerder slachtoffers van de Spaanse Griep vielen. Het waren de burens:

-Jacob Kikkert, 20 jr, arbeider, z.v. arbeider Berend Kikkert en Annigje Pastoor, geb. 3-11-1898, overleden 25-12-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 395, Meester Pieterswijk.

-Simon Snippe, 26 jr, arbeider, echtgenoot van Sophia Doldersum, z.v. arbeider Gerit Snippe en Hendrikje Schonewille, geb. 16-9-1892 en overleden 28-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 394, Meester Pieterswijk.

Ook in het Zwinderscheveld c.q. het huidige Nieuwlande lijkt de griep nog even doorgezeten te hebben. Daar stierf een echtpaar, man en vrouw, enkele dagen na elkaar:

-Jan Kregel, 37 jr, z.v. Jan Stevens Kregel en Aaltje van de Sluis, geb. 29-3-1881, overleden 9-12-1918 te Zwinderscheveld. Jan was gehuwd met Lammina Kwant en ze waren landbouwers.

-Lammina Kwant, 39 jr, d.v. Tieme Kwant en Beertje Kregel, geb. 22-12-1878, overleden 19-12-1918 te Zwinderscheveld. Lammina was weduwe van Jan Kregel en tevens gescheiden echtgenote van Klaas van der Sleen.

Pas op oudejaarsdag durft een correspondent van de Provinciale Drentsche en Asser Courant de uitspraak te doen dat de ziekte voorbij is. We lezen het in de editie van 31 december 1918: *"Hollandscheveld. De Spaanse griep is hier thans geweken, vele slachtoffers zijn er door gevallen en wij hopen dus dat nu geen ziekte van dien aard weer optreedt."* Het Centraal Bureau voor Statistiek²⁰ maakte begin februari 1919 bekend dat in het najaar van 1918 in totaal 14.688 personen in Nederland waren overleden aan de Spaanse Griep, met als officiële doodsoorzaak influenza. Wanneer acute bronchitis, bronchopneumonie, croupseuze pneumonie en aandoeningen der pleuraholten als doodsoorzaken erbij werden geteld (de verschijningsvormen van Spaanse Griep), dan kwam men uit op een getal van 25.682 personen.

Per 1000 inwoners was het sterftecijfer in november 2018 in Drenthe het hoogste van het hele land. Dat kwam dan uit op 76,73. Het gemiddelde voor Nederland was 30,25. De gemeente Hoogeveen telde volgens de volkstelling van 1920 toen 14067 inwoners of tijdelijk aanwezige personen. Kijken we van daaruit naar ongeveer 150 doden, dan is het sterftecijfer door de Spaanse Griep lager dan het landelijk gemiddelde. We komen dan op een sterftecijfer van 10,66 per 1000 inwoners.

REKENEN EN DOORREKENEN

In het voorgaande werden 96 sterfgevallen in Hollandscheveld en omstreken in verband gebracht met de Spaanse Griep. Allemaal mensen uit het gebied rondom de plaatselijke begraafplaats. Sommigen zullen toch elders zijn begraven, anderen werden te Hollandscheveld begraven en bleven hier ongenoemd omdat ze net over de gemeentegrens stierven. 96 slachtoffers is dan ook een schatting. Een handicap bij het onderzoek was, dat we op basis van de overlijdensakten van de gemeente Hoogeveen en de overlijdensberichten uit de Hoogeveensche Courant niet met zekerheid kunnen zeggen welk individueel overleden persoon gestorven is aan de Spaanse Griep en welk persoon stierf door een andere oorzaak. We kunnen op basis van de 'gebruikelijke' sterfgevallen echter wel een mate van waarschijnlijkheid vaststellen.

Op basis van een jaargemiddelde van 74,6 bijzettingen op de Hollandscheveldse begraafplaats, kan gezegd worden dat een gemiddeld aantal van 1,43 bijzettingen per week 'normaal' is. Tussen zondag 10 november 1918 en zondag 8 december 1918, zouden in deze vijf weken $5 \times 1,43 = 7,17$ begrafenissen verwacht mogen worden. De in Assen overleden militairen en de laatste met de griep in verband gebrachte slachtoffers uit december 1918 moeten we van de 96 slachtoffers aftrekken, dan komen we op 89 overleden personen in vijf weken tijd. Als 7,17 personen verwacht zouden mogen worden, dan moeten er van deze 89 personen 80 aan de Spaanse Griep zijn overleden. Deze 80 personen vormen 90% van het totaal aantal gevonden sterfgevallen. De kans dat iemand van bovengenoemde personen niet aan de Spaanse Griep is overleden, is zo berekend maximaal 10%.

Er wordt hier van maximaal 10% gesproken, omdat de kans in werkelijkheid nog kleiner zal zijn. Onder 'gewone' omstandigheden zouden 7,17 personen overlijden, maar de weken tijdens de griepepidemie brachten geen 'gewone' omstandigheden. Personen die voordien al zwak waren, vanwege een andere kwaal, hoogzwangere vrouwen, nog net niet geboren baby's, en allen die in een risicovolle situatie verkeerden, hoefden maar wat last te krijgen van de Spaanse Griep, of het kwam tot complicaties. Kortom, waarschijnlijk zijn er minder dan 7,17 personen in deze vijf epidemieweken aan andere oorzaken of complicaties overleden, waarbij de Spaanse Griep geen rol heeft gespeeld. Zeker in de vele gevallen waarbij ook iemand anders in de familie, in het gezin of in de buurt stierf, kan gesproken worden van een kans van meer dan 90% dat we te maken hebben met een slachtoffer van de Spaanse Griep.

Het hoofddorp Hoogeveen binnen de gelijknamige gemeente kende tal van buitengebieden en streken buiten de gemeente, die door de waterwegen aangewezen waren op het hoofddorp van de gemeente Hoogeveen. Bijgaand overzicht is samengesteld door optellen van inwoners en tijdelijke aanwezigen bij de volkstelling²¹ van 1920.

BEVOLKING HOOGEVEEN VOLKSTELLING 1920

Dorpen en buurten	Inwoners	Totaal
Hoogeveen, Klooster	9	
Hoogeveen, Armwerkhuis	24	
Hoogeveen, Marechausseekazerne	13	
Hoogeveen, Bethesda	52	
Starterij	21	
Dorp Hoogeveen	5544	
Schepen	(1275)	
Totaal dorp Hoogeveen		5663 of 6938
Achterom	339	
Noord	624	
Noordscheschut	292	
Nieuweroord	256	
Krakeel	351	
Hollandscheveld	1420	
Zuideropgaande	682	
Dwarsgat Huizen	225 18	
Dwarsgat schepen	421 40	
Alteveer	315	
Verspreid bij Noord	343	
Verspreid Nieuweroord	1351	
Verspreid bij Krakeel	452	
Verspreid bij Hollandscheveld		
Verspreid bij Alteveer		
Totaal buitengebied in gemeente		7129
Totaal gemeente Hoogeveen		12792 of 14067
Aangewezen op gem. Hoogeveen:		
Alteveer, onder Zuidwolde	164	
Kerkenveld, onder Zuidwolde	736	
Zwinderscheveld, onder	403	
Oosterhesselen, Nieuwlande-Oost.		
Tiendeveen, onder Beilen.	522	
Nieuweroord, onder Westerbork	345	
Totaal extra buitengebieden		2170
Totaal alle buitengebieden		9299
Dorp Hoogeveen en alle gebieden		14962 of 16237

Op het totaal van de 96 geregistreerde sterfgevallen moet de kans correctie nog worden toegepast. Als van de 96 personen 90% met in het voorgaande berekende zekerheid is overleden aan de Spaanse Griep, dan kunnen we stellen dat de Spaanse Griep in Hollandscheveld en omstreken, van Noordscheschut tot Moscou, minimaal 86 mensen het leven heeft gekost. Los van de kansberekeningen met betrekking tot het individuele sterfgeval in de griepperiode, geeft voorgaande overzicht dus wel degelijk een beeld van de verschrikkingen van de Spaanse Griep, de Grote Sterfte uit de velden uit 1918.

REACTIES UIT DE BEVOLKING

Hoe reageerden de mensen op al deze slachtoffers? Hendrik Booij herinnerde zich dit: *“Ik was net aan het schrijven over die vele sterfgevallen en heb dan ook veel mensen naar het kerkhof moeten brengen. Een begrafenisvereniging hadden wij toen nog niet. De burens moesten dat regelen. Wanneer er bij de burens een sterfgeval was, dan was hij vrij om te dragen, zolang die dode niet begraven was. Dus kan men wel begrijpen dat men soms voor een ver af wonende naar het kerkhof moest met een boot, (het ging van Elim per boot naar Hollandscheveld), en men luisterde dan goed naar hetgeen er onderweg naar het kerkhof en terug gezegd werd, dan kon men wel enige wijsheid opdoen. De schrijver was toen nog jong en kon beter luisteren dan praten. Wanneer men dan zo luisterde, dan werd er niet veel gerouwd omdat zij of hij overleden was. Maar er werd gerouwd omdat hij of zij die in leven was, de man of vrouw of het kind kwijt was. Dus niet, om wat de gestorvene moet missen, maar om wat degenen die rouwden, moesten missen. Men miste hem of haar, omdat ze wat aan hem of haar hadden wat ze niet of heel gebrekkig terug kunnen krijgen. Ook in de intiemste dingen is de mens egoïst.”*²²

Het kan vrij hard over komen: *“Men miste hem of haar, omdat ze wat aan hem of haar hadden, wat ze niet of heel gebrekkig terug kunnen krijgen.”* We moeten echter niet vergeten wat voor ellende de dood van een vader, moeder, echtgenoot of echtgenote voor een gezin meebracht. Het inkomen viel weg, de zorg voor de kinderen viel weg, de kinderen verloren degenen die hen opvoedden. In dat geval is een reactie, gericht op ‘hoe komen overleven we dit in vredesnaam’ voorstelbaar. Hendrik Booij schetste echter ook de vele goedbedoelde steun van de buurt, en ieder had daarvoor zijn eigen invulling: *“Het is wel zo dat het merendeel toen stierf aan de griep, maar de andere ziekten gingen ook door en maakten ook hun slachtoffers. Zo was er hier een gezin, man vrouw en drie kinderen. De man was een poos ziek. Wat er aan scheelde weet ik niet meer, maar na enige tijd kwam hij te overlijden. Bij de begrafenis sprak een dominee, zoals gebruikelijk. Trouwens, het was een goed christelijk gezin. Ook thuis trachtten ze die vrouw te troosten. Troosten betekent moed in spreken en verder te leven. Maar die vrouw liet zich niet troosten. ‘Ik ben mijn man kwijt en die kan niemand mij weer geven.’ De houding van die vrouw is niets nieuws. Dat is in de meeste gevallen zo. De man of vrouw die daarbij betrokken is heeft die dag niets aan een mooie preek of aan mooie woorden. Daar weten hij of zij, die veel van elkaar hielden, de andere dag niets meer van. Ja, nog erger, die hoort hoogstens het amen van de dominee. De woorden gaan gewoon bij hem of haar langs.”*

We volgen weer de herinneringen van Hendrik Booij²³. *“Zo was het ook met deze vrouw. Dus zo gezegd z’n gewone gang. Dat weet ieder die mee leeft. Men wil wel helpen maar de poort om binnen te komen is gesloten. Met andere woorden: men*

kan niet helpen. Ook een jonge buurman zag dat die vrouw daar als een hoopje ellende bij de anderen zat. Maar hij wist meer. Hij wist ook, dat ze niet treurde om haar man met angst in haar hart of het nu wel goed met hem was afgelopen. Daar was ze niet bang voor. Ze waren om zo te zeggen goed gescheiden in de vaste hoop elkaar weer te zien. Die buurman wist, dat haar lichaam wat miste, dat geen mens haar met woorden terug kon geven. Laat op de avond, toen de familie en kennissen weg waren, is hij naar haar toe gegaan. De kinderen waren op bed en zij zat alleen met haar ellende. Hij is bij haar gaan zitten en trachtte haar aan het praten te krijgen. Dat lukte niet best, tot hij zei: 'Ik begrijp je best. Het samenzijn met je man dat is het ergste wat je mist. Je hebt nu al een week of wat moeten ontberen op bed, waar je helemaal aan gewend geraakt was. Steeds nog hoop dat het weer goed zou komen, en nu is het voorgoed afgelopen. En nu zit je met je herinneringen. Maar daar kan je lichaam niet van leven'.

Na wat heen en weer gepraat zegt hij tegen die vrouw: 'Weet je wat, de kinderen slapen en alles is in ruste. Wij gaan samen een poosje naar bed. Dat is de enige manier om te zorgen, dat je vannacht nog een beetje slapen kunt. Dan krijgt je lichaam weer een beetje rust. Ze zijn een poosje naar bed geweest samen. Hij is toen weer naar huis gegaan. Voordat hij wegging zei de vrouw: 'Jij bent de enige die mij vandaag getroost heeft. Tenminste echt getroost. Nu kan ik vannacht misschien nog een poosje goed slapen. Jij had wel gelijk. Anders bleef ik de hele nacht liggen met het verlangen naar gemeenschap met mijn man, en dat komt nooit weer. Ik weet: nu moet ik verder, al is het moeilijk'. Ik schrijf niet, of die jongeman getrouwd was of niet. Dat laat ik buiten beschouwing. Maar wel kan men zien dat die jongeman meer kennis had, dan veel dominees of andere geleerden. "

In de reacties vinden we ook een godsdienstige inbreng. In de Hoogeveensche Courant van 30 november 1918 lezen we bijvoorbeeld in het overlijdensbericht van Marinus Deuten: *'Heden behaagde het de Heere van onze zijde weg te nemen, ons innig geliefd zoontje, broertje en kleinzootje Marinus, in den aanvalligen leeftijd van 2 jaar en 6 maand. Een troost in deze voor ons zo onbeschrijflijke smart is de hoop op een zalig wederzien in de Grote Dag der Dagen.'* Het bericht was geplaatst door de ouders en grootmoeder M. van der Weide. Het bericht is zo typerend, omdat het de beide kanten van de godsdienstige beleving rondom de Spaanse Griep laat zien. Enerzijds is er de troost van het weerzien in een nieuw leven. Anderzijds is er het geloof in het Goddelijke ingrijpen, omdat alles hier op aarde uit zijn vaderlijke hand afkomstig is. De Spaanse Griep is in deze beleving een door God gestuurde en blijkbaar door God gewilde ziekte. De Heere nam weg. Beide kanten van de beleving moesten wel leiden tot berusting en acceptatie van de menselijke kleinheid in deze, hoe groot het geleden leed ook was. Een andere Kleine wenste niet te berusten.

DE SDAP EN DE SPAANSE GRIEP

We lezen in de Hoogeveensche Courant van 14 december 1918: *"Geachte redactie! Wilt u onderstaande opnemen in uw blad? Bij voorbaat mijn dank. Er is de laatste dagen veel gesproken over de revolutie, en met recht. Doch nu dacht ik ook heden willen (of werken) onze tegenwoordige regerende lichamen er zelf niet op dat dit komt? Bijvoorbeeld daar is de woningnood, hoe treurig en ellendig het daarmee bijstaat en met name in onze gemeente, dat is wel het toppunt. Laat B&W of de Raad eens een woningtelling houden en ik weet zeker dat ze er zelf van zullen duizelen.*

Ontzaglijke gezinnen zijn zogenaamd bij elkaar gehuisvest, en wat zijn het dan voor woningen, hokken en meer niet.

Als voorbeeld: Heden kreeg de familie Jonker de zo gevreesde Spaanse Griep met ontsteking. De vrouw en hun kind waren dan ook met een paar dagen overleden en de man zelf was heel slecht (inmiddels ook al overleden.) Nu zeide de dokter dat de man kon er misschien nog doorkomen, mits hij goed verzorgd werd, maar bovenal goed warm houden. Maar stel u voor, een scheur in de muur, juist in het bed, zodat de wind hier vrij toegang had. Was het nu mogelijk dat een dergelijke zieke kon genezen. De moeders en de familie kregen zelf de benen koud van het staan voor het bed. Moeten dergelijke mensen nu niet met haat, ja wat al niet meer, rondlopen tegen zo'n maatschappij, die dergelijke toestanden nog duldt.

Gemeentelijke woningbouw moet hier komen, spoedig en vlug. Als hierop gewezen wordt is het altijd: Nog geen woningnood genoeg. Is het dan niet diep treurig dat er mensen zijn, soms zonder kinderen of met 1 of 2, die 4 a 5 tot zelfs 10 kamers toe bewonen, en wij, die iedere dag zwaar moeten werken, nog niet een goede kamer hebben. Nogmaals, en dit aan B&W en de gehele gemeenteraad: Wacht niet, pakt aan, want de woningnood is hier hoog genoeg. Zorgt dat ook de arbeider en met hen gelijkstaanden een woning hebben. Werkt de anarchie niet in de hand, maar tracht haar te voorkomen. Hierboven is een feit geschilderd, men kan ze nog in dozijnen zo vinden, en met 1 mei 1919 zullen er weer velen zonder woning komen. Hebt een open oog voor dergelijke sociale werken en ge behoeft niet bang te zijn voor revolutie. U M. de R. dankend.

Holl.Veld, 10-12-'18. J.Kleine."

De brief was geschreven door Jan Kleine, geboren op 22-2-1890 als zoon van David Kleine en Grietje Boertien. Hij was 15-10-1913 getrouwd met Derkje van der Weide, een dochter van Christiaan van der Weide en Berendina ten Kate. Jan Kleine stierf 9-5-1970 in zijn woning aan de Jufferswijk te Elim. De arbeider werd tuinbouwer en opzichter van de GrondMij. Hij was jarenlang bestuurslid van de tuinbouwvereniging van Elim. De grootste bekendheid kreeg hij echter door zijn werk voor de SDAP. Jan Kleine was een overtuigd socialist, en was later namens de SDAP lid van de gemeenteraad van Hoogeveen. Hij was voorzitter van de Moderne Nederlandse Land- en Veenarbeiders Bond van Hollandscheveld. Samen met zijn broers en wat vrienden richtte Jan Kleine in 1911 in Hollandscheveld een afdeling op van de SDAP, waarvan hij voorzitter werd²⁴.

Jan Kleine koppelde de doden van de Spaanse Griep rechtstreeks aan de slechte huisvesting. We kunnen zeggen dat hij er politieke munt uit probeerde te slaan, maar we kunnen ook stellen dat zijn sociale protest gerechtvaardigd was, omdat de dodencijfers duidelijk maakten dat er iets aan de hand was in de buitengebieden van de gemeente Hoogeveen, waardoor de griep daar zo snel en zo dodelijk toe had kunnen slaan. Betere voeding, betere huisvesting, betere sociale omstandigheden, hadden de kans op overleven voor velen flink vergroot. Jan Kleine was in december 1918 nog een stem van een roepende, in een woestijn van zorgen. Jan Kleine en het SDAP-bestuur van Hollandscheveld legde een verbinding tussen de Spaanse Griep, de slechte woningen en de woningnood. Dat vraagt om enige uitleg. Door de Woningwet van 1901 werden er steeds meer eisen gesteld aan bewoonbare panden.

Wat daar niet aan voldeed moest opgeknapt worden of werd door de gemeenteraden onbewoonbaar verklaard. Het gevolg was dat ieder jaar rond 1 mei, de datum waarop men volgens huurcontracten gewend was te huren en te verhuren, steeds minder woningen beschikbaar kwamen. Er was behoefte aan sociale woningbouw.

Nu is het maar de vraag of de slachtoffers van de Spaanse Griep te koppelen zijn aan de panden waarin men verbleef, maar dat was wel één van de verklaringen uit deze periode. De gemeenteraad van Hoogeveen besloot voor 1 mei 1917 een serie noodwoningen te bouwen, achterop het 2e Zandwijkje in het Hollandscheveld. We kennen met ingang van die datum 14 hoofden van gezinnen, die huur betaalden voor deze woningen. Voor 1 mei 1919 zou de Woningbouwvereniging uit Hoogeveen moeten zorgen voor de definitieve woningen, zodat de 'Boeten', zoals de noodwoningen werden genoemd, in mei 1919 konden worden afgebroken. Dat duurde allemaal veel langer. De strijd van de SDAP ging door en werd opgepakt met alles wat daarbij ingezet kon worden. Zo ook de woningnood²⁵.

HET COLLEGE VAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS

Hoe ging het lokale bestuur met de situatie om? Het dagelijks bestuur van de Hoogeveense gemeenschap werd gevormd door burgemeester Teunis Lodder Kzn. en de wethouders Remmelt van Hees Bzn. en Samuel Veldman Boer. Bij de vergaderingen van het College van B & W zat ook gemeentesecretaris Willem Koelman. Waarover spraken zij? We lezen in de notulen²⁶:

Dinsdag 5 november 1918: Eervol ontslag, aanstelling en salaris van onderwijzend personeel. Een nieuw lid voor de huurcommissie en een plaatsvervangend lid. Men droeg leden voor voor het hoofdstembureau in de kieskring Hoogeveen, voor komende verkiezingen van de Provinciale Staten. Er werden twee melkcontroleregelingen vastgesteld, waarvan één voor zieken en kinderen.

Dinsdag 19 november 1918: De leden van de huurcommissie hadden hun functies aanvaard. Er werd toestemming gegeven voor het houden van een collecte voor Israëlitische militairen, aan een bond uit Amsterdam. Op 2 november was er brand geweest en de vergoedingen voor de leden van de brandweer werden goedgekeurd. Het salaris van tijdelijke onderwijzers, actief in 1918, werd vastgesteld. De leden van de nachtwacht die extra diensten hadden verricht kregen f 2,- per nacht betaald. Er werd vergunning verleend aan een particulier voor het bouwen van een woning.

Dinsdag 3 december 1918. Drie leden van de Kamer van Koophandel en Fabrieken hadden bedankt. Er werden nieuwe verkiezingen uitgeschreven.

Maandag 9 december 1918. Er werden beslissingen genomen inzake de Hinderwet. Mejuffrouw Van der Veen gaf les aan de Openbare Lagere School aan de Grote Kerkstraat. Ze was overleden. Als opvolgster werd benoemd mejuffrouw C.J. Cavaljé en haar salaris werd vastgesteld.

Dinsdag 10 december. Een van de gemeenteveldwachters kreeg een extra toelage voor het aanschaffen van kleding en verhuiskosten. Het salaris van een klerk werd vastgesteld.

Geen woord over de Spaanse Griep, over veel sterfte, of wat dan ook. De hiervoor genoemde aanstelling van dokter A.J.Kiewiet de Jonge in Hollandscheveld ging blijkbaar buiten de vergadering om. Burgemeester Lodder (**portret**) was wel op de hoogte van de griepgolf. In overleg met de districtsschoolopziener te Assen waren de scholen gesloten. De opziener had dit goedgekeurd op 14 november. In een brief van woensdag 20 november stelde Lodder voor de scholen voorlopig gesloten te houden *'tot maandag a.s.'*. Dat was het²⁷. Wie niet gericht zoekt naar de Spaanse Griep en van te voren beseft wat er is gebeurd, zal amper door hebben wat er eind 1918 in Hogeveen plaats vond. Wie zoekt naar de zorgen die er waren bij het Hogeveense gemeen-tebestuur, zal ze niet vinden waar je ze kon verwachten. Je zou op zijn minst kunnen verwachten dat de genomen maatregelen geëvalueerd werden in het college van B&W, en dat nagedacht werd over eventuele andere maatregelen. We constateerden al dat de indruk bestaat dat men in het hoofddorp amper door had wat er in de buitengebieden plaatsvond. En de bovenlaag zelf werd amper getroffen.

DE CHRISTELIJKE MANNENVERENIGING EN DE ZIEKENZORG

Anderen die niet wensten te berusten in de bestaande situatie, waren de mannenbroeders van de christelijke mannenvereniging van het Hollandsche Veld. Van deze vereniging waren zowel Hervormde als Gereformeerde mannen lid. Het ging voornamelijk om het bestuurlijke kader van de beide kerken, inclusief de plaatselijke predikanten. De Spaanse Griep had niet alleen toegeslagen onder de bevolking van Hogeveen, maar ook onder hun leden. Het gros van de toenmalige bevolking van de velden stond bij één van de beide kerken ingeschreven als doop- of belijdend lid. De kerkdiensten waren in de ergste griepweken gewoon doorgegaan. Predikanten en ambtsdragers waren aanwezig geweest bij de vele begrafenissen. Er was aandacht voor de nabestaanden. Er was ook aandacht geweest voor de vele zieken die het gehaald hadden. Men beseftte tevens dat er iets moest gebeuren, opdat het gebied niet weer in zulke ellendige omstandigheden gestort zou worden. De mannenbroeders van de Christelijke Mannenvereniging zochten het niet in politieke veranderingen. Ze zochten het in daadwerkelijke hulp aan zieken. Zo had de Spaanse Griep als direct gevolg dat de Christelijke Ziekenverzorging werd opgericht en er op termijn 'zusters', wijkverpleegsters, in de velden kwamen.

De eerste aanzet werd gedaan op de bestuursvergadering van de Christelijke Mannenvereniging²⁸ van 17 januari 1919. Aanwezig waren de heren ds.J.Kooiman (voorzitter van de vereniging), H.H.Lip, J.Damming en meester W.J.van de Kamp (secretaris). De bestuursleden H.Dekker en H.Thalen waren wegens ziekte of huiselijke omstandigheden niet aanwezig. Van J. Berkenbosch en A.Mol was niets vernomen. Het was de eerste vergadering van dit winterseizoen en de eerste vergadering sinds

de Spaanse Griep. Op deze bijeenkomst stelde men de verzorging van zieken aan de orde. De weinige aanwezigen waren van mening dat het zeer gewenst was dat er ter plaatse een vereniging voor ziekenverzorging zou worden opgericht. Het zou in de eerstvolgende ledenvergadering naar voren worden gebracht. De bestuursvergadering en de ledenvergadering vielen op dezelfde datum. Waarschijnlijk zijn de bestuursleden gewoon even voorafgaand aan de ledenvergadering bij elkaar geweest. De ledenvergadering van de 17de januari 1919 werd door ds. Kooiman van de ideeën van het bestuur op de hoogte gebracht. Ook de leden waren van mening dat de vereniging voor ziekenverzorging moest worden opgericht. De vraag was alleen: christelijk of neutraal?

We lezen in de notulen: "Er is echter enig verschil over de vraag of (de) vereniging zich op christelijk of neutraal standpunt zal plaatsen. Tot het eerste wordt echter besloten. Verder ontspint zich een discussie over de vraag of de vereniging zal zorgen alleen voor verplegingsartikelen of ook een verpleegzuster in dienst zal nemen. Deze zuster zal 2000 gulden per jaar kosten. Wijkverpleegsters zijn echter goedkoper. Besloten wordt ds. Van Elven uit te nodigen om voor de vereniging in (de) openbare vergadering op te treden om doel en streven van een ziekenverzorging uiteen te zetten. Deze vergadering zal in de drie bladen van Hoogeveen aangekondigd worden. Zo ds. Van Elven niet mocht komen, worden voorzitter (ds. Kooiman) en secretaris (meester Van de Kamp) gemachtigd naar een andere spreker uit te zien. Deze vergadering zal gehouden (worden) in plaats van de gewone vergadering in februari."

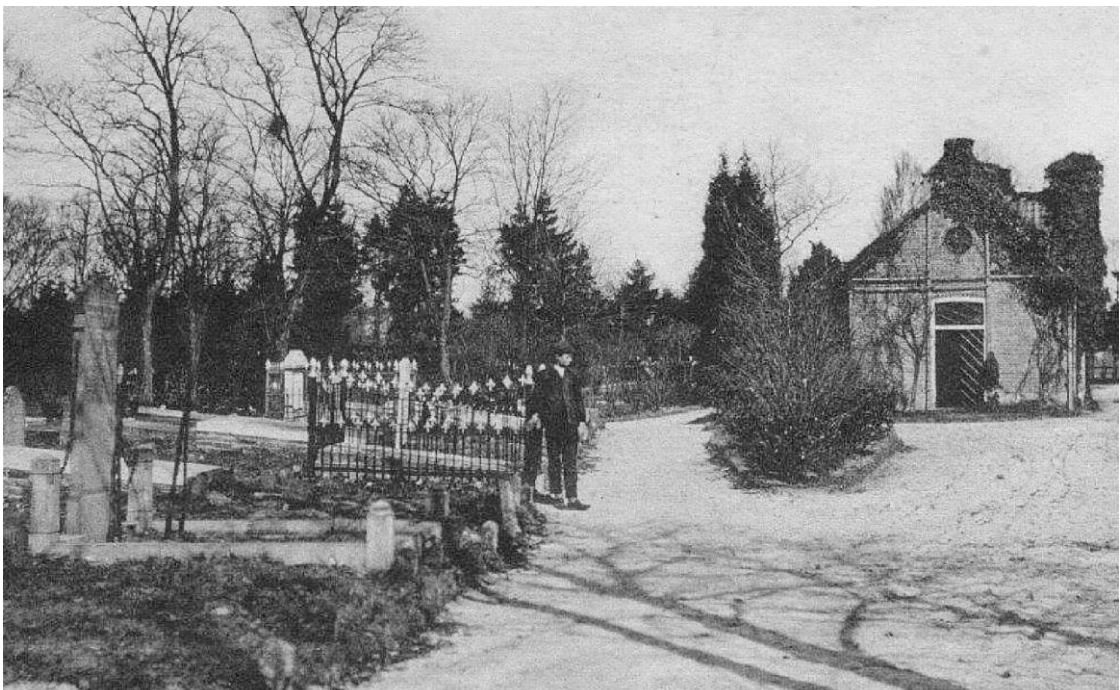
Zo kwam het dat op 12 februari 1919 geen Christelijke Mannenvereniging vergaderde, maar dat de eerste bijeenkomst van de Christelijke Ziekenverzorging werd gehouden²⁹. In de praktijk kwam het er op neer dat het de Hervormde en Gereformeerde mannenbroeders van de mannenvereniging waren die bij elkaar kwamen, aangevuld met enkele sprekers met wat meer kennis van een vereniging voor ziekenverzorging. Ds. Van Elven van Elim zal gevraagd zijn om als spreker op te treden, omdat op deze wijze ook Elim bij de oprichting betrokken zou kunnen worden. De notulen van de eerste vergadering van de Christelijke Ziekenverzorging:

"Ingevolge een advertentie in de drie plaatselijke bladen van Hoogeveen, waren de 12de februari 1919 onderscheiden personen bijeen gekomen in het lokaal achter de Hervormde kerk om te horen spreken over ziekenverzorging. Deze vergadering werd geopend en verder geleid door ds. J. Kooiman. Nadat door ds. M. van Elven van Nieuw-Elim en P. M. de Planque, arts te Hoogeveen, doel en werking van een vereniging voor ziekenverzorging was uiteengezet en door de heer H. A. Robaard van Hoogeveen enige toelichting was verstrekt, wordt besloten te Hollandscheveld een vereniging voor ziekenverzorging te vormen. De volgende personen gaven zich als lid op: Ds. J. Kooiman, H. W. Damming, Joh. Booy Kzn., Albert Benjamins, S. Wachtmeester, Koert Vaartjes, J. Zanting, Roelof Olde, Jan Metselaar, Albert Vaartjes, Evert Everts, M. Bolk, Andries ten Hoeve, Hendrik Wolting, Jacob Berkenbosch, J. Glazenburg, Harm Fieten, ds. M. van Elven, K. W. Blanken, W. J. van de Kamp, Berend Winkel, Jan Zomer, Geert Veld, D. J. Kleine, Jan van der Meer, Harm Olde en H. Snel. Besloten wordt zich niet aan te sluiten bij het Groene Kruis, maar te vormen en te wezen een vereniging tot christelijke verzorging van zieken. Besloten wordt verder op 19 februari aanstaande opnieuw te vergaderen, waarna ds. Van Elven deze vergadering met dankzegging sloot."

De Christelijke Ziekenverzorging zorgde aanvankelijk voor hulpmiddelen bij de verpleging van zieken. Uiteindelijk kon een eerste zuster in dienst worden genomen. De slachtoffers van de Spaanse Griep waren begraven en voor de samenleving groten-deels vergeten. De bevolking had wel wat anders aan het hoofd. Er volgde na de Eerste Wereldoorlog een crisis voor de veenarbeiders, die alleen maar tot meer so-ciale nood aanleiding gaf. De SDAP, de Vereniging Hollandscheveld, de Christelijke Mannenvereniging, de Christelijke Ziekenverzorging en wat het dorp al niet meer aan verenigingen had, ze trachtten het hoofd te bieden aan alles wat op hun weg kwam. Zo kwam het ook in 1922, tijdens een sociaal-economisch dieptepunt, tot de oprichting van een begrafenisvereniging. Omdat het eigen sociale systeem van bij-stand onder de burens feilbaar was gebleken.

Andere ziekte, zoals de TBC, brachten opnieuw dood en verderf in de velden, maar nooit meer zoveel leed in zo'n korte tijd. De vredesslachtoffers van de Eerste Wereld-oorlog werden enkel herinnerd door hun naaste verwanten. Ook zij verwisselden het tijdelijke voor het eeuwige. Een stokoude Hendrik Fidom, die zijn herinneringen ver-telde aan zijn buurjongen, aan mij dus, oude eigen graven op de begraafplaatsen van Hoogeveen en Hollandscheveld, en amper meer terug te vinden algemene gra-ven op deze beide begraafplaatsen, waren samen met wat aantekeningen in kranten en akten van de burgerlijke stand uiteindelijk het enige wat er nog restte. Inmiddels is Hendrik Fidom overleden, en zijn de algemene graven van griepslachtoffers te Ho-llandscheveld niet meer terug te vinden. De slachtoffers van de Hoogeveense be-graafplaats rusten in een knekelput. Het terrein werd uitgegeven voor nieuwe eigen graven. Uiteindelijk zijn de inkt en het papier, die verhalen als deze dragen en uitdra-gen, alles wat nog over is van deze zeer ellendige periode uit de geschiedenis van Hoogeveen en de buitengebieden. Samen met een gedenksteen, op het oude deel van de Hoogeveense begraafplaats.

De begraafplaats van Hoogeveen, begin 20^e eeuw.

DE GROTE STERFTE

SLACHTOFFERS PER STREEK

Woonachtig in de **Wolfsbos**:

- Margje Deuten, de echtgenote van arbeider Hendrik Fidom, beviel 28-11-1918 van een levenloos manlijk kind, in hun woning in het Hollandsche Veld, volgens de overlijdensakte pand E 13. Daar is Hendrik Fidom niet te vinden, in het huisnummerregister. We vinden het jonge gezin wel op E 11. Beide nummers waren op de oostkant van het opgaande, in de Wolfsbos. Hendrik Fidom en Margje Deuten woonden daarna tot op hoge leeftijd aan het 2de Zandwijkje. Dit levenloze kind moet begraven zijn te Hollandscheveld, want het werd niet begraven op de Hoogeveense begraafplaats. De grootvader van dit kind, ook een Hendrik Fidom, was betrokken bij de begrafenis van meerdere griepslachtoffers. Margje Deuten was een dochter van Hendrik Deuten en Jantje Koster. Op 26-11-1918, twee dagen eerder, was Margje Deuten's broertje Marinus overleden.
- Elsje Okken, 29 jr, echtgenote van Pieter Bos, dochter van Harm Okken en Fijchje Koops, geboren 13-11-1889, overleden 17-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 588, op de westzijde van het opgaande, in de Wolfsbos.
- Gerhardus Lijster, 1 jr, z.v. landbouwer Gerhardus Lijster en Aaltje ten Kleij, geb. 12-10-1917, overleden 19-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 592, op de westkant van het opgaande, in de Wolfsbos. Hij werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de begraafplaats te Hoogeveen.

Woonachtig aan het **Hollandscheveldse Opgaande**:

- Roelofje Boertien, 28 jr, echtgenote van Hendrik Tigelaar, d.v. Hendrik Boertien en Zwaantje Koster, geb. 14-10-1890, stierf 14-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 69, op de noordkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Jan Kuiper, 25 jr, arbeider, z.v. Hendrik Kuiper en Lammigje Timmer, geb. 6-9-1893, overleden 18-11-1918 na een kortstondig lijden van slechts zeven dagen, bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 86b, op de noordkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Anna Blokzijl, 43 jr, echtgenote van Jan Remken, d.v. Gerhardus Blokzijl en Hendrikje Meinen, geb. 24-2-1875, overleden 22-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 524, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Harm Pol, 36 jr, schippersknecht, z.v. wijlen Harm Pol en Luchien Boertien, geb. 510-1882, overleden 2-12-1918 in de woning van zijn moeder, Hollandsche Veld E 525, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande. In de Hoogeveensche Courant werd een advertentie geplaatst door zijn vrienden P.Booij, Jacob Booij, A.Blomsma, P.van der Weide en A.Redderhof.
- Jan de Vries, 11 jr, zoon van landbouwer Jan de Vries en Lammigje Bijl, geb. 5-9-1907, stierf 15-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 560, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Egbert Boertien, 27 jr, arbeider, echtgenoot van Evertje van der Meer, z.v. Albert Boertien en Margje Thalen, geb. 3-5-1891, overleed 24-11-1918 in zijn woning in het Hollandsche Veld, E 569, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.

Rondom **Het Hoekje**:

- Hendrik Hartholt, 19 jr, soldaat, z.v. Bastiaan Hartholt en Hadeweg van Raalte, geb. 30-1-1899 te Kerkenveld, overleden te Assen op 5-11-1918. Gelegerd te Assen en wonend in het Hollandsche Veld in het pand E 521 op de zuidkant van Het Hoekje, naast zijn schoonouders (Arend Schonewille en Geesje Maatjes, Hollandsche Veld E 522). Hij was sinds 11-9-1918 echtgenoot van Geertruida Schonewille. Bij zijn overlijden was zijn vrouw hoog zwanger. Ze beviel 21-1-1919 van een dochter: Hadeweg Hendrika.
- Hilligje Kleine, 81 jr, weduwe van grafdelver Geert Reinders Maatjes, d.v. Berend Kleine en Geesje Booy, geb. 7-7-1837, overleed zacht en kalm op 15-11-1918 ten huize van Andries Mol, Hollandsche Veld E 116. Het ging om de woning tussen hoofdmeester Freek Brands (E113) en de Openbare Lagere School bij de Kerk (E117). In de huidige situatie moeten we het pand situeren op de oostzijde van het noordelijke deel van de Hendrik Raakweg, bij de Kerkenkavel. Hilligje Kleine was de grootmoeder van Hendrik Hartholt en Geertruida Schonewille.
-
- Annigje Kreeft, 49 jr, echtgenote van postbode Jan Aaldert Mennink, d.v. Geert Kreeft en Jentje Ridderinkhoff, geb. Zuidwolde 15-7-1869, overleden 14-11-1918 in haar woning, Krakeel D121. Hoewel dit pand volgens het toenmalig gehanteerde systeem van nummering onder het Krakeel viel, stond het aan de Kerkenkavel.
- Catharina Jentje Mennink, 15 jr, d.v. postbode Jan Aaldert Mennink en wijlen Annigje Kreeft, geb. 24-2-1903 en overleden 19-11-1918 bij haar vader, Krakeel D 121, Kerkenkavel. Dit was het tweede sterfgeval in dit gezin door de Spaanse Griep. Annigje Kreeft werd de dag ervoor begraven.
- Hotze Hilbert ten Hoeve, bakker, 38 jr, echtgenoot van Aaltje Troost, z.v. Hilbert Jacobs ten Hoeve en Fokje van den Berg, geb. 22-1-1880 te Engwirden, overleden 17-11-1918 'na een ongesteldheid van slechts enkele dagen' in zijn woning, Hollandsche Veld E 518, voorop het Zuideropgaande, op de westkant ervan. Er werd al voor het onderzoek naar de Spaanse Griep in het gebied door de familie aangegeven dat hij eraan was gestorven.
- Berend Haveman, 5 jr, z.v. Albert Haveman en Hilligje Snijders, geb. 4-4-1913, overleden 20-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 181, op de oostkant van het Zuideropgaande, even ten zuiden van het Hoekje.

Bij het **Rechtuit**:

- Klaasje Boertien, 1 jr, d.v. arbeider Jan Boertien en Annigje Kreeft, geb. 9-6-1917, overleden 21-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 122a, op de noordkant van het Rechtuit.
- Folkert Prins, 80 jr, arbeider, weduwnaar van Annigje Okken, eerder van Geertje Meijer, z.v. Jan Geerts Prins en Maria Okken, geb. 10-3-1838, overleden 20-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 125, op de noordkant van het Rechtuit.
- Roelofje van der Sleen, 6 jr, d.v. Klaas van der Sleen en Trijntje Benjamins, geb. 2 2-1912, overleden 20-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 133, op de noordkant van het Rechtuit.
- Hendrik Metselaar, 10 jaar, z.v. Jan Metselaar en Anna Thalen, geb. 13-4-1908, overleed 16-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 140. E 140 werd volgens het huisnummerregister uit de periode 1910-1923 gevonden op de zuidzijde van het Rechtuit. Daaronder vielen echter ook de woningen op het 1ste en het 2de

Zandwijkje. Vader Jan Metselaar werd genoemd tussen Jan Corba (voorop 2de Zandwijkje) en Arend Smit (voorop 3de Zandwijkje) en woonde toentertijd op het 2de Zandwijkje. In 1977 werd tijdens een familieonderzoek door een zuster van Hendrik aangegeven dat hij aan de Spaanse Griep was overleden.

- Jacob ten Hoeve, 30 jr, arbeider, echtgenoot van Klaasje van der Meer, z.v. Lambert ten Hoeve en Aaltje Mol, geb. 26-5-1888, overleden 21-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 145, Rechttuit Zuidzijde.
- Marinus Deuten, 2 jr, z.v. Hendrik Deuten en Jantje Koster, geb. 25-5-1916, overleden 26-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 148, Rechttuit Zuidzijde.
- Grietje Vos, echtgenote van arbeider Jan Corba, wonend in het Hollandsche Veld, beviel 28-11-1918 van een levenloos kind van het vrouwelijke geslacht, in ziekenhuis Bethesda. Jan Corba staat in het huisnummerregister over de jaren 1910-1923 aanvankelijk ingeschreven in een woning op de zuidkant van het Rechttuit, de eerste woning op de westkant van het 2de Zandwijkje, E 144. Deze woning ging nog in dezelfde periode over op Jacob Corba. Jan Corba en zijn vrouw woonden daarna aan het Oostopgaande, op de zuidkant ervan, in het pand E 203a, tussen Engbert ten Hoorn Boer (E 204) en Jan van der Meer (E 203).
- Geesje Oelen, echtgenote van Jan Prins, beviel 26-12-1918 van een levenloos kind van het vrouwelijke geslacht, in haar woning, Hollandsche Veld E 149, op de zuidkant van het Rechttuit, 1ste Zandwijkje.
- Titia van der Sleen, 5 jr, d.v. arbeider Klaas van der Sleen en Trijntje Benjamins, geb. 11-10-1913, overleden 19-12-1918 in de woning van haar ouders, Hollandsche Veld E 133, op de noordkant van het Rechttuit. Dit is het eerste sterfgeval na de 6de december. Op de 20ste november was haar zusje Roelofje overleden.

Op de **Schutswijk**, **Brouwerswijk** en **Bakkerswijk** (aangrenzende wijken):

- Hendrik Boertien, 1 jr, z.v. arbeider Jan Boertien en Aaltje Schonewille, geb. 24-4-1917, overleed 22-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 212, op de zuidkant van de Schutswijk.
- Hendrikje Slomp, 3 jr, d.v. arbeider Harm Slomp en Johanna Pastoor, geb. 25-10-1915, overleden 3-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 212a, op de zuidkant van de Schutswijk.
- Geesje Booy, 27 jr, d.v. arbeider Hendrik Booy en Arendje Kats, geb. 5-5-1891, overleden 28-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 216, op de zuidkant van de Schutswijk.
- Christiaan Zwiep, 54 jr, arbeider, echtgenoot van Peetje Duinkerken, z.v. Koop Zwiep en Jentje Schonewille, geb. 21-8-1864, overleed 30-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 219a, op de noordkant van de Brouwerswijk.
- Jacoba Zwiep, 19 jr, d.v. wijlen Christiaan Zwiep en Peetje Duinkerken, geb. 17-12-1898, overleed 2-12-1918 ten huize van haar moeder, Hollandsche Veld E 219a, op de noordkant van de Brouwerswijk. Tweede sterfgeval in het gezin Zwiep.
- Grietje de Vos, 18 jr, d.v. rijksveldwachter Pieter de Vos en Jetske Veldstra, geb. 25-1900 te Emmen, overleden 10-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 240, op de zuidzijde van de Bakkerswijk, na een ziekte van drie weken.

Op de **Carstenswijk**, omgeving **Dwarsgat (Elim)**:

- Jan Pieters, 60 jr, arbeider, echtgenoot van Margaretha Schonewille, z.v. Jan Reinders Pieters en Jantje Kroezen, geb. 18-10-1858, overleden na een kortston-

dige, doch hevige ziekte, op 6-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 260, op de noordkant van de Carstenswijk.

- Geert van Blanken, 22 jr, arbeider, z.v. wijlen Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 25-1-1896, overleden 25-11-1918 bij zijn moeder in het Hollandsche Veld, E 261, op de noordkant van de Carstenswijk. Vierde sterfgeval in het gezin Van Blanken.
- Jan van Blanken, 32 jr, arbeider, z.v. Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 25-11-1885, overleden 20-11-1918 ten huize van zijn moeder, weduwe van Lucas van Blanken, Hollandsche Veld E 261, op de noordzijde van de Carstenswijk. Jan stierf 's middags om 14.30 uur, en volgens de overlijdensakten stierf gelijktijdig, ook om 14.30 uur zijn broer Lucas.
- Jantje van Blanken, 28 jr, d.v. wijlen Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 110-1890, overleed 24-11-1918 bij haar moeder in het Hollandsche Veld, E 261, op de noordkant van de Carstenswijk. Derde sterfgeval in het gezin Van Blanken.
  - Lucas van Blanken, 25 jr, arbeider, z.v. Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 6-11-1893, overleden 20-11-1918 ten huize van zijn moeder, weduwe van Lucas van Blanken, Hollandsche Veld E 261, noordkant Carstenswijk.
- Berend Kroezen, 56 jr, arbeider, z.v. Hendrik Jans Kroezen en Beeke Iemkers, geb. Ambt Hardenberg 5-11-1862, overleden 25-11-1918 in zijn woning, E 263, op de noordkant van de Carstenswijk.
- Jantje Zwiers, 5 jr, d.v. Geert Zwiers en Zwaantje Lichtendonk, geb. 18-3-1913 in de gemeente Gramsbergen, overleed 30-11-1918 bij haar grootouders, Hollandsche Veld E 282. E 282 was de woning van Jan Lichtendonk en Geesje, op de zuidkant van de Carstenswijk. Haar moeder was al overleden en haar vader was hertrouwd. Sindsdien was Jantje bij haar grootouders gebleven. Nog voor haar begrafenis overleed ook een halfbroertje van Jantje, Christiaan Zwiers.
- Harm Guichelaar, 8 mnd, z.v. vervener Harm Guichelaar en Anna Catharina Prigge, geb. 1-3-1918, overleden 28-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 287, op de zuidkant van de Carstenswijk.
- Grietje Boertien, 23 jr, arbeidster, d.v. Gosen Boertien en Beekien Benjamins, geb. 13-4-1895, overleden 6-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 303, op de noordkant van de Langewijk, bij Elim.

In de naaste omgeving van de Carstenswijk, rond de **Langewijk** en de **Jan Slots-wijk**:

- Trijntje Pastoor, de vrouw van arbeider Derk ten Kate, bevalt 12-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 307a, van een levenloos kind van het mannelijke geslacht. E 307a was op de zuidkant van de Langewijk, bij Elim.
- Aaltje Stoter, 1 jr, d.v. landbouwer Klaas Stoter en Hendrikje Kattouw, geb. 25-6-1917, overleden 5-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 324a, Jan Slots-wijk. Het was het tweede sterfgeval in één gezin. Haar tweelingzusje Geertje was op 1 december overleden.
- Geertje Stoter, 1 jr, d.v. landbouwer Klaas Stoter en Hendrikje Kattouw, geb. 25-6-1917, overleden 1-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 324a, op de Jan Slotswijk.
- Geert Schonewille, 25 jr, in het dagelijks leven arbeider en toentertijd soldaat, gelegerd te Assen. Geert was woonachtig in het Hollandsche Veld, echtgenoot van Aaltje Dekker, z.v. wijlen Geert Schonewille en Margje Prigge, geb. 10-8-1893, en

overleden te Assen op 4-11-1918. Geert en Aaltje waren inwonend bij Geerts moeder, in het pand Hollandsche Veld E 336, op de noordkant van de Bennenwijk (deze ligt ten zuiden van de Jan Slotswijk).

In het **Dalerveld**, aansluitend op het gebied bij de Jan Slotswijk:

- Jan Kroezen, 13 jr, z.v. Koert Kroezen en Grietje van der Weide, geb. 19-7-1905, overleden 12-11-1918 in de gemeente Dalen, in het Dalerveld, in de woning van zijn ouders, Dalerveld 78, vallend onder Nieuwlande, net over de grens van de gemeente Hogeveen bij Elim. Tot 13-2-1902 had het gezin gewoond in het Hollandsche Veld, op de zuidkant van de Carstenswijk, ten oosten van Elim.
- Roelof Kreeft, 33 jr, arbeider, echtgenoot van Maria Duinkerken, z.v. Jan Kreeft en Klaasje Lichtendonk, geb. 27-11-1885, overleed 5-12-1918 in zijn woning in het Dalerveld, onder Nieuwlande, ten oosten van Elim.

Op de **Jeulenwijk** en de **Meester Pieterswijk** (aangrenzende wijken) en omgeving:

- Christiaan van der Weide, 79 jr, weduwnaar van Vrouwgje Zwart, eerder weduwnaar van Grietje Kroezen, z.v. Albert van der Weide en Grietje Harms Prijs, geboren 19-9-1839, overleden 23-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 384, noordkant van de Jeulenwijk.
- Matthijs Kroezen, 17 jr, arbeider, z.v. wijlen Matthijs Kroezen en Jantje Waterham, geb. 11-7-1901 in de gemeente Gramsbergen, overleden 19-11-1918 in het vaartuig van zijn ouders, liggend voor de woning van Jam Ymker, Hollandsche Veld E 393. Jan Ymker woonde op de zuidkant van de Meester Pieterswijk. Matthijs' moeder was na de dood van zijn vader op 16-9-1916 hertrouwt met Wessel Doldersum, geb. 132-1857, wettig gescheiden van Trijntje Hoorn, z.v. Daniël Doldersum en Sophia de Jong.
- Jan Doldersum, 23 jr, arbeider, zoon van Wessel Doldersum en Jantje Boertien, geb. 13-3-1895, overleden 21-11-1918 's avonds om 23.30 uur aan boord van het vaartuig van zijn vader, liggend voor de woning van Jan Ymker, Hollandsche Veld E 393, zuidzijde Meester Pieterswijk.
- Simon Snippe, 26 jr, arbeider, echtgenoot van Sophia Doldersum, z.v. arbeider Gerrit Snippe en Hendrikje Schonewille, geb. 16-9-1892 en overleden 28-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 394, Meester Pieterswijk.
- Jacob Kikkert, 20 jr, arbeider, z.v. arbeider Berend Kikkert en Annigje Pastoor, geb. 3-11-1898, overleden 25-12-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 395, Meester Pieterswijk.
- Jantje Tichelaar, de vrouw van arbeider Hendrik Benjamins, beviel 15-11-1918 van twee levenloze kinderen, allebei jongetjes, in haar woning, Hollandsche Veld E 396. Dit pand stond op de zuidzijde van de Meester Pieterswijk.
- Christiaan Zwiers, 1 jr, z.v. Geert Zwiers en Aaltje Schonewille, geb. 25-7-1917 in de gemeente Hogeveen, overleden 2-12-1918 in de gemeente Gramsbergen. Zijn moeder beviel op 6-12-1918 van een dochter, die Christina ('Dine') werd genoemd. Dat was op dezelfde dag dat de kleine Christiaan werd begraven. De dood van het eerste kind van dit ouderpaar en de geboorte van hun tweede kind vinden we terug in één advertentie in de Hogeveensche Courant. Ze woonden bij Elim, net over de provinciegrens, en voelden zich zozeer behorend tot het Hollandsche Veld, dat deze streeknaam onder de advertentie werd gezet. De kinderen wisten later te vertellen dat ze steeds bij de Brandligtswijk hadden gewoond. De data van geboorte en overlijden komen uit het bewaard gebleven trouwboekje. Geert Zwiers

was aanvankelijk gehuwd geweest met Zwaantje Lichtendonk. Uit dat huwelijk was een dochter Jantje geboren, die ook aan de Spaanse Griep is overleden. Jantje was slechts enkele dagen voor Christiaan overleden, en moest bij zijn dood nog begraven worden.....

Op de **Barswijk** en de **Groot Hendrikswijk** (aangrenzende wijken):

- Hendrikje Benjamins, echtgenote van Hendrik Pastoor, beviel 22-11-1918 van een levenloos kind van het mannelijke geslacht, in haar woning in het Hollandsche Veld, E 417, op de zuidkant van de Barswijk.
- Hendrikje Benjamins, 41 jr, echtgenote van Hendrik Pastoor, d.v. Goosen Benjamins en Grietje Kroezen, geb. 24-11-1877, stierf 24-11-1918 op haar verjaardag, in haar woning in het Hollandsche Veld, E 417, op de zuidkant van de Barswijk.
- Grietje Engels, 58 jr, echtgenote van Harm Lucas Vos, d.v. Harm Engels en Geertje Mattenmaker, geb. 27-5-1860, overleden 19-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 420, op de noordkant van de Groot Hendrikswijk.

Op de **Reinder van Oostenwijk** en te **Moscou** (aangrenzend gebied):

- Jantje Doldersum, 2 jr, d.v. Wessel Doldersum en Johanna Bos, geb. 21-3-1916, overleden 3-12-1918 aan boord van het vaartuig van haar ouders, liggend bij de woning van Meeuwis Martens, Hollandsche Veld E 437, zuidzijde Reinder van Oostenwijk. Tweede sterfgeval op de schuit van Wessel Doldersum en Johanna Bos. Deze Wessel Doldersum was een zoon van Wessel Doldersum en Jantje Boertien.
- Johanna Doldersum, 8 mnd, d.v. arbeider Wessel Doldersum en Johanna Bos, geb. 19-3-1918, stierf 1-12-1918 aan boord van het vaartuig van haar ouders, liggend bij de woning van Frans Mol in het Hollandsche Veld, E 435, op de noordkant van de Reinder van Oostenwijk.
- Jan Jonker, 1 jr, z.v. Jacob Jonker en Annigje Kleiman, geb. 23-3-1917, overleed 29-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 444, Moscou. Onder Moscou verstond men toentertijd enkel de uiterste zuidpunt van het Zuideropgaande, bij het Ritmeestersveld. Het was een kleinzoon van grafdelver Jan Jonker.
- Annigje Kleiman, 25 jr, echtgenote van arbeider Jacob Jonker, d.v. arbeider Jan Kleiman en Annigje Kroezen, geb. 15-4-1893, overleden 1-12-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 444, te Moscou. Ze was de schoondochter van grafdelver Jan Jonker. Tweede sterfgeval in het gezin Jonker.
- Jacob Jonker, 25 jr, arbeider, weduwnaar van Annigje Kleiman, z.v. grafdelver Jan Jonker en Engeltje Koster, geb. 30-9-1893, overleden 4-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 444, Moscou. Derde sterfgeval in één jong gezin. Van het jonge gezin van Jacob Jonker en Annigje Kleiman was nu nog maar één kind over, de baby Jan Jonker, geb. 25-10-1918, een week voor de dood van zijn moeder.

Op de westkant van het **Zuideropgaande**, aangrenzend aan voorgaande wijken:

- Harm Wimmenhove, 17 jr, z.v. Roelof Wimmenhove en Klaasje Swiers, geb. 15-8-1901, stierf 14-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 488, op de westkant van het Zuideropgaande.
- Johanna Veuger, 11 jr, d.v. Jan Veuger en Arendina Koops, geb. 26-8-1907, stierf 13-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 514, op de westkant van het Zuideropgaande.

Op en rond de **Riegshoogtendijk**:

- Hendrik Kats, 27 jr, arbeider, z.v. Jan Otto Kats en Elsje Fieten, geb. 6-2-1891, overleden 18-11-1918 bij zijn ouders op de Alteveerse wijken, bij de Riegshoogtendijk, F 130a. Zijn trouwe vrienden van de Riegshoogtendijk zetten samen een rouwadvertentie in de Hoogeveensche Courant: W.Kroezen, H.ter Stege, A.Smink, K.Pastoor, P.ter Stege, R.Bisschop, H.Scholing en R.de Boer.
- Johanna Schonewille, 28 jr, echtgenote van Arend Albert Oosterveen, d.v. Pieter Schonewille en Geertruida Guichelaar, geb. 28-9-1890, overleed 28-11-1918 in haar woning op de Alteveerse Wijken, bij de Riegshoogtendijk, F 138.
- Margaretha Gruppen, 32 jr, echtgenote van Martinus Uiterwijk Winkel, d.v. Hendrik Gruppen en Geesje de Jonge, geb. 11-12-1885, overleed 30-11-1918 in haar woning bij de Riegshoogtendijk, F 158.

Overleden op de **Krakeelse Wijken**:

- Helena Schonewille, 2 jr, d.v. arbeider Hendrik Schonewille en Albertje Metselaar, geb. 9-11-1916, overleden 3-12-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 69, 7de Krakeelse Wijk.
- Grietje Slomp, 14 jr, d.v. landbouwer Harm Slomp en Lammigje Bouwmeester, geb. 26-3-1904, overleden 17-11-1918 bij haar ouders, Krakeel D 71, op de 5de Krakeelse Wijk.
- Jantina Everdina Prigge, 2 jr, d.v. Jan Evert Prigge en Roelofje Vaartjes, geb. 20-9-1916, overleed 24-11-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 103, op de 7de Krakeelse Wijk.
- Hillegonda Prigge, 5 jr, d.v. arbeider Jan Evert Prigge en Roelofje Vaartjes, geb. 25-9-1913 te Ruinen, overleden 25-11-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 103, 7de Krakeelse Wijk.

Overleden aan het **Krakeelse Opgaande**:

- Hendrik Moes, 80 jr, arbeider, echtgenoot van Aaltje Mager, z.v. Hendrik Moes en Geesje Schreurs, geb. 13-2-1838, overleden 20-22-1918 in zijn woning, Krakeel D 10, op de noordkant van het Krakeelse Opgaande. Hij werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de begraafplaats te Hoogeveen.
- Koert Salomons, 30 jr, arbeider, echtgenoot van Cornelia Bruinsma, z.v. Harm Salomons en Margje Kleine, geb. Westerbork 13-9-1888, overleden 15-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 43, op de noordkant van het Krakeelse Opgaande.
- Aaldert Tuit, 39 jr, arbeider, echtgenoot van Aaltje Blokzijl, z.v. Arend Tuit en Pietertje Smit, geb. 26-6-1879, stierf 16-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 54, noordkant Krakeelse Opgaande.
- Hilbert Everts, arbeider, 66 jr, echtgenoot van Niesje de Groot, z.v. Evert Everts en Jantje Lunenburg, geb. 6-3-1852, overleden 17-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 134, zuidzijde Krakeelse Opgaande. Hij werd donderdag 21-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.
- Trijntje Veld, 26 jr, echtgenote van Egbert Kellij, d.v. landbouwer Hendrik Veld en Hendrikje ten Cate, geb. 4-10-1892, stierf 12-11-1918 na een kortstondige ziekte in haar woning, Krakeel D 146, zuidkant Krakeelse Opgaande.
- Hendrik Kat, 22 jr, arbeider, z.v. landbouwer Hendrik Kat en Aaltje Luchies, geb. 11-2-1896, overleden 4-12-1918 bij zijn ouders, Krakeel D 152, zuidkant Krakeelse Opgaande.

- Cornelia Geertruida Steenbergen, 21 jr, d.v. landbouwer Hendrik Steenbergen en Everdina Maria Elisabeth Gruppen, geb. Oosterhesselen 28-9-1897, overleden 15-11-1918 na een ziekte van slechts acht dagen bij haar ouders, Krakeel D 153. Dit pand stond op de zuidkant van het Krakeelse Opgaande, niet ver van het dorp Hoogeveen verwijderd. Het laatste pand voor Hoogeveen was D 154. Cornelia werd 19-11-1918 begraven in een eigen graf op de Hoogeveense begraafplaats.

Noordscheschut e.o.:

- Geesje Scholten, 14 jr, d.v. arbeider Jan Scholten en Hendrikje Nijmeijer, geb. 207-1904, overleden 18-11-1918 bij haar ouders, Noord C 153, op de noordzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 14de en de 17de wijk.
- Hendrik Luchies, 51 jr, arbeider, echtgenoot van Geesje Dekker, z.v. Albert Luchies en Hendrikje Meijer, geb. 24-4-1867, overleden 26-11-1918 in zijn woning te Noord, C175, noordzijde Noordse Opgaande, 20ste of 21ste wijk.
- Johannes Scholten, 39 jr, bakker, echtgenoot van Jantien Middelveld, z.v. Pieter Scholten en Femmigje Dunnink, geb. Gramsbergen 23-3-1879, overleden 29-11-1918 in zijn woning te Noord, C 180, op de noordzijde van het Noordse Opgaande, 22ste wijk. Hij werd begraven in een eigen graf op het oude gedeelte van de Hoogeveense begraafplaats, blok I, graf 24.
- Lammigje ten Hoeve, 10 jr, d.v. Izaäk Hilbert ten Hoeve en Margrieta Bakker, geb. 4-4-1908, overleden 15-11-1918, bij haar ouders, Noord C 230, bij Noordscheschut, op de noordzijde van het opgaande. Ze werd begraven in een eigen graf, op het oude gedeelte bij het baarhuisje te Hollandscheveld. Per abuis werd later de verkeerde overlijdensdatum op haar grafsteen gezet. Volgens de steen zou ze in april 1918 zijn gestorven. Volgens het register van de begraafplaats werd ze hier wel degelijk in november bijgezet, in graf 64 van gedeelte 5 EG.
- Geesje Meinen, 23 jr, d.v. landbouwer Hendrik Meinen en Wubbijge Veldman, geb. 23-7-1895, overleden 21-11-1918 bij haar ouders, Noord C 357, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, 18de wijk. Ze werd 25-11-1918 begraven op de algemene begraafplaats te Hoogeveen.
- Leffert Kriekjes, 29 jr, arbeider, zoon van arbeider Matthijs Kriekjes en Marchien Figelant, geb. 28-1-1889, overleed 27-11-1918 in Ziekenhuis Bethesda te Hoogeveen. Matthijs Kriekjes woonde op C 365, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, op de 21ste wijk. Uit het feit dat Hendrik Groote, de buurman van Matthijs Kriekjes het overlijden aangaf op het gemeentehuis, mogen we afleiden dat Leffert onder het huishouden van zijn ouders viel.
- Maria Otten, 1 jr, d.v arbeider Roelof Otten en Margje Geertruida Botter, geb. 1410-1917, overleden 17-11-1918 bij haar ouders, Noord C 367, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, bij de 20ste wijk.
- Johannes Gort, 83 jr, arbeider, echtgenoot van Wummigje Hup en eerder weduwnaar van Grietje Veuger, geb. 9-8-1835, overleden 27-11-1918. Zijn overlijdensakte vermeldt geen adres, wel dat hij te Noord woonde. We vinden hem in het huisnummerregister over de jaren 1910-1923 bij zijn overlijden wonen op Noord C 369, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 18de en de 20ste wijk. Dit

klopt met de adressen van de burens die zijn overlijden opgaven bij het gemeentehuis, Hendrik Groote en Roelof Otten.

- Frens Stuifzand, 16 jr, schippersknecht, z.v. arbeider Frens Stuifzand en Geertje Dunning, geb. 13-7-1902, overleden 14-12-1918 bij zijn ouders, Noord C398, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 11de en de 12de wijk.

Nieuweroord (gedeeltelijk, alleen in gemeente Hoogeveen):

- Elsje Brinkman, 2 jr, d.v. scheepsjager Egbert Brinkman en Willemina van Veen, geb. 9-10-1916, stierf 28-11-1918 bij haar ouders, Noord C 239, noordzijde van het kanaal, ten oosten van Noordscheschut, op de noordzijde van het opgaande. - Margje Bruinsma, 22 jr, overleed te Nieuweroord, net buiten de gemeente Hoogeveen, op 24-11-1918, na slechts enkele dagen ziek te zijn geweest.
- J.H.Otten, gehuwd, overleden te Nieuweroord, net buiten de gemeente Hoogeveen, op 20-11-1918, volgens overlijdensadvertentie in de Hoogeveensche Courant. Hij was slechts vier dagen ziek geweest.
- Jantje ten Brink, 77 jr, weduwe van Harm Schonewille, d.v. Jan Frederiks ten Brink en Femmigje Jans Stoffers, geb. 18-5-1841, overleden 24-11-1918 ten huize van Berend van der Weide, Noord C 265, ten zuiden van het Noordse Opgaande te Nieuweroord.
- Lambert Slomp, arbeider, weduwnaar van Margje Jonkman, z.v. Gerard Slomp en Jansien Schra, geb. 3-1-1839, overleden 14-11-1918 in zijn woning, Noord C 317, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande.
- Annigje Everts, 8 jr, d.v. landbouwer Albert Everts en Johanna van der Haar, geb. 3-2-1910, stierf 11-11-1918 bij haar ouders, Noord C 318, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande.

In het **Zwinderscheveld** (Nieuwlande, gemeente Oosterhesselen):

- Hendrik Jan Klein Wassink, 48 jr, z.v. Jan Hendrik Klein Wassink en Hendrika Woerts, geb. te Hengelo 25-12-1869, overleden 19-11-1918 te Zwinderscheveld (nu Nieuwlande). Hij was gehuwd met Gerritje Bruijfel. Ze hadden een landbouwbedrijf. Geen griepslachtoffer! Hij stierf volgens de familie door een trap van een paard.
- Trijntje Thalen, 27 jr, echtgenote van Evert Boer, overleed na een ziekte van slechts 4 dagen, op 27-11-1918, te Nieuwlande, zo lezen we in de Hoogeveensche Courant. Ze werd begraven in een koopgraf te Hollandscheveld. De overlijdensakte maakt melding van het Zwinderscheveld. Ze werd 27-4-1892 geboren als dochter van Jacob Thalen en Femmigje Kikkert.
- Jan Kregel, 37 jr, z.v. Jan Stevens Kregel en Aaltje van de Sluis, geb. 29-3-1881, overleden 9-12-1918 te Zwinderscheveld. Jan was gehuwd met Lammina Kwant en ze waren landbouwers.
- Lammina Kwant, 39 jr, d.v. Tieme Kwant en Beertje Kregel, geb. 22-12-1878, overleden 19-12-1918 te Zwinderscheveld. Lammina was weduwe van Jan Kregel en tevens gescheiden echtgenote van Klaas van der Sleen.

In het **Kerkenveld** en **Alteveer** (gemeente Zuidwolde):

- Lammigje van den Hof, 17 jr, geb. 27-3-1901, d.v. Roelof van den Hof, landbouwer, en Grietje Gruppen, overleden 6-11-1918. Ze was getrouwd met Gerard Haar. Ze overleed in hun woning te Kerkenveld.

- Jantje Gruppen, 66 jr, d.v. Geert Hendriks Gruppen en Jentje Jans Zanting, geb. 16-1-1852. Ze overleed 17-11-1918 in haar woning te Kerkenveld.
  - Aaltje Wobben, 25 jr, d.v. Barth Wobben, arbeider, en Zwaantje Zwiep. Geb. 14-6-1893, overleden 17-11-1918 te Kerkenveld, ten huize van vader (moeder was al voordien overleden. Er volgden nog meer kinderen uit dit gezin!)
  - Bartha Frederika Bos, 19 jr. d.v. Hendrik Bos, landbouwer, en Johanna Scholten. Geb.6-7-1899, overleden 17-11-1918 bij haar ouders te Kerkenveld.
  - Maria van den Hof, 9 jr, d.v. Roelof van den Hof, landbouwer, en Grietje Gruppen, geb. 14-6-1909, overleden 18-11-1918 in de ouderlijke woning te Kerkenveld. - Willem Wobben, 23 jr, arbeider, z.v. Barth Wobben, arbeider, en Zwaantje Zwiep, geb. 12-11-1895, overleden 18-11-1918 bij zijn ouders te Kerkenveld.
  - Klaas Wobben, 16 jr, arbeider, z.v. Barth Wobben, arbeider, en Zwaantje Zwiep. Geb.26-2-1902, overleden 19-11-1918 bij zijn ouders te Kerkenveld.
  - Martje Bennema, 45 jr, d.v. Freerk Bennema en Anna Telkamp uit Noordbroek. Getrouwd met Jan Hamhuis. Overleden 20-11-1918 in hun woning te Braamberg, onder Kerkenveld.
-
- Hendrikje Boer, 79 jr, geb. 22-11-1839, d.v. Klaas Boer en Hilligje Knol, weduwe van Klaas Hoorn. Ze overleed 22-11-1918 in haar woning te Kerkenveld, op haar verjaardag. Ze had de leeftijd, maar ze stierf wel midden in de griepgolf.
  - Margrieta Smit, 47 jr, d.v. Johan Georg Smit en Johanna van Dooren, geb. 3-7-1871, overleden 25-11-1918. Ze was getrouwd met Klaas Koekoek en stierf in hun woning te Kerkenveld.
  - Harm Timmerman, 2 jr, z.v. Jan Timmerman, landbouwer, en Aaltje Wobben, geb. 14-10-1916, overleden 28-11-1918 in het ouderlijke huis te Alteveer.
  - Aaltje Wobben, 38 jr, d.v. Klaas Wobben en Marrigjen ten Hoeve, geb. 16-4-1880. Getrouwd met Jan Timmerman, eerder weduwe van Roelof Schokker. Ze overleed 29-11-1918 in haar woning te Alteveer.
  - Henderkien Willems, 28 jr, d.v. Willem Willems en Hendrika Uiterwijk Winkel, geb. 30-10-1890, overleden 29 november 1918 te Kerkenveld. Ze was getrouwd met Reinder Schraa.

-

**ALFABETISCHE LIJST VAN SLACHTOFFERS VAN DE GROTE STERFTE
IN HET GEBIED DAT AANGeweZEN WAS OP DE
BEGRAAFPLAATS VAN HOLLANDSCHEVELD**

B

- Lamberta Bakker, 28 jr, echtgenote van Jan Rozeman, hoofd der school te Vroomshoop, aldaar overleden 8-12-1918, geb. 2-12-1890 te Noordscheschut, d.v. bakker Geert Bakker en Hilligje Troost. Overgebracht naar Hollandscheveld en aldaar begraven in een koopgraf.
- Hendrikje Benjamins, echtgenote van Hendrik Pastoor, beviel 22-11-1918 van een levenloos kind van het mannelijke geslacht, in haar woning in het Hollandsche Veld, E 417, op de zuidkant van de Barswijk.
- Hendrikje Benjamins, 41 jr, echtgenote van Hendrik Pastoor, d.v. Goosen Benjamins en Grietje Kroezen, geb. 24-11-1877, stierf 24-11-1918 op haar verjaardag, in haar woning in het Hollandsche Veld, E 417, op de zuidkant van de Barswijk. - Geert van Blanken, 22 jr, arbeider, z.v. wijlen Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 25-1-1896, overleden 25-11-1918 bij zijn moeder in het Hollandsche Veld, E 261, op de noordkant van de Carstenswijk. Vierde sterfgeval in het gezin Van Blanken.
- Jan van Blanken, 32 jr, arbeider, z.v. Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 25-11-1885, overleden 20-11-1918 ten huize van zijn moeder, weduwe van Lucas van Blanken, Hollandsche Veld E 261, op de noordzijde van de Carstenswijk. Jan stierf 's middags om 14.30 uur, en volgens de overlijdensakten stierf gelijktijdig, ook om 14.30 uur zijn broer Lucas.
- Jantje van Blanken, 28 jr, d.v. wijlen Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 110-1890, overleed 24-11-1918 bij haar moeder in het Hollandsche Veld, E 261, op de noordkant van de Carstenswijk. Derde sterfgeval in het gezin Van Blanken.
- Lucas van Blanken, 25 jr, arbeider, z.v. Lucas van Blanken en Geertje Pieters, geb. 6-11-1893, overleden 20-11-1918 ten huize van zijn moeder, weduwe van Lucas van Blanken, Hollandsche Veld E 261, noordkant Carstenswijk.
- Anna Blokzijl, 43 jr, echtgenote van Jan Remken, d.v. Gerhardus Blokzijl en Hendrikje Meinen, geb. 24-2-1875, overleden 22-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 524, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande. –
- Egbert Boertien, 27 jr, arbeider, echtgenoot van Evertje van der Meer, z.v. Albert Boertien en Margje Thalen, geb. 3-5-1891, overleed 24-11-1918 in zijn woning in het Hollandsche Veld, E 569, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Grietje Boertien, 23 jr, arbeidster, d.v. Gosen Boertien en Beekien Benjamins, geb. 13-4-1895, overleden 6-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 303, op de noordkant van de Langewijk, bij Elim.
- Hendrik Boertien, 1 jr, z.v. arbeider Jan Boertien en Aaltje Schonewille, geb. 24-4-1917, overleed 22-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 212, op de zuidkant van de Schutswijk.
- Klaasje Boertien, 1 jr, d.v. arbeider Jan Boertien en Annigje Kreeft, geb. 9-6-1917, overleden 21-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 122a, op de noordkant van het Rechthuis.

- Roelofje Boertien, 28 jr, echtgenote van Hendrik Tigelaar, d.v. Hendrik Boertien en Zwaantje Koster, geb. 14-10-1890, stierf 14-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 69, op de noordkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Geesje Booy, 27 jr, d.v. arbeider Hendrik Booy en Arendje Kats, geb. 5-5-1891, overleden 28-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 216, op de zuidkant van de Schutswijk.
- Jantje ten Brink, 77 jr, weduwe van Harm Schonewille, d.v. Jan Frederiks ten Brink en Femmigje Jans Stoffers, geb. 18-5-1841, overleden 24-11-1918 ten huize van Berend van der Weide, Noord C 265, ten zuiden van het Noordse Opgaande te Nieuweroord.
- Elsje Brinkman, 2 jr, d.v. scheepsjager Egbert Brinkman en Willemina van Veen, geb. 9-10-1916, stierf 28-11-1918 bij haar ouders, Noord C 239, noordzijde van het kanaal, ten oosten van Noordscheschut, op de noordzijde van het opgaande.
- Margje Bruinsma, 22 jr, overleed te Nieuweroord, net buiten de gemeente Hoo-geveen, op 24-11-1918, na slechts enkele dagen ziek te zijn geweest.

D

- Marinus Deuten, 2 jr, z.v. Hendrik Deuten en Jantje Koster, geb. 25-5-1916, overleden 26-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 148, Rechttuit Zuidzijde.
- Margje Deuten, de echtgenote van arbeider Hendrik Fidom, beviel 28-11-1918 van een levenloos manlijk kind, in hun woning in het Hollandsche Veld, volgens de overlijdensakte pand E 13. Daar is Hendrik Fidom niet te vinden, in het huisnummerregister. We vinden het jonge gezin wel op E 11. Beide nummers waren op de oostkant van het opgaande, in de Wolfsbos. Hendrik Fidom en Margje Deuten woonden daarna tot op hoge leeftijd aan het 2de Zandwijkje. Dit levenloze kind moet begraven zijn te Hollandscheveld, want het werd niet begraven op de Hooge-veense begraafplaats. De grootvader van dit kind, ook een Hendrik Fidom, was betrokken bij de begrafenis van meerdere griep-slachtoffers. Margje Deuten was een dochter van Hendrik Deuten en Jantje Koster. Op 26-11-1918, twee dagen eerder, was Margje Deuten's broertje Marinus overleden.
- Jan Doldersum, 23 jr, arbeider, zoon van Wessel Doldersum en Jantje Boertien, geb. 13-3-1895, overleden 21-11-1918 's avonds om 23.30 uur aan boord van het vaartuig van zijn vader, liggend voor de woning van Jan Ymker, Hollandsche Veld E 393, zuidzijde Meester Pieterswijk.
- Jantje Doldersum, 2 jr, d.v. Wessel Doldersum en Johanna Bos, geb. 21-3-1916, overleden 3-12-1918 aan boord van het vaartuig van haar ouders, liggend bij de woning van Meeuwis Martens, Hollandsche Veld E 437, zuidzijde Reinder van Oostenwijk. Tweede sterfgeval op de schuit van Wessel Doldersum en Johanna Bos. Deze Wessel Doldersum was een zoon van Wessel Doldersum en Jantje Boertien.
- Johanna Doldersum, 8 mnd, d.v. arbeider Wessel Doldersum en Johanna Bos, geb. 19-3-1918, stierf 1-12-1918 aan boord van het vaartuig van haar ouders, liggend bij de woning van Frans Mol in het Hollandsche Veld, E 435, op de noordkant van de Reinder van Oostenwijk.

E

- Grietje Engels, 58 jr, echtgenote van Harm Lucas Vos, d.v. Harm Engels en Geertje Mattenmaker, geb. 27-5-1860, overleden 19-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 420, op de noordkant van de Groot Hendrikswijk.
- Annigje Everts, 8 jr, d.v. landbouwer Albert Everts en Johanna van der Haar, geb. 3-2-1910, stierf 11-11-1918 bij haar ouders, Noord C 318, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande. Dit gedeelte van Noord viel onder Nieuweroord. Ze stierf na een hevige ziekte van slechts zes dagen.
- Hilbert Everts, arbeider, 66 jr, echtgenoot van Niesje de Groot, z.v. Evert Everts en Jantje Lunenburg, geb. 6-3-1852, overleden 17-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 134, zuidzijde Krakeelse Opgaande. Hij werd donderdag 21-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.

G

- Johannes Gort, 83 jr, arbeider, echtgenoot van Wummigje Hup en eerder weduwnaar van Grietje Veuger, geb. 9-8-1835, overleden 27-11-1918. Zijn overlijdensakte vermeldt geen adres, wel dat hij te Noord woonde. We vinden hem in het huisnummerregister over de jaren 1910-1923 bij zijn overlijden wonen op Noord C 369, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 18de en de 20ste wijk. Dit klopt met de adressen van de burens die zijn overlijden opgaven bij het gemeentehuis, Hendrik Groote en Roelof Otten. Johannes Gort werd zaterdag 30-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.
- Margaretha Gruppen, 32 jr, echtgenote van Martinus Uiterwijk Winkel, d.v. Hendrik Gruppen en Geesje de Jonge, geb. 11-12-1885, overleed 30-11-1918 in haar woning bij de Riegshoogtendijk, F 158.
- Harm Guichelaar, 8 mnd, z.v. vervener Harm Guichelaar en Anna Catharina Prigge, geb. 1-3-1918, overleden 28-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 287, op de zuidkant van de Carstenswijk.

H

- Hendrik Hartholt, 19 jr, soldaat, z.v. Bastiaan Hartholt en Hadeweg van Raalte, geb. 30-1-1899 te Kerkenveld, overleden te Assen op 5-11-1918. Gelegerd te Assen en wonend in het Hollandsche Veld in het pand E 521 op de zuidkant van Het Hoekje, naast zijn schoonouders (Arend Schonewille en Geesje Maatjes, Hollandsche Veld E 522). Hij was sinds 11-9-1918 echtgenoot van Geertruida Schonewille. Bij zijn overlijden was zijn vrouw hoog zwanger. Ze beviel 21-1-1919 van een dochter: Hadeweg Hendrika.
- Berend Haveman, 5 jr, z.v. Albert Haveman en Hilligje Snijders, geb. 4-4-1913, overleden 20-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 181, op de oostkant van het Zuideropgaande, even ten zuiden van het Hoekje.
- Hotze Hilbert ten Hoeve, bakker, 38 jr, echtgenoot van Aaltje Troost, z.v. Hilbert Jacobs ten Hoeve en Fokje van den Berg, geb. 22-1-1880 te Engwirden, overleden 17-11-1918 'na een ongesteldheid van slechts enkele dagen' in zijn woning, Hollandsche Veld E 518, voorop het Zuideropgaande, op de westkant ervan. Er

werd al voor het onderzoek naar de Spaanse Griep in het gebied door de familie aangegeven dat hij eraan was gestorven.

- Jacob ten Hoeve, 30 jr, arbeider, echtgenoot van Klaasje van der Meer, z.v. Lambert ten Hoeve en Aaltje Mol, geb. 26-5-1888, overleden 21-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 145, Rechttuit Zuidzijde.
- Lammigje ten Hoeve, 10 jr, d.v. Izaäk Hilbert ten Hoeve en Margrieta Bakker, geb. 4-4-1908, overleden 'zeer plotseling, zeer onverwachts', op 15-11-1918, bij haar ouders, Noord C 230, bij Noordscheschut, op de noordzijde van het opgaande. Ze werd begraven in een eigen graf, op het oude gedeelte bij het baarhuisje te Hollandscheveld. Per abuis werd later de verkeerde overlijdensdatum op haar grafsteen gezet. Volgens de steen zou ze in april 1918 zijn gestorven. Volgens het register van de begraafplaats werd ze hier wel degelijk in november bijgezet, in graf 64 van gedeelte 5 EG.

J

- Jacob Jonker, 25 jr, arbeider, weduwnaar van Annigje Kleiman, z.v. grafdelver Jan Jonker en Engeltje Koster, geb. 30-9-1893, overleden 4-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 444, Moscou. Derde sterfgeval in één jong gezin. Van het jonge gezin van Jacob Jonker en Annigje Kleiman was nu nog maar één kind over, de baby Jan Jonker, geb. 25-10-1918, een week voor de dood van zijn moeder.
- Jan Jonker, 1 jr, z.v. Jacob Jonker en Annigje Kleiman, geb. 23-3-1917, overleed 29-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 444, Moscou. Onder Moscou verstond men toentertijd enkel de uiterste zuidpunt van het Zuideropgaande, bij het Ritmeestersveld. Het was een kleinzoon van grafdelver Jan Jonker.

K

- Hendrik Kat, 22 jr, arbeider, z.v. landbouwer Hendrik Kat en Aaltje Luchies, geb. 112-1896, overleden 4-12-1918 bij zijn ouders, Krakeel D 152, zuidkant Krakeelse Opgaande.
- Hendrik Kats, 27 jr, arbeider, z.v. Jan Otto Kats en Elsje Fieten, geb. 6-2-1891, overleden 18-11-1918 bij zijn ouders op de Alteveerse wijken, bij de Riegshoogtendijk, F 130a. Zijn trouwe vrienden van de Riegshoogtendijk zetten samen een rouwadvertentie in de Hoogeteense Courant: W.Kroezen, H.ter Stege, A.Smink, K.Pastoor, P.ter Stege, R.Bisschop, H.Scholing en R.de Boer.
- Jacob Kikkert, 20 jr, arbeider, z.v. arbeider Berend Kikkert en Annigje Pastoor, geb. 3-11-1898, overleden 25-12-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 395, Meester Pieterswijk.
- Annigje Kleiman, 25 jr, echtgenote van arbeider Jacob Jonker, d.v. arbeider Jan Kleiman en Annigje Kroezen, geb. 15-4-1893, overleden 1-12-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 444, te Moscou. Ze was de schoondochter van grafdelver Jan Jonker. Tweede sterfgeval in het gezin Jonker.
- Hilligje Kleine, 81 jr, weduwe van grafdelver Geert Reinders Maatjes, d.v. Berend Kleine en Geesje Booy, geb. 7-7-1837, overleed zacht en kalm op 15-11-1918 ten huize van Andries Mol, Hollandsche Veld E 116. Het ging om de woning tussen

- hoofdmeester Freek Brands (E113) en de Openbare Lagere School bij de Kerk (E117). In de huidige situatie moeten we het pand situeren op de oostzijde van het noordelijke deel van de Hendrik Raakweg, bij de Kerkenkavel. Hilligje Kleine was de grootmoeder van Hendrik Hartholt en Geertruida Schonewille.
- Hendrik Jan Klein Wassink, 48 jr, z.v. Jan Hendrik Klein Wassink en Hendrika Woerts, geb. te Hengelo 25-12-1869, overleden 19-11-1918 te Zwinderscheveld (nu Nieuwlande). Hij was gehuwd met Gerritje Bruijfel. Ze hadden een landbouwbedrijf. Geen griepslachtoffer! Hij stierf volgens de familie door een trap van een paard.
  - Annigje Kreeft, 49 jr, echtgenote van postbode Jan Aaldert Mennink, d.v. Geert Kreeft en Jentje Ridderinkhoff, geb. Zuidwolde 15-7-1869, overleden 14-11-1918 in haar woning, Krakeel D121. Hoewel dit pand volgens het toenmalig gehanteerde systeem van nummering onder het Krakeel viel, stond het aan de Kerkenkavel.
  - Roelof Kreeft, 33 jr, arbeider, echtgenoot van Maria Duinkerken, z.v. Jan Kreeft en Klaasje Lichtendonk, geb. 27-11-1885, overleed 5-12-1918 in zijn woning in het Dalerveld, onder Nieuwlande, ten oosten van Elim.
  - Jan Kregel, 37 jr, z.v. Jan Stevens Kregel en Aaltje van de Sluis, geb. 29-3-1881, overleden 9-12-1918 te Zwinderscheveld. Jan was gehuwd met Lammina Kwant en ze waren landbouwers.
  - Leffert Kriekjes, 29 jr, arbeider, zoon van arbeider Matthijs Kriekjes en Marchien Figelant, geb. 28-1-1889, overleed 27-11-1918 in Ziekenhuis Bethesda te Hoogeveen. Matthijs Kriekjes woonde op C 365, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, op de 21ste wijk. Uit het feit dat Hendrik Groote, de buurman van Matthijs Kriekjes het overlijden aangaf op het gemeentehuis, mogen we afleiden dat Leffert onder het huishouden van zijn ouders viel. Leffert werd zaterdag 30-11-1918 begraven op het oude gedeelte van de algemene begraafplaats te Hoogeveen.
  - Berend Kroezen, 56 jr, arbeider, z.v. Hendrik Jans Kroezen en Beeke Iemkers, geb. Ambt Hardenberg 5-11-1862, overleden 25-11-1918 in zijn woning, E 263, op de noordkant van de Carstenswijk.
  - Jan Kroezen, 13 jr, z.v. Koert Kroezen en Grietje van der Weide, geb. 19-7-1905, overleden 12-11-1918 in de gemeente Dalen, in het Dalerveld, in de woning van zijn ouders, Dalerveld 78, vallend onder Nieuwlande, net over de grens van de gemeente Hoogeveen bij Elim. Tot 13-2-1902 had het gezin gewoond in het Hollandse Veld, op de zuidkant van de Carstenswijk, ten oosten van Elim.
  - Matthijs Kroezen, 17 jr, arbeider, z.v. wijlen Matthijs Kroezen en Jantje Waterham, geb. 11-7-1901 in de gemeente Gramsbergen, overleden 19-11-1918 in het vaartuig van zijn ouders, liggend voor de woning van Jam Ymker, Hollandsche Veld E 393. Jan Ymker woonde op de zuidkant van de Meester Pieterswijk. Matthijs' moeder was na de dood van zijn vader op 16-9-1916 hertrouwt met Wessel Doldersum, geb. 132-1857, wettig gescheiden van Trijntje Hoorn, z.v. Daniël Doldersum en Sophia de Jong.
  - Jan Kuiper, 25 jr, arbeider, z.v. Hendrik Kuiper en Lammigje Timmer, geb. 6-9-1893, overleden 18-11-1918 na een kortstondig lijden van slechts zeven dagen, bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 86b, op de noordkant van het huidige Hollandsecheveldse Opgaande.

- Lammina Kwant, 39 jr, d.v. Tieme Kwant en Beertje Kregel, geb. 22-12-1878, overleden 19-12-1918 te Zwinderscheveld. Lammina was weduwe van Jan Kregel en tevens gescheiden echtgenote van Klaas van der Sleen.

L

- Hendrik Luchies, 51 jr, arbeider, echtgenoot van Geesje Dekker, z.v. Albert Luchies en Hendrije Meijer, geb. 24-4-1867, overleden 26-11-1918 in zijn woning te Noord, C175, noordzijde Noordse Opgaande, 20ste of 21ste wijk. Hij werd zaterdag 30-11-1918 begraven op het oude gedeelte van de algemene begraafplaats te Hoogeveen. - Gerhardus Lijster, 1 jr, z.v. landbouwer Gerhardus Lijster en Aaltje ten Kleij, geb. 12-10-1917, overleden 19-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 592, op de westkant van het opgaande, in de Wolfsbos. Hij werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de begraafplaats te Hoogeveen.

M

- Geesje Meinen, 23 jr, d.v. landbouwer Hendrik Meinen en Wubbijge Veldman, geb. 23-7-1895, overleden 21-11-1918 bij haar ouders, Noord C 357, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, 18de wijk. Ze werd 25-11-1918 begraven op de algemene begraafplaats te Hoogeveen.
- Catharina Jentje Mennink, 15 jr, d.v. postbode Jan Aaldert Mennink en wijlen Annigje Kreeft, geb. 24-2-1903 en overleden 19-11-1918 bij haar vader, Krakeel D 121, Kerkenkavel. Dit was het tweede sterfgeval in dit gezin door de Spaanse Griep. Annigje Kreeft werd de dag ervoor begraven.
- Hendrik Metselaar, 10 jaar, z.v. Jan Metselaar en Anna Thalen, geb. 13-4-1908, overleed 16-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 140. E 140 werd volgens het huisnummerregister uit de periode 1910-1923 gevonden op de zuidzijde van het Rechttuit. Daaronder vielen echter ook de woningen op het 1ste en het 2de Zandwijkje. Vader Jan Metselaar werd genoemd tussen Jan Corba (voorop 2de Zandwijkje) en Arend Smit (voorop 3de Zandwijkje) en woonde toentertijd op het 2de Zandwijkje. In 1977 werd tijdens een familieonderzoek door een zuster van Hendrik aangegeven dat hij aan de Spaanse Griep was overleden.
- Hendrik Moes, 80 jr, arbeider, echtgenoot van Aaltje Mager, z.v. Hendrik Moes en Geesje Schreurs, geb. 13-2-1838, overleden 20-22-1918 in zijn woning, Krakeel D 10, op de noordkant van het Krakeelse Opgaande. Hij werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de begraafplaats te Hoogeveen.

O

- Geesje Oelen, echtgenote van Jan Prins, beviel 26-12-1918 van een levenloos kind van het vrouwelijke geslacht, in haar woning, Hollandsche Veld E 149, op de zuidkant van het Rechttuit, 1ste Zandwijkje.

- Elsie Okken, 29 jr, echtgenote van Pieter Bos, dochter van Harm Okken en Fijchje Koops, geboren 13-11-1889, overleden 17-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 588, op de westzijde van het opgaande, in de Wolfsbos.
- Maria Otten, 1 jr, d.v arbeider Roelof Otten en Margje Geertruida Botter, geb. 1410-1917, overleden 17-11-1918 na een smartelijk lijden van slechts enkele dagen bij haar ouders, Noord C 367, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande, bij de 20ste wijk. Ze werd donderdag 21-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.
- J.H.Otten, gehuwd, overleden te Nieuweroord, net buiten de gemeente Hoogeveen, op 20-11-1918, volgens overlijdensadvertentie in de Hoogeveensche Courant. Hij was slechts vier dagen ziek geweest.

P

- Trijntje Pastoor, de vrouw van arbeider Derk ten Kate, bevalt 12-11-1918 in haar woning, Hollandsche Veld E 307a, van een levenloos kind van het mannelijke geslacht. E 307a was op de zuidkant van de Langewijk, bij Elim.
- Jan Pieters, 60 jr, arbeider, echtgenoot van Margaretha Schonewille, z.v. Jan Reinders Pieters en Jantje Kroezen, geb. 18-10-1858, overleden na een kortstondige, doch hevige ziekte, op 6-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 260, op de noordkant van de Carstenswijk.
- Harm Pol, 36 jr, schippersknecht, z.v. wijlen Harm Pol en Luchien Boertien, geb. 510-1882, overleden 2-12-1918 in de woning van zijn moeder, Hollandsche Veld E 525, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande. In de Hoogeveensche Courant werd een advertentie geplaatst door zijn vrienden P.Booij, Jacob Booij, A.Blomsma, P.van der Weide en A.Redderhof.
- Hillegonda Prigge, 5 jr, d.v. arbeider Jan Evert Prigge en Roelofje Vaartjes, geb. 259-1913 te Ruinen, overleden 25-11-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 103, 7de Krakeelse Wijk.
- Jantina Everdina Prigge, 2 jr, d.v. Jan Evert Prigge en Roelofje Vaartjes, geb. 20-91916, overleed 24-11-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 103, op de 7de Krakeelse Wijk.
- Folkert Prins, 80 jr, arbeider, weduwnaar van Annigje Okken, eerder van Geertje Meijer, z.v. Jan Geerts Prins en Maria Okken, geb. 10-3-1838, overleden 20-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 125, op de noordkant van het Rechduit.

S

- Koert Salomons, 30 jr, arbeider, echtgenoot van Cornelia Bruinsma, z.v. Harm Salomons en Margje Kleine, geb. Westerbork 13-9-1888, overleden 15-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 43, op de noordkant van het Krakeelse Opgaande.
- Geesje Scholten, 14 jr, d.v. arbeider Jan Scholten en Hendrikje Nijmeijer, geb. 207-1904, overleden 18-11-1918 bij haar ouders, Noord C 153, op de noordzijde van het Noordse Opgaande, tussen de 14de en de 17de wijk. Ze werd zaterdag 23-11-1918 begraven op het algemene gedeelte van de oude begraafplaats te Hoogeveen.
- Johannes Scholten, 39 jr, bakker, echtgenoot van Jantien Middelveld, z.v. Pieter Scholten en Femmigje Dunnink, geb. Gramsbergen 23-3-1879, overleden 29-11-1918 in zijn woning te Noord, C 180, op de noordzijde van het Noordse Ogaan-

- de, 22ste wijk. Hij werd begraven in een eigen graf op het oude gedeelte van de Hoogeveense begraafplaats, blok I, graf 24.
- Geert Schonewille, 25 jr, in het dagelijks leven arbeider en toentertijd soldaat, gelegerd te Assen. Geert was woonachtig in het Hollandsche Veld, echtgenoot van Aaltje Dekker, z.v. wijlen Geert Schonewille en Margje Prigge, geb.10-8-1893, en overleden te Assen op 4-11-1918. Geert en Aaltje waren inwonend bij Geerts moeder, in het pand Hollandsche Veld E 336, op de noordkant van de Bennenwijk.
  - Helena Schonewille, 2 jr, d.v. arbeider Hendrik Schonewille en Albertje Metselaar, geb. 9-11-1916, overleden 3-12-1918 bij haar ouders in het Krakeel, D 69, 7de Krakeelse Wijk.
  - Johanna Schonewille, 28 jr, echtgenote van Arend Albert Oosterveen, d.v. Pieter Schonewille en Geertruida Guichelaar, geb. 28-9-1890, overleed 28-11-1918 in haar woning op de Alteveerse Wijken, bij de Riegshoogtendijk, F 138.
  - Roelofje van der Sleen, 6 jr, d.v. Klaas van der Sleen en Trijntje Benjamins, geb. 22-1912, overleden 20-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 133, op de noordkant van het Rechthuis.
  - Titia van der Sleen, 5 jr, d.v. arbeider Klaas van der Sleen en Trijntje Benjamins, geb. 11-10-1913, overleden 19-12-1918 in de woning van haar ouders, Hollandsche Veld E 133, op de noordkant van het Rechthuis. Dit is het eerste sterfgeval na de 6de december. Op de 20ste november was haar zusje Roelofje overleden.
  - Grietje Slomp, 14 jr, d.v. landbouwer Harm Slomp en Lammigje Bouwmeester, geb. 26-3-1904, overleden 17-11-1918 bij haar ouders, Krakeel D 71, op de 5de Krakeelse Wijk.
  - Hendrikje Slomp, 3 jr, d.v. arbeider Harm Slomp en Johanna Pastoor, geb. 25-10-1915, overleden 3-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 212a, op de zuidkant van de Schutswijk.
  - Lambert Slomp, arbeider, weduwnaar van Margje Jonkman, z.v. Gerard Slomp en Jansien Schra, geb. 3-1-1839, overleden 14-11-1918 in zijn woning, Noord C 317, op de zuidzijde van het Noordse Opgaande.
  - Margrieta Smit, 47 jr, echtgenote van Klaas Koekoek, d.v. Johan Georg Smit en Johanna van Doorn, geb. 3-7-1871, overleden 25-11-1918 in haar woning te Kerkenbovenveen (Kerkenveld), na een 'kortstondige ongesteldheid' van 'slechts 15 dagen'. Ze werd begraven in een koopgraf te Hollandscheveld.
  - Simon Snippe, 26 jr, arbeider, echtgenoot van Sophia Doldersum, z.v. arbeider Gerrit Snippe en Hendrikje Schonewille, geb. 16-9-1892 en overleden 28-12-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 394, Meester Pieterswijk.
  - Cornelia Geertruida Steenberg, 21 jr, d.v. landbouwer Hendrik Steenberg en Everdina Maria Elisabeth Gruppen, geb. Oosterhesselen 28-9-1897, overleden 15-11-1918 na een ziekte van slechts acht dagen bij haar ouders, Krakeel D 153. Dit pand stond op de zuidkant van het Krakeelse Opgaande, niet ver van het dorp Hoogeveen verwijderd. Het laatste pand voor Hoogeveen was D 154. Cornelia werd 19-11-1918 begraven in een eigen graf op de Hoogeveense begraafplaats.
  - Aaltje Stoter, 1 jr, d.v. landbouwer Klaas Stoter en Hendrikje Kattouw, geb. 25-6-1917, overleden 5-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 324a, Jan Slotswijk. Het was het tweede sterfgeval in één gezin. Haar tweelingzusje Geertje was op 1 december overleden.

- Geertje Stoter, 1 jr, d.v. landbouwer Klaas Stoter en Hendrikje Kattouw, geb. 25-61917, overleden 1-12-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 324a, op de Jan Slotswijk.

T

- Trijntje Thalen, 27 jr, echtgenote van Evert Boer, overleed na een ziekte van slechts 4 dagen, op 27-11-1918, te Nieuwlande, zo lezen we in de Hoogeveensche Courant. Ze werd begraven in een koopgraf te Hollandscheveld. De overlijdensakte maakt melding van het Zwinderscheveld. Ze werd 27-4-1892 geboren als dochter van Jacob Thalen en Femmigje Kikkert.
- Jantje Tichelaar, de vrouw van arbeider Hendrik Benjamins, beviel 15-11-1918 van twee levenloze kinderen, allebei jongetjes, in haar woning, Hollandsche Veld E 396. Dit pand stond op de zuidzijde van de Meester Pieterswijk.
- Aaldert Tuit, 39 jr, arbeider, echtgenoot van Aaltje Blokzijl, z.v. Arend Tuit en Pieter Smit, geb. 26-6-1879, stierf 16-11-1918 in zijn woning, Krakeel D 54, noordkant Krakeelse Opgaande.

V

- Johanna Veuger, 11 jr, d.v. Jan Veuger en Arendina Koops, geb. 26-8-1907, stierf 13-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 514, op de westkant van het Zuideropgaande.
- Grietje Vos, echtgenote van arbeider Jan Corba, wonend in het Hollandsche Veld, beviel 28-11-1918 van een levenloos kind van het vrouwelijke geslacht, in ziekenhuis Bethesda. Jan Corba staat in het huisnummerregister over de jaren 1910-1923 aanvankelijk ingeschreven in een woning op de zuidkant van het Rechttuit, de eerste woning op de westkant van het 2de Zandwijkje, E 144. Deze woning ging nog in dezelfde periode over op Jacob Corba. Jan Corba en zijn vrouw woonden daarna aan het Oostopgaande, op de zuidkant ervan, in het pand E 203a, tussen Engbert ten Hoorn Boer (E 204) en Jan van der Meer (E 203).
- Jan de Vries, 11 jr, zoon van landbouwer Jan de Vries en Lammigje Bijl, geb. 5-9-1907, stierf 15-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 560, op de zuidkant van het huidige Hollandscheveldse Opgaande.
- Trijntje Veld, 26 jr, echtgenote van Egbert Kellij, d.v. landbouwer Hendrik Veld en Hendrikje ten Cate, geb. 4-10-1892, stierf 12-11-1918 na een kortstondige ziekte in haar woning, Krakeel D 146, zuidkant Krakeelse Opgaande.
- Grietje de Vos, 18 jr, d.v. rijksveldwachter Pieter de Vos en Jetske Veldstra, geb. 25-1900 te Emmen, overleden 10-11-1918 bij haar ouders, Hollandsche Veld E 240, op de zuidzijde van de Bakkerswijk, na een ziekte van drie weken.

W

- Christiaan van der Weide, 79 jr, weduwnaar van Vrouwgje Zwart, eerder weduwnaar van Grietje Kroezen, z.v. Albert van der Weide en Grietje Harms Prijs, geboren 19-9-1839, overleden 23-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 384, op de noordkant van de Jeulenwijk.
- Harm Wimmenhove, 17 jr, z.v. Roelof Wimmenhove en Klaasje Swiers, geb. 15-8-1901, stierf 14-11-1918 bij zijn ouders, Hollandsche Veld E 488, op de westkant van het Zuideropgaande.

Z

- Christiaan Zwiep, 54 jr, arbeider, echtgenoot van Peetje Duinkerken, z.v. Koop Zwiep en Jentje Schonewille, geb. 21-8-1864, overleed 30-11-1918 in zijn woning, Hollandsche Veld E 219a, op de noordkant van de Brouwerswijk.
- Jacoba Zwiep, 19 jr, d.v. wijlen Christiaan Zwiep en Peetje Duinkerken, geb. 17-12-1898, overleed 2-12-1918 ten huize van haar moeder, Hollandsche Veld E 219a, op de noordkant van de Brouwerswijk. Tweede sterfgeval in het gezin Zwiep.
- Christiaan Zwiers, 1 jr, z.v. Geert Zwiers en Aaltje Schonewille, geb. 25-7-1917 in de gemeente Hoogeveen, overleden 2-12-1918 in de gemeente Gramsbergen. Zijn moeder beviel op 6-12-1918 van een dochter, die Christina ('Dine') werd genoemd. Dat was op dezelfde dag dat de kleine Christiaan werd begraven. De dood van het eerste kind van dit ouderpaar en de geboorte van hun tweede kind vinden we terug in één advertentie in de Hoogeveensche Courant. Ze woonden bij Elim, net over de provinciegrens, en voelden zich zozeer behorend tot het Hollandsche Veld, dat deze streeknaam onder de advertentie werd gezet. De kinderen wisten later te vertellen dat ze steeds bij de Brandligtswijk hadden gewoond. De data van geboorte en overlijden komen uit het bewaard gebleven trouwboekje. Geert Zwiers was aanvankelijk gehuwd geweest met Zwaantje Lichtendonk. Uit dat huwelijk was een dochter Jantje geboren, die ook aan de Spaanse Griep is overleden. Jantje was slechts enkele dagen voor Christiaan overleden, en moest bij zijn dood nog begraven worden.....
- Jantje Zwiers, 5 jr, d.v. Geert Zwiers en Zwaantje Lichtendonk, geb. 18-3-1913 in de gemeente Gramsbergen, overleed 30-11-1918 bij haar grootouders, Hollandsche Veld E 282. E 282 was de woning van Jan Lichtendonk en Geesje, op de zuidkant van de Carstenswijk. Haar moeder was al overleden en haar vader was hertrouwd. Sindsdien was Jantje bij haar grootouders gebleven. Nog voor haar begrafenis overleed ook een halfbroertje van Jantje, Christiaan Zwiers.

ALFABETISCHE OPGAVE VAN DE 81 BIJZETTINGEN TE HOOGEVEEN TEN TIJDE VAN DE GROTE STERFTE

Albert Akse, 14-12-1918, 68 jr, algemeen graf.
Johanna Willemina Akse, 11-12-1918, 3 jr, algemeen graf.
Wicher Akse, 20-11-1918, 3 jr, algemeen graf.
Jan Baardslag, blok 1, graf 18, 28-11-1918, 63 jr.
Willem van den Berg, 13-11-1918, 4 mnd, algemeen graf.
LLK van H.Bisschop en H.Kuik, 19-11-1918, algemeen graf.
Lammigje Bokking, 22-11-1918, 2 jr, algemeen graf.
Aaltje Bouwmeester, 5-12-1918, 21 jr, algemeen graf.
Arend Bruins, 21-11-1918, 42 jr, algemeen graf.
Jantien Bijleveld, blok 1, graf 23, 7-12-1918, 37 jr.
Elisabeth ten Cate, blok 3, graf 769, 23-11-1918, 20 jr.
Hermann van Eck, 10-12-1918, 24 jr, algemeen graf.
LLK van Hermann van Eck, 10-12-1918, algemeen graf.
Jentje Eikelboom, blok 1, graf 7, 19-11-1918, 23 jr.
Aaltje Endendijk, blok 4a, graf 61a, 11-11-1918, 45 jr.

Willem Arie van Es, blok 1, graf 1, 14-11-1918, 8 mnd.
 Hilbert Everts, 21-11-1918, 66 jr, algemeen graf.
 Johannes Gort, 30-11-1918, 83 jr, algemeen graf.
 Willem Fresema Gratama, blok 3, graf 1011, 23-11-1918, 45 jr.
 Roelofje Groote, 27-11-1918, 33 jr, algemeen graf.
 LLK van K.Hartman en Segertje Dena Lensen, 13-11-1918, algemeen graf. LLK
 van K.Hartman en Segertje Dena Lensen, 13-11-1918, algemeen graf. (2e!)
 Roelof Hartman, blok 1, graf 12, 22-11-1918, 35 jr.
 Hendrikje Hellendoorn, 2-12-1918, 55 jr, algemeen graf.
 Jantina Gerritdina Herksen, 10-12-1918, 1 jr, algemeen graf.
 Hendrikje Hof, 30-11-1918, 68 jr, algemeen graf.
 Ebeltje Hollander, 27-11-1918, ? jr, algemeen graf.
 Hendrik ten Hoorn Boer, 30-11-1918, 23 jr, algemeen graf.
 Willemetje Kamman, 13-11-1918, 7 jr, algemeen graf.
 Hilbert Kat, 9-12-1918, 22 jr, algemeen graf.
 Jentje ten Kate, blok 1, graf 19, 29 november 1918, 69 jr.
 Geertje Knol, 16-11-1918, 26 jr, algemeen graf.
 Aaltien Kok, blok 1, graf 14, 25-11-1918, 37 jr. Koert
 Koster, blok 1, graf 27, 9-12-1918, 69 jr.
 Hilligje Kleijs, blok 1, graf 22, 4-12-1918, 54 jr.
 Leffert Kriekjes, 30-11-1918, 29 jr, algemeen graf.
 Wicher Kuik, 15-11-1918, 18 jr, algemeen graf.
 Annigje Kwint, blok 1, graf 8, 18-11-1918, 2 jr.
 Gerhardus Lijster, 23-11-1918, 1 jr, algemeen graf.
 Johannes Lowijs, 23-11-1918, 41 jr, algemeen graf.
 Hendrik Luchies, 30-11-1918, 51 jr, algemeen graf.
 Geesje Meinen, 25-11-1918, 23 jr, algemeen graf.
 Hendrik Moes, 23-11-1918, 80 jr, algemeen graf.
 Andries Mol, 27-11-1918, 34 jr, algemeen graf.
 Annigje Nijmeijer, 20-11-1918, 11 mnd, algemeen graf.
 Koert Nijmeijer, 20-11-1918, 2 jr, algemeen graf.
 Arend Oosterveen, blok 1, graf 20, 2-12-1918, 27 jr.
 Maria Otten, 21-11-1918, 1 jr, algemeen graf.
 Trijntje Post, 5-12-1918, 17 jr, algemeen graf.
 Grietje Prins, 4-12-1918, 80 jr, algemeen graf.
 Grietje Seinen, blok 3, graf 1029, 23-11-1918, 71 jr.
 Seijertje Dina Seinen, blok 1, graf 5, 16-11-1918, 26 jr.
 Geesje Scholten, 23-11-1918, 14 jr, algemeen graf.
 Johannes Scholten, blok 1, graf 24, 4-12-1918, 37 jr.
 Johanna Schulting, 23-11-1918, 2 jr, algemeen graf.
 Anna Sieders, 14-12-1918, 5 jr, algemeen graf.
 Lammigje Sieders, blok 1, graf 28, 13-12-1918, 7 jr.
 Aaltje Smit, blok 1, graf 10, 24-11-1918, 31 jr.
 (Aaltje Smit werd 22-6-1957 herbegraven op no.845, nieuwe begraafplaats.) Geesje
 Snippe, blok 1, graf 16, 29-11-1918, 40 jr.
 Annigje Spoelder, 22-11-1918, 2 jr, algemeen graf.
 Cornelia Geertruida Steenberghe, blok 1, graf 9, 19-11-1918, 21 jr.
 Gerrit Strijker, 18-11-1918, 8 mnd, algemeen graf.
 Hermannus Strijker, 29-11-1918, 3 jr, algemeen graf.

Jentje Thijs, blok 1, graf 2, 14-11-1918, 27 jr.
 Harm Timmerman, 4-12-1918, 70 jr, algemeen graf. Harm
 Timmerman, blok 1, graf 21, 3-12-1918, 2 jr.
 Maria Timmerman, 16-11-1918, 6 jr, algemeen graf.
 Hillechien Tuit, blok 1, graf 13, 23-11-1918, 27 jr.
 Hyleke Henrica van der Veen, blok 4, graf 212, 7-12-1918, 63 jr.
 Arend Veld, blok 1, graf 15, 26-11-1918, 19 jr.
 Hillechien Vos, blok 1, graf 6, 14-11-1918, 78 jr.
 Christiaan Wams, blok 4, graf 323, 22-11-1918, 23 jr.
 Klaas Kuunder Warmels, blok 3, graf 931, 16-11-1918, 18 jr.
 Gerrit Westhof, 26-11-1918, 60 jr, algemeen graf.
 Aaltje Wobben, blok 1, graf 21, 3-12-1918, 38 jr.
 Pieterdina Woltman, blok 1, graf 4, 16-11-1918, 47 jr.
 Arent van Zalen, blok 1, graf 11, 21-11-1918, 77 jr.
 Jan Zantingh, blok 1, graf 26, 6-12-1918, 61 jr.
 Anna Zomer, 25-11-1918, 1 jr, algemeen graf.
 Hendrik Zomer, 27-11-1918, 16 jr, algemeen graf.
 Gesina Zuidema, 5-12-1918, 9 mnd, algemeen graf.

BONNEN EN LITERATUUR

- Bevolkingsregister en akten van de burgerlijke stand van de gemeente Hoogeveen. - Booij, Hendrik, "Herinneringen van een veenarbeider" (Geen uitgever vermeld, zonder jaartal).
- Booij, Hendrik, "Van de hak op de tak door Hoogeveen, in de jaren 1900-1975" (Geen uitgever vermeld, zonder jaartal).
- Gooijer, de, A.C., "De Spaanse Griep van '18" (Philips Duphar, Amsterdam 1978).
- Hoogeveensche Courant. De kranten zijn ter inzage bij het archief van de gemeente Hoogeveen en het Drents Archief te Assen.
- Jaarverslagen gemeente Hoogeveen, 1918 en omliggende jaren.
- Jansen, Dr.H.P.H., Kalendarium geschiedenis van de lage landen in jaartallen (Prisma Boeken 1469, uitgeverij Het Spectrum, Utrecht 1979.)
- Kleine, Pieter, "Levensherinneringen van Pieter Kleine" (Geen uitgever vermeld, uitgave 1981).
- Register van de begravenen op het algemene kerkhof te Hoogeveen, aangelegd op de eerste januari 1856, en de registers van de eigen graven te Hoogeveen en te Hollandscheveld. De oude registers zijn op verzoek ter inzage in het archief van de gemeente Hoogeveen.
- Gesprekken met inwoners van Hollandscheveld die de griep nog hebben meegemaakt. De basis van dit onderzoek werd al gelegd in de 70'er jaren van de 20^e eeuw.
- Laura Spenney, "De spaanse griep: Hoe de pandemie van 1918 de wereld veranderde" (de Arbeiderspers, 2018).
- Reinold Vugs, "In vele huizen wordt gerouwd: de Spaanse griep in Nederland" (Aspekt, 2002).
- R.A.de Melker "De huisarts en 'de Spaansche griep' 1918-1920" in "Huisarts en Wetenschap" van december 2005.
- Michelle Visser, "Eline". Een roman, handelend op het Drentse platteland, onder andere tijdens de Spaanse Griep (Meulenhof Boekerij bv 2019).
- Andere Tijden, TV-programma, "De Spaanse Griep". De oorspronkelijke aflevering is van 11 januari 2001. Op youtube is dit nog te zien. Aan het programma wordt meegewerkt door Jaap Damming en Albert Metselaar.

(Diverse publicaties van derden gaan voor details mede terug op mijn oorspronkelijke onderzoek. Goed om te zien dat er wat met je werk wordt gedaan. In de loop der jaren is dit onderzoek verschenen in een steeds uitdijende vorm.)

NOTEN

1. De algemene landelijke informatie over deze periode, verwerkt in dit hele hoofdstuk, werd gehaald uit het 'Kalendarium geschiedenis van de lage landen in jaartallen'.
2. De verslagen zijn ter inzage in het gemeentearchief te Hoogeveen.
3. Het register van bijzettingen op de algemene begraafplaats te Hoogeveen werd voor dit onderzoek erop nageslagen. Bij sommige sterfgevallen wordt er naar verwezen.
4. De informatie in deze en de volgende alinea is ontleend aan 'De Spaanse Griep van '18.'
5. Zie "Herinneringen van een veenarbeider", blz. 56.
6. Zie "Van de hak op de tak door Hoogeveen", blz. 28.
7. Zie "Herinneringen van een veenarbeider", blz. 55.
8. Zie "Van de hak op de tak door Hoogeveen", blz. 27.
9. Zie "Van de hak op de tak door Hoogeveen", blz. 26 en 27.
10. Ook deze gegevens zijn ontleend aan de gemeentelijke jaarverslagen.
11. Idem.
12. Een artikel over deze Franse vluchtelingen, waaraan voorgaande gegevens zijn ontleend, werd opgenomen in 'De Veenmol', 10de jaargang, 1993-IV, van de hand van dhr. J.L. Havinga. In de zelfde 'Veenmol' vinden we ook een artikel over de Spaanse Griep, dat bij dit onderzoek verder geen rol heeft gespeeld. Jan Havinga en ik waren los van elkaar wel vaker met dezelfde onderwerpen bezig. Hij was wat eerder met de publicatie, maar we gebruikten deels dezelfde bronnen.
13. Er werd gebruik gemaakt van de kranten uit de maanden november en december 1918.
14. Over het ziekenhuisje in de Korremorre is o.a. gepubliceerd door Jan Havinga in 'De Veenmol' no.3 van 1989. Ten onrechte wordt dit ook wel gezien en gepresenteerd als het begin van het ziekenhuis Bethesda.
15. Informatie over het verloop van de ziekte, zoals hier bij individuele personen wordt vermeld ("overleden na een hevige ziekte" enz.), werd gehaald uit de overlijdensberichten uit de Hoogeveense Courant.
16. Gemeentearchief Hoogeveen, archief 1914 en verder, dossier 376.
17. Hij heeft het onder meer mij zelf verteld. Het was een van de indringendste verhalen die ik in die tijd van hem heb gehoord. Ik was een buurjongen, die graag naar zijn verhalen mocht luisteren. Ik was 10-12 jaar oud, meer niet. Ik vraag me af of je zoveel dood en ellende aan kinderen moet vertellen. Maar ik ben blij dat ik zijn herinneringen wel heb gehoord. De herinneringen van Hendrik Fidom werden al in de jaren '70 door mij op papier gezet. Zo had ik een steun bij de eerste publicaties, want ook het eigen geheugen is feilbaar.
18. Zie "Van de hak op de tak door Hoogeveen", blz. 28.
19. Over dr.A.J.Kiewiet de Jonge: Gemeente-archief Hoogeveen, dossier 177-39-2.
20. De gegevens van het CBS werden vermeld in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 5 februari 1919.
21. Alle informatie van de volkstelling is te vinden op www.volkstelling.nl.
22. Zie "Van de hak op de tak door Hoogeveen", blz. 29.
23. Zie "Van de hak op de tak door Hoogeveen", blz. 28.
24. Het archief van deze afdeling is verdwenen. Informatie over de oprichting ervan is gebaseerd op een geschrift van Jan's broer Pieter, "Levensherinneringen van Pieter Kleine". Het is o.a. ter inzage in de archiefruimte van de Gemeente Hoogeveen.
25. Gemeentearchief Hoogeveen, archief 1914 en verder, dossier 714.
26. Gemeentearchief Hoogeveen, archief 1914 en verder, dossier 7699.
27. Gemeentearchief Hoogeveen, archief 1914 en verder, dossier 7370.
28. De notulen van deze vereniging worden bewaard door de Hervormde Gemeente van Hollandscheveld. De gekopieerde boekhouding berust bij de auteur dezes.
29. De oude notulenboeken van deze Christelijke Ziekenverzorging worden bewaard door de auteur dezes.